

SNOEZELLEN - en kulturpizza?

Betraktninger fra personer med
utviklingshemming om Snoezelen
som fritidsaktivitet

Gunn Eva Solum

SNOEZELLEN - en kulturpizza?

Betraktninger fra personer med
utviklingshemming om Snoezelen
som fritidsaktivitet

Gunn Eva Solum

Høgskolen i Nord-Trøndelag
Rapport nr 42
Avdeling for helsefag
ISBN 978-82-7456-527-2
ISSN 1504-7172
Steinkjer 2007

Forord

Jeg er nå i ferd med avslutte en to år lang reise, inn i en annen verden som har vært fylt av spennende opplevelser. Jeg har fått mange nye erfaringer og har lært mer om fenomenet Snoezelen som både er et merkelig ord, og et merkelig sted å være.

Jeg har vært heldig som har hatt gode støttespillere rundt meg. Med dere alle ble det umulige, mulig.

Pelle, Jonas, Nils og Olav: Takk for at dere ville dele deres opplevelser og gi meg anledning til å møte dere i Snoezelens magiske verden. Takk også til hjelpere, som lot dere intervju.

Willy, min veileder – du er engasjert og reflektert, noe som har gjenspeilet seg i dine håpløse mange spørsmål som både har gitt meg nye perspektiv og tydeliggjort mine egne. Din tålmodighet er beundringsverdig. Jeg har nå sluttet å skrive ..tror jeg... Tusen takk for hjelpen.

Eva og Egil – Takk for opplevelsen. Det har vært en inspirasjon å hente frem minner fra ”*In Search Of a Rose*” fremført i et falleferdig kapell på Metochi. Og Eva – takk for innspill og kommentarer.

Mine gode kollegaer som har støttet og oppmuntret meg underveis – tusen takk skal dere ha for at dere trodde at jeg skulle klare det. Mye er deres fortjeneste for at jeg faktisk gjorde det.

Turid, Anne – Lise og Anita på biblioteket: Takk for god service og tålmodighet.

Folk 2, med Margunn i spissen – takk for hjelp, støtte og oppmuntrende ord underveis.

Mamma og Pappa – uten dere hadde jeg ikke hatt en skrivestue og barnepass i de mest hektiske periodene. Takk for at dere alltid er der når jeg trenger dere.

Dere hjemme: Nå kommer jeg hjem....

Ingrid og Erlend, selv om dere til tider utrolig nok må påminnes at dere har småsøsken, har dere stilt opp når det har vært behov. Eirik og Håkon – takk for mange klemmer og koser når jeg har hatt behov for det som mest.

Nå begynner livet igjen.....

Kjæresten min Petter. Du har vært der trofast hele veien. Tusen takk for at du har gitt meg tid og rom.

Nå er jeg ferdig. For denne gang.

Namsos, mai 2007

Gunn Eva solum

Forord.....	1
1. INNLEDNING.....	5
1.1. Bakgrunn for valg av tema	7
1.2. Presentasjon av problemstilling.....	9
1.3. Annen relevant forskning	13
1.4. Oppsummering	15
1.4.1. Fra start til mål?.....	16
2. HVA ER NÅ DETTE SNOEZELLEN?.....	18
2.1. Snoezelen's teoretiske bakgrunn (eller mangel på en sådan) ...	19
2.2. Snoezelen rom	19
2.3. "Enabling" – å gjøre mulig.....	22
2.4. Oppsummering	25
3. FORSKNINGSMETODE	26
3.1. Å forske på eget felt	28
3.2. Forskningstilnærming.....	30
3.2.1. Tilgang til forskningsfeltet	31
3.2.2. Refleksjon	33
3.3. Datainnsamling – den Andre	34
3.3.1. Feltarbeid	34
3.3.2. Fokusgrupper	39
3.3.3. Refleksjoner.....	41
3.4. Datainnsamling – hjelpere	42
3.4.1. Kvalitative intervju	43
3.4.2. Refleksjoner og noen erfaringer rikere.....	45
3.5. Etiske betraktninger.....	46
3.6. Fortolkning	48
3.7. Kvalitet, tydelighet og redelighet	49
3.7.1. Validitet	50
3.8. Databearbeiding og analyse.....	51
3.8.1. Datareduksjon.....	52
3.8.2. Analysearbeidet	52
3.8.2.1. Datasett A	53
3.8.2.2. Datasett B	54
3.8.2.3. Koblingen mellom datasett A og datasett B.....	55
3.8.3. Fremstilling.....	56
3.8.4. Presentasjon av informanter	57
3.8.4.1. Hei. Jeg heter Pelle.....	57
3.8.4.2. Jonas... Er det du Gunn Eva?	58
3.8.4.3. Hallo. Nils heter jeg.....	59
3.8.4.4. Olav.....	59

3.8.4.5. Hjelpere	60
3.8.5. Oppsummering	61
4. FRITID OG DELTAKELSE I AKTIVITETER	63
4.1. Fritid eller rekreasjon?.....	63
4.1.1. Fritid.....	64
4.2. Deltakelse i fritidsaktiviteter	65
4.2.1. Hjelperens dilemma.....	68
4.3. Faste og tilfeldige aktiviteter:.....	69
4.3.1. Om faste aktiviteter:	69
4.3.2. Om tilfeldige aktiviteter:	70
4.3.3. Drøfting.....	71
4.4. Har lyst til og får lov til... ..	75
4.4.1. Om å ha lyst til.....	76
4.4.2. Drøfting.....	76
4.5. Oppsummering	78
5. SANSING OG FØLELSER.....	81
5.1. Spøkelser og andre mystiske ting... ..	82
5.2. Drømmer og kjærlighet i luften.....	86
5.3. Eksperimentering og oppdagelser	88
5.4. Det er artig her.....	89
5.5. Smak og behag	91
6. VI ER SAMMEN.....	94
6.1. Jeg liker deg.....	95
6.2. SAM handling	97
6.2.1. Solidaritet.....	98
6.2.2. Anerkjennelse	99
7. MIN VERDEN.....	101
7.1. Helt borte, men jeg sover ikke.....	101
7.2. Nesten helt borte.....	103
7.3. Jeg sovnet	105
8. SNOEZELLEN = aktivitet og opplevelse	108
8.1. Snoezelen som arena for fritidsaktivitet?	108
8.2. Det gode liv	111
8.3. Avslutning og videre utfordringer	112
9. LITTERATURLISTE	115

Figurliste:

Figur 1: Hovedkategorier med subkategorier (Postholm 2005:97).....	56
Figur 2: Faste vs tilfeldige aktiviteter	69
Figur 3: Samlet profesjonell kompetanse (Skau 2002)	73
Figur 4: Har lyst til vs får lov til.....	75
Figur 5: Deltakelse i aktiviteter	79

1. INNLEDNING

Som nyutdannet vernepleier jobbet jeg sammen med en ungdom som var blind og hadde diagnosen autisme. Han var en sjarmerende men dog så aktiv ung mann. Det er imidlertid en av hans fritidsaktiviteter jeg husker best. Ikke før middagen var fortært kom spørsmålet: ”Skal vi gå tur, ut på tur?”. Men det var ikke å gå på tur hvor som helst. Nei, best likte han å gå i ulendt terreng, dvs. at skog og mark og ikke minst fjell var spennende utfordringer. Jo vanskeligere å ta seg frem, jo bedre var det. At han var blind var ingen hindring. Han brukte sansene aktivt. Lyttet etter lyden av føtter som subbet i sanden eller laget ”knake” lyder i snøen, hørte lyden fra sildrende bekker, fugler som kvitret. Undersøkte trestammer og mose med fingrene, luktet på gresset og blomstene, smakte på snø, brukte armene og beina til å dra seg opp over de største hindringene som kunne være et veltet tre, eller krølle seg sammen og krype under. Var det regn i tillegg, var turen optimal. Vende ansiktet opp mot himmelen og kjente dråpene renne nedover panne, kinn og hår. Vel hjemme var det rett på sofaen, dra ull pleddet godt oppover haka (med fot bukt), og sette på Vømmel Spellmannslag.....

Dette var vel egentlig mitt første møte med Snoezelen har jeg tenkt i ettertid. For Snoezelen handler om å bruke sansene, utforske og oppleve, eller slappe av og la seg føre bort i en annen verden.

Jeg skal i dette kapitlet presentere min bakgrunn for valg av tema som er kulturaktivitet og opplevelse med Snoezelen som innfallsvinkel. Min problemstilling ble etter hvert som følger: **Hvordan kan Snoezelen betraktes som en arena for fritidsaktiviteter for personer med lett til moderat utviklingshemming?**

På mange måter kan Snoezelen kobles således til det utvidede kulturbegrepet (Mangset 1992). Bakgrunnen for det utvidede kulturbegrepet, var blant annet en erkjennelse av at den tradisjonelle kulturen først og fremst var knyttet til en sosial elite, og at dette ble for snevert for en moderne og demokratisk kulturpolitikk. Den måtte i tillegg ha rom for eksempel idrett og amatørvirksomhet, - kulturaktiviteter som ikke var finkulturelle i tradisjonell forstand (NIBR 2000:11). Kulturaktivitet i dette prosjektet er nærmere bestemt fritidsaktivitet, og jeg vil heretter benytte meg av begrepene fritidsaktivitet eller aktivitet. Med fritidsaktiviteter her menes alle aktiviteter den Andre deltar på / i uavhengig av om det er såkalte faste eller andre aktiviteter.

Jeg vil si noe om Snoezelen som fenomen, før jeg klargjør problemstillingen. For å synliggjøre mine valg i tilnærmingen av problemstillingen, finner jeg det naturlig å nevne allerede nå at jeg har valg å gjøre to parallelle undersøkelser i denne oppgaven, og presenterer derfor to datasett. I den ene undersøkelsen forteller personer med utviklingshemming om sine subjektive opplevelser og erfaringer med aktiviteter generelt, og om Snoezelen som aktivitet spesielt. Den andre undersøkelsen har fokuset på hjelperens kompetanse i forhold til den Andre, hvor jeg vil se om det er en sammenheng mellom hjelpernes egne holdninger til aktiviteter og den Andres tilgang på, eller deltakelse i aktiviteter. Fritidsaktivitet blir derfor en felles referanserammen for den Andre og hjelper.

Mange personer med utviklingshemming er avhengig av en hjelper for å kunne mestre hverdagen og blant annet delta i aktiviteter. For å få belyst problemstillingen best mulig, anser jeg det derfor som viktig å sette et fokus på også hjelperens holdninger til deltakelse i fritidsaktiviteter. Jeg velger imidlertid å fremheve utviklingshemmedes stemme i denne studien, slik at hjelperne vil komme inn som nyanser eller tilføyelser på deltakelsen i fritidsaktiviteter. Dette kommer jeg tilbake til i metodekapitlet.

Jeg vil etter hvert hovedkapitel komme med en oppsummering og si hva det settes fokus på i det kommende kapitel.

Det vil i alle dikotomer som omhandler hjelperelasjoner, oppstå et asymmetrisk forhold (Lorentzen 2006, Røkenes og Hansen 2002/2006, Skau 2003). Dette utfra at den ene vil være mer avhengig av den andre. Jeg velger i denne oppgaven å bruke betegnelsene den Andre¹ og hjelper. Den Andre vil i denne sammenheng være betegnelsen på tjenestemottaker og hjelperen vil i denne oppgaven være betegnelsen på vernepleieren. Dette veier ikke opp det asymmetriske forholdet, men kan bidra til å redusere asymmetrien noe.

I dette kapitlet skal jeg som en innledning, kort skissere konteksten (Snoezelen, fritidsaktivitet og hvem det gjelder) og sette mitt eget studie inn i forhold til annen forskning.

¹ Begrepet "den Andre" vil brukes som en betegnelse på den (eller de) som hjelperen forholder seg til gjennom sitt virke. I denne sammenhengen er det personer som har lett til moderat utviklingshemming. Begrepet har sitt opphav i filosofene Martin Buber og Emmanuel Levinas arbeider. Betegnelsen viser til den man står i relasjon til. (Berg 2005)

1.1. Bakgrunn for valg av tema

Om Snoezelen

Ideen til Snoezelen oppstod i Nederland på 1970 tallet av forskerne Jan Hulsegge og Ad Verheul, ved en institusjon for mennesker med utviklingshemming. Senteret ble åpnet med ønske om å bedre livskvaliteten til mennesker med multifunksjonshemming.

Snoezelen er omgivelser² preget av et behagelig multisensorisk miljø. Sansene stimuleres ved hjelp av spesielle kombinasjoner av musikk, lyd, lyseffekter, vibrasjoner, følbare inntrykk og ulike lukter. Ideen bygger på humanistisk filosofi, der man ser mennesket og miljøet i et helhetlig perspektiv (Hulsegge og Verheul 1987).

Begrepet Snoezelen kommer fra Nederland, og er satt sammen av ordene ”snuffelen” og ”dozelen” som betyr henholdsvis å snuse og døse (Hulsegge og Verheul 1987, Bosaeus og Mossberg 1997, Martinussen 2002).

I dette ligger det to dimensjoner. Aktivitetsdimensjonen kan knyttes til ”snuffelen” (snuse) som kjennetegnes av en tilstand hvor man er nysgjerrig og aktivt søker spenning og opplevelser. På den andre siden ligger en passiv dimensjon som knyttes til ordet ”dozelen” (døse). Denne dimensjonen kan kobles mot det å passivt la seg bli skylt over med sanseopplevelser hvor formålet er avslapning/ avspenning.

På den måten kan begrepet Snoezelen knyttes til ulike opplevelser alt etter som hva man ønsker eller har behov for.

Snoezelen omhandler de mulighetene mennesket har til utvikling, mestring, glede og opplevelser.

Det er vanskelig å gi en eksakt beskrivelse eller definisjon av Snoezelen, og Jan Hulsegge og Ad Verheul, som er ”grunnleggere” av Snoezelen sier i sin bok *Snoezelen – Another world*, at de ikke har en fast definisjon av Snoezelen. De ønsker at begrepet Snoezelen skal anvendes fritt. Om det er ute eller inne, om det er et stort senter eller et lite hjørne av et rom er ikke avgjørende. Hovedspørsmålet om det appellerer til sansene, under hvilke forhold spiller mindre rolle.

² Omgivelser i Snoezelen sammenheng kan være alt fra et hjørne i et rom til et Snoezelen senter som gjerne består av syv til åtte forskjellige rom.

I denne studiet setter jeg ikke spesielt fokus på sansestimulering eller sanseintegrasjon, og vil følgelig ikke gå inn på vårt fantastiske sansesystem. Jeg mer opptatt av om Snoezelen kan være en fritidsaktivitet for personer med lett til moderat utviklingshemming og der igjennom gi en opplevelse.

Imidlertid har jeg avgrenset begrepet Snoezelen til å omfatte et spesielt miljø i et senter når jeg videre i oppgaven benytter begrepet. Jeg kommer tilbake til Snoezelen som fenomen i kapittel 2.

Om aktiviteter og utviklingshemming

Kultur og opplevelser kan inngå som aktiviteter hvor man henter inn ny energi eller er i situasjoner hvor man kan føle seg avslappet. Funksjonsfriske oppsøker aktiviteter og opplevelser som er etter egne interesser.

For meg er det en selvfølge og helt naturlig å delta i kor eller være tilstede på fotballkamper. Disse to arenaene gir meg ulike stimuli som jeg har behov for i forhold til å få fornyet energi, få den utkoblingen, eller påkoblingen (Bjørkvold 2001) til noe / eller meg selv, som jeg har behov for i en travel hverdag. Med andre ord handler det om min livskvalitet i forhold til å ha en meningsfylt fritid.

De fleste mennesker ønsker å leve på en slik måte at deres liv er fylt med en blanding av daglige gjøremål og større eller mindre opplevelser. Rugh (2005) sier at det er gjennom praktiske handlinger og varierende opplevelser, man kan oppfylle de mål man har for tilværelsen.

Når mennesker deltager i en aktivitet, som betyr noe for dem, uttrykker de ofte, at de har lært eller opplevet noe væsentlig. Opplevelsen og erfaringen er forbundet med sterke følelser, og aktiviteten udgør en slags "livskilde" i personligheten. Ud af deltagelsen i aktiviteten, springer inspiration, livsvilje og gåpåmod (Rugh 2005:59).

Fritidskonteksten har en frivillighets dimensjon som er viktig for alle mennesker i forhold til å realisere seg selv, og utvikle seg selv som menneske.

Personer med utviklingshemming har som funksjonsfriske, ulike behov i forhold til aktiviteter og opplevelser.

NOU 2001:22:199 sier om deltakelse kulturaktiviteter:

Undersøkelsen viser at mennesker med nedsatt funksjonsevne deltar mindre enn andre i fritids- og kulturaktiviteter. Det er grunn til å anta at en del av disse forskjellene har

sammenheng med manglende tilgjengelighet til kulturbygg, samt manglende tilrettelegging av tilbudene.

For meg er det derfor et ønske å undersøke om Snoezelen kan være en arena for fritidsaktivitet for personer med lett til moderat utviklingshemming. Snoezelen er tilrettelagt i forhold til fysisk tilgjengelighet og her kan man oppleve alene eller sammen med andre ut i fra de behovene man har. Alle kan delta ut fra at det ikke settes krav til mestring, men det er opplevelser som er det sentrale i denne sammenhengen.

I utgangspunktet kan det sies at det er fantasien som setter grenser for hvilke bruksområder Snoezelen har. Jeg er imidlertid opptatt av at Snoezelen ikke skal være et tivoli (jfr. Svebak 1996). Snoezelen bør heller ikke bli et allemannseie, i den forstand at den ”opprinnelige målgruppen” blir satt tilside til fordel for andre og kanskje sterkere grupper, som vil ha sin interesse i Snoezelen. Det vil alltid ligge et visst faremoment i dette på grunn av økonomiske årsaker. Snoezelen materialet er høyteknologisk og kostbart utstyr som byr på multisensoriske funksjoner. Dersom man legger til grunn et kostnadseffektivt perspektiv på Snoezelen, vil de svakeste gruppene lett bli til godesett for de som kan kjøpe seg inn som kunder på et Snoezelen senter. For å få belyst ulike perspektiver på hvilken måte personer med funksjonshemninger kan dra fordel av Snoezelen, blir derfor forskning etter min mening en viktig oppgave i årene fremover.

1.2. Presentasjon av problemstilling

Hvordan kan Snoezelen betraktes som en arena for fritidsaktiviteter for personer med lett til moderat utviklingshemming?

Graden av selvbestemmelse vil for mange personer med utviklingshemming være mindre enn for mange andre mennesker på enkelte livsområder.

I forlengelsen av at en kognitiv funksjons nedsettelse som ofte gir utfordringer i form av å bli forstått, hørt og respektert, er den Andre avhengig av en hjelper.

Personer med utviklingshemming vil være avhengig av en hjelper som kan gi omsorg, bistand og opplæring, og er samtidig er prisgitt disse hjelpernes innstilling, holdninger, engasjement og ikke minst hva de anser som faglighet (Lorentzen 2006:14).

I tillegg er det en tredje faktor som kan spille inn på hvor mye aktør man er i eget liv. Rammebetingelser i form av bemanning, kostnader og ikke minst universell utforming av kulturtilbud setter i mange tilfeller grenser for hva man kan delta på av fritidsaktiviteter. Levekårsundersøkelsen til Tøssebro og Lundeby (2002), viser at deltakelsen i aktiviteter har falt siden 1989. Mangel på personalressurser blir trukket frem som en av årsakene. Et annet moment er at de utviklingshemmede selv gir uttrykk for at de ikke vil delta på aktiviteter. I forbindelse med dette sier forskerne i rapporten:

Det er spesielt grunn til årvåkenhet all den stund vi er på et felt der henvisning til ”selvbestemmelse” – han / hun vil ikke – kan legitimere både tiltaksløshet fra personalet og innsparinger fra myndighetene (Tøssebro og Lunde 2002:93).

Utfordringen i forbindelse med fritidsaktiviteter hevder de kanskje kan ligge i opplæring, skape interesse, finne egnede aktiviteter og miljøer, med mer.

Tøssebro og Lundeby (2002:99) konkluderer med at det vil være viktig å følge med på utviklingen av fritidsaktivitetene. De trekker frem at virkemidlene som er satt inn på denne sektoren er for svak, samtidig som de fremhever at det er en vanskelig balansegang, nettopp fordi aktivitet bør preges av interesser og frivillighet. De peker videre på at fritidsaktiviteter er et område som kan bli sett på som ekstra eller overskuddsvirksomhet.

Dersom virksomheten er under press av det økonomiske eller andre grunner, blir fritid lett en salderingspost. De hevder derfor at dette bør være et innsatsområde fremover.

I tillegg vet man som tidligere nevnt at ulike faktorer som økonomi, transport, tilrettelegging (fysisk utforming) samt holdninger i samfunnet, påvirker valgfriheten ved deltakelse i kultur (NOU 2001:22).

Personer med diagnosen utviklingshemming blir lett sett på som ”noen som mangler et eller annet”. Dette synet innebærer at utviklingshemmingen blir en mangeltilstand, hvor man skal gå inn å lære ferdigheter og kompensere for mangler som man har. (Lorentzen 2006, Askheim i Oftedal 2005) Dette har vært en fremtredende pedagogisk og miljøterapeutisk tilnærming som har vært allmenn i de senere år. Som hjelper skal man derfor være bevisst på om det er hverdagsblikket eller fagligheten som er fremtredene når den Andre har behov for bistand i eller på aktiviteter.

Som sosialarbeider jobber du med og gjennom relasjoner sier Levin(2004:83). Hun understreker at det er to relasjoner. Hjelperens relasjon til den Andre, og den Andres relasjon

til hjelperen. De har begge et ønske om endring, og at denne relasjonen kan bli brukt av begge parter.

Levin understreker at det er av avgjørende betydning at man tolker hverandre og samhandlingen, for å unngå at man går forbi hverandre med ulike perspektiver på hva man ser og tror den andre ønsker (Levin: 91-95). Løgstrup (1999) sier at vi ikke kan møte hverandre uten at vi holder noe av den andres liv i vår hånd. Hva man har i sin hånd av den Andres liv kan være så forskjellig. ”Det rækker lige fra den flygtigste stemning hos den anden til hans hele skæbne” (Løgstrup 1999:47).

Med dette mener han at det ligger et etisk krav, en etisk fordring i et hvert møte med et annet menneske. I møtet med andre blir du enten sett, eller oversett.

Eide og Skorstad (2005:115) viser til at utøvelsen av sosialt arbeid er en utøvelse som forutsetter samspill, en interaksjon mellom mennesker. Selve fagutøvelsen knyttes til mellommenneskelig interaksjon. Denne nærheten innebærer at fagutøveren som person betyr noe ved at vedkommendes holdninger har en innflytelse på arbeidet som utføres. Forholdet mellom profesjon og etikk blir slik sett sentralt i yrkesutøvelsen. Betydningen av selvforståelse og refleksjon over nærhet og samarbeid med den Andre vil derfor stå sentralt.

Å være en engasjert, reflektert og brukerorientert hjelper som skal bistå den Andre til å være med å bestemme innholdet i sin egen hverdag, fordrer at hjelperen er aktiv, kreativ og skapende (Solum og Johnsen 2004).

Dette er utfordringer som man blir stilt ovenfor i hverdagen, i samhandling med den Andre. Spesielt viktig er det at hjelperen har et bredt repertoar i forhold til alternative løsninger i situasjoner hvor man samhandler med personer som har begrensede muligheter til selv å fremme sine ønsker, eller som har liten tilgang på aktiviteter på grunn av behov for ekstra tilrettelegging.

I min masteroppgave ønsker jeg å få belyst Snoezelen som en fritidsaktivitet og en opplevelse. Dette i motsetning til Snoezelen som en terapeutisk metode (Se kapitel 2).

I og med at mange er avhengig av en hjelper, er det sannsynlig at hvilke opplevelser og aktiviteter som den Andre får tilgang på, kan være avhengig av blant annet denne hjelperen.

I et Snoezelen miljø er omgivelsene tilrettelagt, slik at man kan kontrollere sanseinntrykkene. Det kan være at man har behov for å dempe eller øke sanseinntrykk. På mange måter kan

Snoezelen betraktes som en egen verden, med mange muligheter. Spørsmålet blir imidlertid hvordan opplever personer med utviklingshemming sin virkelighet og omverdenen, hvilke opplevelser har de ønsker om å ha? Berger og Luckmann (2000) hevder at hverdagsvirkeligheten består av en fenomenologisk og en subjektiv analyse av virkeligheten. Med dette menes det hvordan jeg oppfatter min virkelighet her og nå, min egen bevissthet i forhold til omgivelser og min verden, jeg er i fokus. Med andre ord kan vi beskrive dette slik at det er jeg som forstår min hverdagssituasjon og har kjennskap til hva som fungerer bra eller fungerer dårlig for meg. Dette innebærer at hjelperen må være lydhør i forhold til hva den Andre formidler.

Med utgangspunkt i de tre sentrale begrepene Snoezelen, fritidsaktivitet og utviklingshemming, ønsker jeg å se nærmere på den Andres deltakelse i fritidsaktiviteter og hjelperens personlige kompetanse med Snoezelen som innfallsvinkel. Opprinnelsen til Snoezelen var å øke livskvaliteten til multifunksjonshemmede. Ønsket mitt er på mange måter å gå tilbake til det opprinnelige, å se på hvilke muligheter Snoezelen kan by på, med kultur og aktivitet som innfallsvinkel.

Min problemstillingen vil være todelt hvor jeg skal undersøke om Snoezelen kan relateres til begrepet kulturell aktivitet og opplevelse. Med andre ord fritidsaktiviteter.

På den ene siden vil det være interessant å få tak i hva den Andre beskriver hva som er det sentrale i aktiviteter generelt. I forlengelsen av dette ønsker jeg å undersøke om hjelperes holdninger til kultur og egne opplevelser, påvirker aktiviteten og kulturtilbud til den Andre. På den andre siden ønsker jeg å undersøke hvordan den Andre betrakter Snoezelen som arena for fritidsaktiviteter spesielt. Her vil det være interessant å se hvilke type sanse rom og opplevelser som foretrekkes av den enkelte og hvorfor.

Snoezelen var i utgangspunktet ment som en arena hvor nettopp opplevelse og livskvalitet skulle være det sentrale. Det var ingen andre mål enn opplevelsen i seg selv.

(Svebak:1996, Flendt:1994, , Kewin og Hutchinson:1994,Hulsegge og Verhuel:1987).

1.3. Annen relevant forskning

Når jeg har søkt og lett etter annen relevant forskning, har jeg satt fokuset på tre sentrale begrep i problemstillingen. Snoezelen, fritidsaktivitet og utviklingshemming.

Det er tradisjonelt lite forskning som foreligger hvor personer med utviklingshemming selv har vært informanter. Dette knyttes til blant annet metodiske utfordringer (se bl.a. Tøssebro 1996 og kapittel 3.3.2.) Det er i de senere år likevel gjennomført flere undersøkelser hvor personer med utviklingshemming har vært informanter. (Ytterhus 1995, Kittelsaa 1999, Folkestad 1997/2003, Haugenes 2006).

Når det gjelder annen forskning om utviklingshemming og fritid, har Tøssebro (1996 / 2002) foretatt levekårs undersøkelser hvor han bl.a. ser på fritid og fritidsaktiviteter som jeg har referert til tidligere under tilnærmingen til problemstillingen. Undersøkelsen er gjennomført med pårørende og ansatte som informanter. Tøssebro og Lunde (2002) hevder som nevnt at deltakelse i aktivitet har falt siden 1989, og at fritidsaktiviteter er et område som man bør være spesielt opptatt av fremover. På den ene siden handler dette om den Andres eget ønske om deltakelse, som krever at de ansatte er bevisst på selvbestemmelse kontra tiltaksfraskrivelse. Videre påvirker blant annet personal ressurser og transport, deltakelse i aktiviteter. Kittelsaa (1999) har i sin hovedfagsoppgave i sosialt arbeid sett på hvordan unge personer med utviklingshemming opplever sitt liv. I sitt arbeid har hun selv brukt informanter med utviklingshemming, og kommer blant annet inn på fritid og fritidsaktiviteter. Hun viser til at mange aktiviteter er organisert på godt og vondt, ved hjelp av en ukeplan. Med andre ord er hverdagen til den Andre nokså lik i forhold til organisering og strukturering av hverdagen. Videre påpeker Kittelsaa (1999:83) at en stor del av ungdommenes fritid blir brukt på tilrettelagte aktiviteter, som kan betraktes som segregerte fritidsaktiviteter.

Forskningen jeg har funnet rundt Snoezelen er i all hovedsak rettet mot barn som har store sammensatte funksjonsvansker (både i Norge og Europa for øvrig), demente (Moffat, Parker, Garside og Freeman 1993) og psykiatri³ utenfor Norge. Flere av disse knyttes opp til livskvalitetsbegrepet med måling av effekt i forhold til avslapning, velvære, osv.

³ Bl.a. i Canada v/ Alberta Hospital Edmonton, v/ John Reddon m.fl. 2004 (Current Psychology/Fall 2004, Vol. 23, No. 3, pp. 225-237)

I Danmark ble det i 1994 gjennomført en undersøkelse om hvorvidt Snoezelen bidrar til økt livskvalitet for multifunksjonshemmede barn. I denne undersøkelsen ble det tatt utgangspunkt i tre dimensjoner (Flendt: 94):

1. Fysiologisk – som tar utgangspunkt i den sansemessige opplevelse og påvirkning (taktil, audiotiv, syn, kinestetisk, vestibulær, lukt og smak)
2. Psykologisk – som tar utgangspunkt i samspill/ relasjonen i miljøet
3. Estetisk – en innfallsvinkel som tar utgangspunkt i selve opplevelsen for opplevelsens skyld.

Undersøkelsen konkluderer med at den største verdien prosjektet hadde var at de lyktes med å skape et ”drivhus” og et kultursymbol, hvor: ” ..det handicappede barns selvbestemmelse trives, utgangspunktet for samvær er likeverdighet, glæde og lyst er mål i sig selv” (Flendt 1994:83).

I Norge foreligger det få forskningsrapporter vedrørende Snoezelen. De som er tilgjengelige pr i dag retter seg også her mot barn med store sammensatte bistandsbehov. Forskingen som er gjort ser nærmere på hvordan Snoezelen miljøet kan benyttes som opplæring i forhold til kommunikasjon (Svebak 1996). Terje Dalen (1997) har skrevet en hovedfagsoppgave til 3. avdeling spesialpedagogikk ISP, med tittelen: ” *Snoezelen. Et opplæringsmiljø for barn med store og sammensatte lærevansker.*” Her konkluderer Dalen med at Snoezelen miljøet er egnet til å fremme utviklingsområder som sansing, motorikk, sanseintegrasjon, samt samspill og kommunikasjon. Med andre ord er forskningsperspektivet rettet mot en mer terapeutisk eller spesialpedagogisk vinkling.

I forhold til å se på Snoezelen som en fritidsaktivitet for å øke livskvaliteten, kan fokuset rettes mot helsebegrepet.

Det er gjort mye forskning rundt helse og kultur hvor man ser på sammenhenger mellom deltakelse i aktiviteter relatert til påvirkningen av helse. Som ledd i arbeidet i det treåring regionale samordningsprosjektet FOLK 1 - Folkehelse og kultur i et distriktsfylke 2001-2004 ble det utarbeidet to artikler: *Kulturelle virkemidler i behandling og folkehelsearbeid* og *Hva vet vi om kulturdeltakelse og helse?* av Knudtsen, Holmen og Håpnnes (2005). Den første artikkelen gir en oversikt over omfang, innhold, arbeidsmåter og resultater av kultur- og helsearbeidet de siste åra i Norge og Norden for øvrig. Rapporterte resultater fra den norske satsingen diskuteres i lys av forskning på feltet og utfordringer i det videre arbeidet skisseres. I den andre artikkelen konkluderes det med at forskningslitteraturen viser at det er

sammenheng mellom kulturdeltakelse og kulturopplevelse og helse. Blant annet vises det til sammenhengen mellom bruk av musikkterapi, dans og bevegelse, drama, litteratur og andre kulturuttrykk⁴ og en positiv helseeffekt i form av bl.a. lindring av smerte, reduksjon av psykosomatiske plager, bedring av livskvalitet, osv.

Jeg har ikke funnet forskning som omhandler personer som har lett til moderat utviklingshemming og bruk av Snoezelen, og følgelig ingen forskningsrapporter som formidler personer med utviklingshemming's egne fortellinger og erfaringer med Snoezelen.

1.4. Oppsummering

Min bakgrunn som vernepleier, og tidligere erfaring fra samhandling med den Andre, gjør at jeg ønsker å se på fritidsaktiviteter og hvordan Snoezelen kan være av betydning som arena for aktivitet for personer med utviklingshemming. Deltakelse i aktiviteter gir oss en mening i den forstand at vi alle har behov for en utkobling eller påkobling til hverdagen for øvrig. Ikke minst gir det et godt grunnlag for å skape en felles plattform for kommunikasjon og samhandling med andre mennesker.

Innledningsvis har jeg forsøkt å sette fokuset på de tre begrepene Snoezelen, fritidsaktivitet og utviklingshemming, for så å koble de sammen i en problemstilling.

Når det gjelder annen forskning, har jeg som nevnt ikke funnet forskning på Snoezelen hvor personer med utviklingshemming selv har fått formidle sine opplevelser omkring fenomenet. Det er blant annet grunnen til at jeg velger å la den Andre få førsteplassen i denne masteroppgaven. I forskning generelt er det mer vanlig å bruke andre informanter, som formidler på vegne av den Andre på grunn av spørsmålet om validitet (Tøssebro 1996). Jeg vil imidlertid argumentere for at det er viktig at også den Andres stemme blir hørt, og at de skal ha samme mulighet som alle andre til å bli sett og hørt i opplevelser som de selv tar del i. Når jeg så velger å trekke inn hjelpere, er det på grunn av at de utgjør en vesentlig del av den Andres hverdag. Hjelperne blir således en av flere nøkler til den Andres anledning til å være aktør i eget liv.

⁴ Artikkelen henviser til rapporter og litteratur fra prosjekter hvor kulturelle virkemidler er benyttet i behandling, rehabilitering, forebyggende og helsefremmende helsearbeid.

1.4.1. Fra start til mål?

I det neste kapitlet skal jeg sette fokuset på Snoezelen, og forhåpentligvis gi deg som leser et innblikk i hva Snoezelen er. Jeg velger i dette kapitlet å si noe om Snoezelens opprinnelse og presenterer de ulike rommene på Snoezelen senteret jeg benyttet i denne studien. Videre sier jeg litt om hvordan man som hjelper skal forholde seg til den Andre, hvor fokuset ligger på tilrettelegging for opplevelser. Deretter følger en kort diskusjon om hvorvidt Snoezelen er en metode eller ikke. Avslutningsvis kommer en oppsummering.

I kapitel tre presenterer jeg min tilnærming til forskningsfeltet og viser de valg, overveielser og refleksjoner jeg har gjort underveis. Jeg har valgt å lage to datasett ut fra at jeg har både den Andre og hjelper med som informanter. Den Andre vil utgjøre hovedtyngden av dataene. Jeg har benyttet meg av feltarbeid og fokusgrupper som hovedtilnærming i forhold til den Andre. Informasjon fra hjelperne har jeg fått ved å gjennomføre blant annet kvalitative intervju. Kapitlet vil være kjennetegnet av en felles presentasjon av tilnærming til forskningsfeltet, før jeg beskriver de to datasettene hver for seg. I løpet av datainnsamlingen har jeg stått overfor etiske utfordringer, og disse vil belyses i eget avsnitt.

I forbindelse med databearbeidingen og analysen, vil jeg vise veien frem til den endelige fremstillingen av datamaterialet, og hvordan jeg forholder meg til de to datasettene.

Avslutningsvis velger jeg å presentere mine informanter.

Fritid og deltakelse i aktiviteter er sentrale tema i kapitel fire. Her vil jeg i første omgang avklare begrepene fritid og delaktighet. Utgangspunktet for dette kapitlet vil være både hjelper og den Andres meninger om deltakelse i fritidsaktiviteter. Betydningen av deltakelse i aktiviteter fra hjelperperspektivet, kommer før jeg drøfter deltakelse i aktiviteter. Her vil også den Andres meninger og synspunkter komme frem. Denne drøftingen vil bli bygd opp rundt en modell. Avslutningsvis oppsummerer jeg den Andres og hjelpers holdninger, synspunkter og betingelser for deltakelse i aktiviteter.

Kapitlene fem, seks og syv inneholder en presentasjon av den Andres opplevelser på Snoezelen senteret. Jeg vil i disse tre kapitlene i hovedsak løfte frem utsagn og observasjoner fra den Andre som deler sine opplevelser med oss. Kapitlene har fått navn etter hva den Andre selv har sagt har vært det sentrale i forbindelse med Snoezelen senteret. De trekker frem følgende tre hovedtema: Sansing og følelser (opplevelser), Vi er sammen og Min verden.

Sentral teori i disse kapitlene er hentet fra relasjonsetikken, eksistensfilosofi og aktivitetsteori.

Avslutningsvis i kapitel åtte kommer en oppsummering, hvor jeg løfter blikket og sammenfatter i en avsluttende drøfting de elementene som den Andre har trukket frem som sentrale. Her velger jeg også å trekke frem fremtidige utfordringer og muligheter i forbindelse med videreutvikling av Snoezelen og deltakelse i fritidsaktiviteter.

2. HVA ER NÅ DETTE SNOEZELLEN?

Snoezelen er navn for en type aktiviteter som tar utgangspunkt i sanselige opplevelser, hvor aktivitet i form av å være nysgjerrig eller søkende, kan knyttes til det nederlandske ordet ”Snuffelen” som betyr å snuse. På den andre siden kan dermed en mer passiv aktivitet knyttes til ordet ”Dozelen”, som betyr å døse. Derav ordet Snoezelen. Snoezelen er vanskelig å beskrive med ord⁵. Det bør oppleves. Jeg skal likevel gjøre et forsøk på å beskrive Snoezelen her. Jeg knytter til beskrivelsen av Snoezelen senteret vi var på i forbindelse med denne studien. Jeg gjør oppmerksom på at Snoezelen senter har et mangfold av variasjoner i både størrelse, rom og innhold og at denne fremstillingen dermed ikke er entydig.

Ideen til Snoezelen oppstod i Nederland på 1970 tallet av forskerne Jan Hulsegge og Ad Verheul, ved en institusjon for personer med utviklingshemming. Senteret ble åpnet med ønske om å bedre livskvaliteten til personer med multifunksjonshemming. Snoezelen aktiviteter fikk en rask oppblomstring i Nederland hvor fokus var lagt på Snoezelen som fritids- og rekreasjonsarena (Dalen 1997).

Snoezelen er omgivelser preget av et behagelig multisensorisk miljø. Sansene stimuleres ved hjelp av spesielle kombinasjoner av musikk, lyd, lyseffekter, vibrasjoner, følbare inntrykk og ulike lukter. Ideen bygger på humanistisk filosofi, der man ser mennesket og miljøet i et helhetlig perspektiv (Hulsegge og Verheul 1987).

Det er tre elementer inkludert i begrepet i Snoezelen, som gjør det vanskelig å definere. Det er mangelen på teorien bak Snoezelen, rommene som er spesielt innredet og ikke minst hvordan man forholder⁶ seg til den Andre eller hverandre.

⁵ Bilder fra Snoezelen senteret, ligger som vedlegg 1.

⁶ *enabling* som begrep, kan kobles til begrepet personlig kompetanse

2.1. Snoezelen's teoretiske bakgrunn (eller mangel på en sådan)

Det ligger ingen konkret eller "egen" teori bak Snoezelen, foruten at Hulsegge og Verheul begrunnet ideen i humanistisk filosofi. Humanismens grunnoppfattelse er at det enkelte menneske er unikt. Alle er vi annerledes og enestående. Den humanistiske utviklingspsykologien legger vekt på at vi utvikler oss i et samspill med andre mennesker og omgivelsene. I så måte følger Snoezelen dette med sitt spesielle miljø og atmosfære. Flendt (1994:17) hevder at Snoezelen er et eksperiment i utvikling som har kommet før sin teoretiske bakgrunn. Hun mener at den hadde sitt utspring fra en kunnskap om hvordan utviklingshemmedes kommunikasjon med omverdenen foregikk, men utover det var det et eksperiment i seg selv. Flendt (1994:17) sier videre:

...at Snoezelen representerer en pædagogisk bølge, som man etterhånden (bl.a. i Holland og England) har fått gode praktiske erfaringer med, men som man ikke har et teoretisk grunnlag for eller en dokumenteret viden om.

Ut fra dette kan man derfor stå fritt til å koble på hvilken som helst teori til Snoezelen, og mange teorier kan la seg praktisk utprøve i Snoezelen⁷.

2.2. Snoezelen rom

Snoezelen innbyr til sansestimulering, ofte i et eller flere spesielle rom. Rommene og effektene i rommene kan stimulere alle sansene. Variasjonene er mange i et Snoezelen miljø, men det de har til felles er at omgivelsene skal være innbydende og ha en behagelig atmosfære. Utstyret som benyttes er ofte høyteknologisk og har multisensoriske funksjoner. Mulighetene finnes konsentrert på et sted og alle effekter kan settes på og stenges av etter individuelle behov. Rommene skal innby til utforskning av sansene.

Snoezelen miljøet kan bestå av flere rom, gjerne mellom 5-7 ulike rom, men det kan også være en avgrenset del av et rom, eks et hjørne hvor man lager en "sanseverden". Flere Snoezelen senter har også et vann – miljø. Enten i form av basseng eller boblebad hvor vannaktiviteter kan utøves. I tillegg har de store sentra ofte en sansehage i tilknytning til de innvendige rommene.

⁷ Henviser til kapittel 1.3. Annen forskning som viser noen av de ulike teoretiske innfallsvinklene til bruk av Snoezelen, samt "målgrupper".

Noen er inspirert av Goethes fargelære når de utformer rommene, og har eks blått rom, hvitt rom, gult rom, osv. Andre benytter seg av betegnelser etter den aktiviteten som er inne på rommene. Eks. musikkrom, ballrom, osv.

For å vise bredden i oppbygning/ utforming, kan jeg vise til Sundsvall, hvor de har bygd opp et Snoezelen senter kalt Subluna (under månen), etter de fire elementene. De fire rommene er navngitt etter elementene ild, luft, jord og vann.

Snoezelen senteret vi har vært på er ca. 140 kvadratmeter og har syv rom⁸. Senteret er bygd opp med rom i ulike farger og utforming. Rommene inneholder ulike sensoriske og multisensoriske gjenstander og utstyr. Hvert rom har sin egen atmosfære, med omgivelser som innbyr til aktivitet eller avslapning, alt etter hva man har behov for. Goethes fargelære ligger til grunn for valg av farger med tilhørende aktivitet på de ulike rommene.

Grønn fargen tilla Goethe oppfriskende og livgivende egenskaper, men samtidig beroligende (Schmidt 1993). Det grønne rommet på Snoezelen senteret er derfor tilegnet lek og aktivitet. Her finner man baller i alle størrelser og former, matter og puter, trimsykkel, kryptunnel, balansehjul, spill, osv. Her kan man boltre seg i visuelle, auditive, taktile, kinestetiske og vestibulare stimuli⁹.

Gult er pr Goethes definisjon varmt og aktivt. Den gir et varmt og behagelig inntrykk (Wolf 1990). Det gule rommet er derfor dedikert til musikken og den kan man selv styre aktivt gjennom blant annet et spesialkonstruert lysorgel. Her finner man også rytmeinstrumenter i mange varianter, farger og størrelser.

Svart er nøytral, men samtidig passiv og mystisk (Schmidt 1993). Det svarte rommet er relativt lite, og hovedelementet er et blacklight som gjør at rommets selvlysende gjenstander gløder. Her er det madrasser og puter på gulvet og et speil dekker den ene veggen. Taktile gjenstander henger ned foran speilet. Rommet er dekorert med selvlysende stjerner og fiberoptiske tråder, som skaper en trolsk og mystisk stemning. Spennet mellom de mørke omgivelsene og de lysende, glødende gjenstandene skaper en sterk kontrast.

⁸ Vi benyttet bare seks rom, da det røde rommet fortsatt ikke var ferdig innredet med ballbassenget. Har derfor ikke tatt det med i denne beskrivelsen.

⁹ Visuell – syn, auditiv – hørsel, taktil – berøring, kinestetiske – muskel og leddsans, vestibular – balanse.

I følge Goethe skal **blå** fargen medvirke til ro og harmoni, men er samtidig fylt av motsigelser i den forstand at det er en farge som gir energi.

På samme måte som vi gerne forfølger en behagelig genstand, som flygter fra os, sådan ser også gerne på den blå farve, ikke fordi den trønger sig ind på os, men fordi den trækker os med sig (Wolf 1990:61).

På Snoezelen senteret er den taktile stimuleringen vektlagt i dette rommet. Her står det en vibro-akustisk stol som stimulerer den kinestetiske og den taktile sansen. Det er montert et lydanlegg som kan kobles til stolen, eventuelt med øreklokker om man ønsker det. På rommet er det også plassert en stor saccosekk med ”vibro-kasse”. Her kan en ligge å høre på musikk, mens man nyter synet av en ”stjernehimel” under taket.

Det hvite rommet har en rolig og avslappende atmosfære, i tråd med hva Goethe tilla den hvite fargen. I tillegg fremhever det hvite fargen spillet fra de ulike multisensoriske hjelpemidlene som er installert. Det hvite rommet er det største rommet og her er mulighetene for å døse eller være aktiv i en hvit og eventyrlig verden. Rommet er innredet med en hvit løvstol som henger fra taket. Løvstolen kan gynes frem og tilbake, eller til siden. Det ligger en stor hvit saccosekk på gulvet som har plass for flere personer. Saccosekken er formet som en firkant. I løvstolen eller i saccosekken, kan man legge fiberoptiske tråder som skifter farger i fanget, eller man kan la seg fascinere av de fargerike boblene i vannsøylene som er montert i et hjørne med speilfolie bak. Fargen på boblene kan styres med en stor bryter, og man kan også stoppe boblene ved å holde bryteren inn. Rommet har to speil kuler som gir reflekterende mønster på vegger, gulv og tak. En prosjektør lager avbildinger på veggen som forandrer seg sakte. Rommet er godt innredet med tanke på visuelle effekter, som kan reguleres av den Andre. I det hvite rommet kan også luktesansen stimuleres ved hjelp av en aromalampe. I forhold til den auditive sansen, kan du la deg forføre av stemningsfull musikk fra surround anlegget.

Et rom på sansesenteret er satt av til boblebad. Her får man anledning til å kjenne det brusende og boblende vannet rundt kroppen. Med stearinlys rundt kanten, og lysdyser i boblebadet, fremstår rommet som en behagelig og avslappende oase, hvor det er mulighet til å få stimulert flere sanser: Den taktile, visuelle og ikke minst lukte sansen ved hjelp av oljer eller duftende såper.

2.3. ”Enabling” – å gjøre mulig

Enabling – å gjøre mulig, er sentralt i Snoezelen. Å selv få bestemme hva man vil utforske er viktig. Med utgangspunkt i at Snoezelen var et tilbud for multifunksjonshemmede barn, satte man derfor også fokuset på hjelperens måte å være sammen med barnet. I forhold til min studie har den Andre vært sammen med hjelperen på de ulike rommene, men den Andre har også vært alene eller sammen med en av den Andre på de ulike rommene. Alt ettersom hva de selv har ønsket.

Den spesielle måten å opptre overfor den Andre, benevnes som *enabling*. Formålet er at sansestimuleringen gis i en trygg, tillitsfylt og rolig atmosfære.

Hjelperens personlige kompetanse i forhold til å være nær og tilstede der den Andre er, blir derfor viktig. Å være en god hjelper innebærer blant annet at man kjenner den Andres interesser og behov, slik at den Andre får mest mulig ut av Snoezelen. Hjelperen skal respektere den Andres valg og behov for rom og tid. Med andre ord, gi den Andre tid til å oppleve og erfare i eget tempo. Dette betyr at man ikke skal gripe inn for mye eller korrigere for mye ut fra egne erfaringer. Hjelperen skal tilrettelegge slik at den Andre opplever at man ”Snoezler” sammen, sier Hulsegge og Verheul (1987).

Snoezelen tar utgangspunkt i menneskenes ressurser.

An analysis of human performance shows four aspects. Man is a creature with *sensory perception*, the faculty of *thought*(he has a mind, is intelligent, i.e he can see logical structures, he can sum up, analyze, evaluate, learn, remember), with *feelings* (happiness, anger, satisfaction, etc.), and he can *act* (walk, talk, etc). These four functions are related. They influence each other in a very complex way (Hulsegge and Verheul 1987:15).

Med andre ord, alle mennesker har forutsetninger til å skape sitt eget miljø, sin egen livsverden. Å kjenne at man lever og at man er en deltaker i denne verden, gir en tilfredsstillende. Når man kjenner og gjør seg erfaringer med at en har valg i forhold til eget liv, og ikke er avhengig av andre, er man i en unik posisjon. Dersom man av en eller annen årsak må gi fra seg denne uavhengigheten, vil man føle seg fanget, kanskje miste taket på sin tilværelse og man blir avhengig av andre (Kewin og Hutchington 1994).

På samme måte som vi erfarer og opplever vår verden, opplever og erfarer også personer med utviklingshemming sin verden.

Mange av de menneskene vernepleieren samarbeider med er avhengig av andre. Det blir derfor viktig at hjelperen tilrettelegger omgivelser slik at den Andre kan gjøre egne valg og

påvirke sine omgivelser. Dette kan man gjøre ved å ta utgangspunkt i de ressurser som er tilstede hos den Andre, sier Hulsegge og Verheul (1987):

When a person still has a spark of independence we ought to respect it, cherish it. We try to create circumstances in which a person can build his independence (Hulsegge and Verheul 1987:15).

Som hjelpere er vi ikke alltid bevisst våre sanser. Det kan komme av at vi ser verden gjennom et rasjonelt perspektiv. På den ene siden handler dette kanskje om at vi har det for travelt i hverdagen til å nyte de inntrykkene som sansene lar oss oppleve, eller på den andre siden, - at vi utsettes for så mange inntrykk i løpet av vår dag at vi ikke lar oss forføre. Også vår kulturelle oppvekst og samfunnet rundt oss setter normer for hva som er akseptabelt eller ikke. Hulsegge og Verheul (1987) henviser til et eksempel om å gå barføtt. Det er mange som ikke tar av seg sko, kanskje fordi de er redde for at det skal lukte, eller er redd for andres reaksjoner om man går barføtt. Av den grunn, hevder Hulsegge og Verheul (ibid.), går mange glipp av muligheten til å gå barbeint på ulike underlag.

Ved at vi som hjelpere skjerper våre sanser i forhold til å motta inntrykk og signaler fra den Andre, kan vi hjelpe med å gi den andre egne opplevelser.

Ut fra den Andres perspektiv må hensikten være å skape behagelige opplevelser som *jeg* synes er behagelig, og hvor det er *jeg* som er aktiv for å skape disse opplevelsene: *jeg trykker på knappen, jeg skifter stilling, osv.*

Kreativitet

Ofte er det slik at når vi ser utstyr, så antar vi at de har en funksjon. Den opprinnelige funksjonen. Dette ligger i vår forståelse, sier Heidegger (i Fløistad 1993). Eksempelvis sandpapir. Sandpapiret er i utgangspunktet knyttet til å pusse trevirke. Men med sandpapiret kan du også kjenne den grove strukturen som rasper mot fingrene og det er vanskelig å brette en jevn kant. Eller man kan ta eggdeleren som lager den fineste klang når man stryker med en skje over strengene. Heidegger peker på generelle trekk som karakteriserer forståelsen slik den virker i en brukssammenheng. Mulighetskarakter er en av trekkene. I dette legger Heidegger at en ting kan benyttes til flere ting, men ofte er det slik at sammenhengforståelsen er avgjørende.

Den "frigjør tingene i deres muligheter"(...) brukstingene "er som sådanne oppdaget i deres (mulige) tjenlighet, anvendbarhet, ubenyttbarhet" (Heidegger i Fløistad 1993:207).

Samme tenkning finner man hos Merleau – Ponty og hans kropps fenomenologi. Det er ikke ting med objektive egenskaper vi omgir oss med. Tingene utstråler umiddelbart en betydning, fordi de er håndterlige, og det som er like viktig: Gjenstandene er meningsfylt bundet til hverandre. (Eggdeler – egg, sandpapir – trekloss, osv)

Kroppen bebor gjenstandene, fordi de viser seg å være til rådighet for hånden, sier Merleau – Ponty i Rasmussen (1996:141).

Å være en engasjert, reflektert og brukerorientert vernepleier som skal hjelpe den Andre til å være med å bestemme innholdet i sin egen hverdag, fordrer som tidligere nevnt at vernepleieren bl.a. er aktiv, kreativ og skapende. I et Snoezelen miljø er mulighetene mange og således utfordres kreativiteten og fantasien ikke minst hos både den Andre og hjelper i samhandlinger med hverandre.

Snoezelen - en metode eller ikke?

Om Snoezelen er en metode kan diskuteres. I litteraturen jeg har lest om Snoezelen er det flere innfallsvinkler.

Svebak(1996) hevder at Snoezelen ikke er en metode, men et konsept bestående av en helhetlig tankegang på menneskets liv og utvikling i et multisensorisk miljø.

På den andre siden hevder Dalen at byggingen av spesielle Snoezelen miljøer er et forsøk på å optimalisere opplæringsmiljøet for mennesker med store funksjonshemninger (Dalen 1997).

C.R.Torenbeek i Hulsegge og Verheul(1987:38) beskriver Snoezelen som følger :

Snoezelen offers the opportunity to function in other ways. Particularly their being active, tasting, smelling, touching and moving because they like it, not to acquire information or to learn from it or develop, suits the needs and possibilities of the severely retarded much better.

I dette kommer opplevelsesaspektet frem, hvor aktiviteten i seg selv er det meningsfulle.

Bosaeus og Mossberg (1997) sier at Snoezelen kan anvendes for å skape en fordypet kontakt og nært samspill med den Andre. Snoezelen fremmer kommunikasjon, øker evnen til konsentrasjon bygger oppunder relasjoner, gir mestring og minsker stress.

Kanskje er det slik at det er vår egen forforståelse, med interesser og erfaringer i bunn, som avgjør hva hver enkelt legger i begrepet Snoezelen. Med utgangspunkt i romsligheten som Hulsegge og Verheul viser i forhold til den teoretiske bakgrunnen, blir dermed mulighetene mange.

Jeg vil hevde at Snoezelen kan romme flere perspektiver i forhold til både behandling, et mer terapeutisk orientert perspektiv rettet mot opplæring, kartlegging, etc eller det kan være en fritidsaktivitet. Det som imidlertid er avgjørende, er å ta stilling til hvilket perspektiv man ønsker å benytte på Snoezelen før man ”entrer” arenaen sammen med den Andre.

2.4. Oppsummering

Det er viktig for meg å presisere at det som betegner Snoezelen i denne studien er et kontrollert miljø, hvor man kan tilpasse sanseinntrykk etter individuelle behov og ønsker. Dette i motsetning til utendørs aktiviteter hvor man også kan hente inn sanseinntrykk, men ikke kontrollere i samme grad.

Jeg har i dette kapitlet satt fokuset på de tre momentene som gjør det utfordrende å beskrive Snoezelen. Teoretisk perspektiv, rommenes utforming og *enabling*. Litteraturen er opptatt av hjelperens tilrettelegging for mestring og opplevelser, men jeg vil i denne studien trekke med *enabling* videre i forhold til den Andre når de er sammen på Snoezelen senteret uten hjelpere.

I det øyeblikket Snoezelen gir rom for å kobles til ulike teoretiske tilnærminger, åpnes en verden av muligheter. Jeg har valgt å sette fokus på fritidsaktiviteter, med den Andres erfaringer og opplevelser som utgangspunkt. Med andre ord, et forsøk på å komme tilbake til det ”opprinnelige”, hvor opplevelse av god livskvalitet var det sentrale.

Min forforståelse er i så måte at Snoezelen kan være en arena hvor aktiviteten gis rom og muligheter for det individuelle, i et samspill med estetikken. Dette med utgangspunkt i at alle mennesker har behov for en meningsfylt fritid, som også inneholder muligheter for å romme den kulturelle dimensjonen. Snoezelen kan by på aktiviteter og opplever hvor aktiviteten i seg selv har en verdi gjennom opplevelse. For hjelperen kan utfordringen i så måte være å forholde seg til dette, hvor eventuelt læringsutbytte er en hyggelig bieffekt.

I neste kapittel skal jeg bevege meg mot de metodiske valg, refleksjoner og utfordringer som jeg har stått overfor i denne studien.

3. FORSKNINGSMETODE

Min problemstilling var som følger: **Hvordan kan Snoezelen betraktes som en arena for fritidsaktiviteter for personer med lett til moderat utviklingshemming?**

Problemstillingen er todelt, hvor jeg ønsker å sette fokuset på deltakelser i aktiviteter generelt og Snoezelen som fritidsaktivitet spesielt.

På den ene siden vil det være interessant å få tak i hva den Andre opplever som det sentrale i aktiviteter generelt. I forlengelsen av dette ønsker jeg å undersøke om hjelperes holdninger til kultur og egne opplevelser påvirker aktivitets og kulturtilbud til den Andre.

Følgende forskningsspørsmål blir derfor gjeldene for det som jeg i kapittel 3.8.2.1. har kalt datasett A:

- Hva er aktivitetens betydning i hverdagen knyttet opp mot livskvalitet?
- Hvordan beskriver helperne sin kompetanse i samhandling med den Andre?
- På hvilken måte kommer helpernes personlige kompetanse inn i samhandling med den Andre i valg og deltakelse i /på kulturaktiviteter?

På den andre siden ønsker jeg å undersøke hvordan den Andre betrakter Snoezelen som arena for fritidsaktiviteter spesielt. Her vil det være interessant å se hvilke type sanse rom og opplevelser som foretrekkes av den enkelte og hvorfor.

Følgende forskningsspørsmål ble derfor sentrale for det som jeg i kapittel 3.8.2.2. har kalt datasett B:

- Hva sier personer med lett til moderat utviklingshemming om Snoezelen som fritidsaktivitet?
- Hva oppleves som det sentrale i aktiviteter på Snoezelen senteret?
- Hvilke rom foretrekkes på Snoezelen senteret og hvorfor?

Ved valg av metode, ønsket jeg å bruke en metode som fanget opp den Andres perspektiv, og som kunne fortelle meg om deres erfaringer og opplevelser av Snoezelen som arena for aktivitet.

I tillegg ønsket jeg å få frem helpernes holdninger til deltakelse i aktiviteter for om mulig å se om det er en sammenheng med den Andres deltakelse aktiviteter generelt.

Jeg har dermed valg å lage to datasett, med en felles referanseramme på deltakelse i fritidsaktiviteter.

Ut fra dette ståstedet, valgte jeg å benytte meg av en kvalitativ tilnærming til forskningen. Jeg har i denne studien benyttet meg av ulike metoder for å få svar på problemstillingen. Feltarbeid har vært hovedtilnærming, mens fokusgruppe og kvalitative intervju har gitt meg en utdyping av forskningsspørsmål som dukket opp underveis.

De to datasettene utgjør ulik tyngde. Jeg har satt størst fokus på hva de utviklingshemmede selv mener, har erfaringer med og opplever i fritiden, samt hvilke erfaringer de har med Snoezelen som en fritidsaktivitet. De blir derfor mine hovedinformanter.

Det er ikke til å komme bort fra at personer med utviklingshemming vil stå i en relasjon til en hjelper, og at denne relasjonen vil være asymmetrisk. For å få tak i nyanser har jeg gjennomført kvalitative intervju med hjelperne hvor jeg retter fokuset mot hjelpernes egen kompetanse og holdninger til deltakelse i aktiviteter.

Jeg vil i dette kapitlet presisere forskningstilnærmingen og fortelle om tilgangen til forskningsfeltet som var en felles henvendelse i begge de to datasettene.

Deretter velger jeg å presentere datainnsamlingen hver for seg, hvor jeg forteller om de valg og refleksjoner jeg har gjort underveis i forskningsprosessen.

Videre gjør jeg rede for etiske betraktninger, og beskriver veien fra rådata til en mer systematisk presentasjon av dataene. Avslutningsvis presenterer jeg mine informanter.

Innledningsvis i dette kapitlet setter jeg fokus på å forske på eget felt og faren for ”feltblindhet”.

3.1. Å forske på eget felt

Da jeg gikk inn i forskningsarbeidet, var jeg klar over at min bakgrunn som vernepleier, tidligere erfaring fra arbeid med personer med utviklingshemming og deltakelse i Snoezelen prosjekt¹⁰, kunne medføre at jeg tok ting for gitt, eller ikke stilte spørsmål ved det selvfølgelig. Samtidig gir det å forske på et felt som man har kjennskap til, den fordelen at forskningen forankres i virkeligheten. Med andre ord kunne mine tidligere erfaringer og yrkesbakgrunn åpne for at jeg kunne bli både feltblind og samtidig mer åpen for en dypere innsikt.

Malterud (2003:150) sier at nettopp denne kjennskapen til feltet kan gi oss en umiddelbar forståelse av fenomener som en utenforstående ikke klarer å oppfatte. Hun sier videre (ibid.):

Dette er kunnskap som ikke barer styrker forskerens forståelse, men som også kan bidra til å skape tillit og gjensidig forståelse i møte med informantene.

Mine erfaringer med hvordan den Andre uttrykker seg, kan derfor ha bidratt til at jeg ”hørte” bedre hva som ble formidlet gjennom både ord og handling.

På den andre siden ga kjennskapen til feltet unektelig noen utfordringer. Hammersley og Atkinson (1996) hevder at en utfordring med å forske i kjente miljøer er å nullstille seg i forhold til forhåndsoppfatninger. Objektiviteten blir utfordret.

I mer kjente miljøer kan det være vanskeligere å kvitte seg med forhåndsoppfatninger, enten de er tatt fra samfunnsvitenskapen eller fra den ”sunne fornuft”. En årsak til dette er at det man finner er så åpenbart (Hammersley og Atkinson 1996:131)

Jeg følte meg på mange måter som en delvis ”insider” til å begynne med i feltarbeidet. Dette skyldes nok både min kjenneskap til informantene og Snoezelen miljøet. For meg var det derfor svært viktig å forsøke å komme over i en ”outsider” rolle, hvor jeg kunne distansere meg fra tidligere erfaringer, og forsøke å se på forskningsfeltet som en utenforstående. Også med tanke på at mine informanter kunne betrakte meg som en ”insider”, ville jeg risikere å miste verdifulle forklaringer på hendelser nettopp fordi mine informanter eller jeg selv lot være å problematisere tema.

¹⁰ I desember 2002 tilbyr høgskolen å involvere seg i et samarbeid med kommunen vedr. etablering av et Snoezelen senter. Ved å inngå en samarbeidsavtale med kommunen, kunne man i tillegg til å realisere et Snoezelen senter, også tilby studentene en ny læringsarena hvor man så for seg trening i praktiske ferdigheter. Jeg var en av to ansatte fra høgskolen som deltok i dette prosjektet som fikk navnet: **”Snoezelen, en arena for samspill og utvikling av kompetanse.”**

Spørsmålet "Hvorfor", var derfor ett av mine viktigste hjelpemidler i så måte.

Dette i motsetning til hva Jorgensen (1989, referert i Creswell1998) sier; at det typiske for en feltarbeider er å være en "outsider" til å begynne med, for så å bli en "insider".

Malterud (2003) kaller dette for feltblidhet. I dette legger hun at det kan være vanskelig å se viktige meldinger om spor som kan lede til ny kunnskap, nettopp fordi en leter etter bekreftelser og / eller ser etter det man er vandt med.

Å ha kunnskap til feltet man forsker på er forskjellig fra å ha innsikt i feltet det forskes på. Det tatt-for-gitte eller den normative fellen (Söder 2005) må man derfor være oppmerksom på. Den normative fellen består i at forskeren har bestemt seg for eller tar for gitt hvordan det bør være. Med andre ord har forskeren på forhånd tatt et standpunkt til hva som er bra / ikke bra, ønsket eller ikke ønsket (Söder 2005:90). Problemet med denne tilnærmingen til forskningsfeltet er at man ikke stiller spørsmål ved det tatt-for-gitte, det selvfølgelig, eller som Söder (2005:95) sier:

Forskningen sker utifrån en förestilling om att forskaren vet vad som är det "rätta" och "goda" förhållningssättet. Här lurar risken för omnipotens; svaren är klara innan frågorna är ställda. I den meningen verkar den normativa utgångspunkten inskränkande. Den motverkar ett öppet och förutsättningslöst frågande och undersökande.

Postholm (2005) hevder at forskeren er sitt eget instrument i kvalitativ forskning. Jeg har derfor forsøkt å holde fokus på min subjektivitet.

Jeg har fra starten av har satt mine "merker" i denne studien. Dette ut fra at jeg har hatt med meg mine tidligere erfaringer, faglige interesser og motiver som har gitt retningen for problemstillingen. Videre er det jeg som har valgt perspektiv, metoder. Ikke minst, når og hvor jeg har stilt spørsmålene.

Et kunnskapsteoretisk syn basert på sosialkonstruktivisme, anerkjenner forskerens medvirkning i alle ledd i kunnskapsutviklingen. Det er imidlertid en avgjørende forutsetning at forskeren kan finne tilbake eller er seg bevisst de sporene man setter. Bare da hevder Malterud (2003:73) kan man unngå at egen stemme overdøver kunnskapen fra de andres erfaringer som ble samlet inn. Jeg har derfor forsøkt å være tydelig i min fremstilling i denne studien i alle ledd.

Postholm henviser til Lincoln og Guba 2000b:183 som refererer til Malinowski (1922) og Fettermann (1998) som følger:

Forskeren skal ha sett for seg noen problemstillinger når han eller hun trer inn på forskningsfeltet, men forskeren skal møte med åpent sinn, ikke med tomt hode. Det

betyr at forskeren ikke kan legge bort sin forforståelse, men heller bli seg den bevisst og klargjøre den både for seg selv og andre. Den prosessen som består i å reflektere over sin egen rolle som forsker, kalles refleksivitetsprosessen (Postholm 2005:128).

Dette er noe jeg bevisst har jobbet med i hele denne oppgaven, og spesielt i det øyeblikket jeg trådte inn i feltarbeidet på grunn av frykten for "feltblindhet" eller for å gå i den normative fellen. Jeg har derfor underveis forsøkt holde fokus på "det tatt for gitt". Det selvfølgelig.

3.2. Forskningstilnærming

I og med at jeg blant annet skulle ha informanter som har en nedsatt kognitiv funksjon, var det viktig å finne en metode som kunne gi meg tilgang på deres opplevelser og erfaringer.

En av mine informanter hadde tidligere erfaring fra Snoezelen, men ikke de andre. Dermed var det et godt grunnlag for både meg som forsker og mine informanter å gå ut fra feltarbeid som metode.

De første ukene i feltarbeidet var både hjelpere og den Andre til stede på Snoezelen senteret, mens de siste ukene var den Andre alene. Hjelperne var sammen med den Andre en til to ganger hver på senteret, slik at de fikk prøvd ut alle rom sammen.

Dette ut fra at jeg ønsket at også hjelpere skulle få erfaringer med bruk av Snoezelen for deretter å spørre om dette kunne være en alternativ fritidsaktivitet. Det er derfor begrenset materiale å hente ut. Jeg vil på bakgrunn av dette i beskrivelsen av feltarbeidet, vektlegge den Andre.

Gjennom feltarbeidet kunne jeg observere informantene i Snoezelen miljøet. Jeg gikk inn som mer eller mindre deltakende observatør i den forstand at jeg bisto den enkelte som hadde behov eller ønsker om det. For å få en utdypning av tema som ville være aktuelle, ønsket jeg i tillegg å foreta kvalitative intervju med hjelpere, samt gjennomføre fokusgruppeintervju med den Andre.

Feltarbeid kan sammenlignes med en trakt. Prosessen går fra det vide til smalere etter hvert som feltarbeiderprosessen går.

Feltarbeid skjer vanligvis etter et traktprinsipp. Forskeren går ut åpent og bredt, og så innsnevres fokus etter hvert som mer konkrete problemstillinger utkrystalliserer seg. Det med å gå ut åpent har selvsagt å gjøre med det særmerkte ved kvalitative metoder: å ta utgangspunkt i aktørens virkelighet, hva de er opptatt av, og gi et autentisk bilde av dette (Repstad 1998:45).

Imidlertid hadde jeg på forhånd noen spørsmål som etter hvert viste seg å bli ledende for mine undersøkelser i feltet. På den måten har jeg således ikke vært helt ”tro” mot feltarbeidet som metode.

3.2.1. Tilgang til forskningsfeltet

Forskningsfeltet mitt var et Snoezelen senter. Snoezelen senteret driftes pr i dag i vinterhalvåret av studenter ved Høgskolen, en dag i uken i forbindelse med praksis. For øvrig er det beboere i omsorgsboliger tilknyttet distriktet hvor Snoezelen senteret ligger, som benytter det. Med andre ord, er det pr i dag ikke foretatt en offisiell åpning av senteret. Etter at prosjektbeskrivelsen var godkjent av Hibo og meldt til Personvernombudet ved Norsk Samfunnsvitenskaplige Datatjeneste begynte arbeidet med å skaffe informanter.

Hammersley og Atkinson (1996) trekker frem begrepet portvakten som er den eller de nøkkelpersonal/-(ell) som kan gi forskeren en offisiell tilgang til et forskningsfeltet - /miljø, eller ikke.

For å få tilgang til forskningsfeltet, måtte jeg definere riktig nøkkelpersonell. Jeg definerte i denne sammenhengen helse og sosialsjefen i kommunen som nøkkelpersonal. Dette ut fra at helse og sosialsjefen er øverste leder i omsorgsetaten, og har kjennskap til organisering av distrikt og mellomledere. I tillegg har jeg en fortid som ansatt i det kommunale hjelpeapparatet og var kjent med kommunens organisering av helse og sosialtjenestene med hierarkisk oppbygning. Jeg valgte i første omgang å ringe til helse og sosialsjefen i kommunen. Jeg orienterte kort om prosjektet og spurte om kommunen kunne stille Snoezelen senteret disponibelt for meg i forbindelse med datainnsamlingen. Videre ble helse og sosial sjefen forespurt om å formidle kontakt med aktuelle informanter. Helse og sosialsjefen positivt innstilt til at jeg kunne benytte meg av Snoezelen senteret og ga meg samtidig navnet på en kontaktperson, for videre samarbeid. Jeg sendte deretter en skriftlig henvendelse til helse og sosialsjefen som skulle videre sende dette til kontaktpersonen. Vedlagt i dette brevet sendte jeg med informasjonsbrev til alle informantene, samt svarslipp.

Etter et par – tre uker uten noen tilbakemelding, sendte jeg mail til helse og sosial sjefen hvor jeg spurte om jeg kunne ta direkte kontakt med aktuelle informanter. Samme dag fikk jeg svar om at jeg kunne ta kontakt med avdelingsledere. Jeg ringte deretter til et bofellesskap og en bolig for å gjøre en avtale med avdelingsledere om å komme og informere om prosjektet. Etter å ha fått bekreftet at dette var interessant, sendte jeg en skriftlig henvendelse via mail. Neste morgen ringte distriktslederen på det distriktet som Snoezelen senteret ligger. Helse og

sosialsjefen hadde videresendt mailen fra meg, og som distriktsleder ønsket vedkommende å bekrefte at Snoezelen senteret og ansatte på distriktet kunne stå til min disposisjon så lenge jeg måtte ønske det.

Jeg hadde følgende kriterier til informantene:

- Jeg ønsker primært å komme i kontakt med 3-5 mennesker som har diagnosen utviklingshemming og som har verbalt språk
- Er over 18 år
- Bor i et bofellesskap eller har et heldøgns omsorgstilbud.
- 3-5 hjelpere (her primært vernepleiere) som har en tett relasjon med brukeren (eks. primærkontakt eller har kjent brukeren mer enn tre år).
- Alle informantene kan gi informert samtykke.

Avdelingslederen på bofellesskapet var opptatt av at pårørende skulle bli informert om evt deltakelse i prosjektet og at de skulle gi sin godkjenning til deltakelse. Jeg må innrømme at jeg ble litt perpleks over at informantene (som hadde samtykkekompetanse), måtte ha godkjenning fra foreldrene. Jeg valgte imidlertid å forholde meg til dette ved å invitere også foreldrene til et informasjonsmøte som skulle avholdes på Snoezelen senteret.

Fire dager senere fikk jeg en bekreftelse på at ni informanter hadde sagt ja til å delta i min studie.

For meg var det et viktig poeng at alle mine informanter var inneforstått med hva dette gikk ut på. Jeg avholdt informasjonsmøtet på Snoezelen senteret, med tanke på at det da kunne være lettere å kunne ta stilling til deltakelsen i studien for mine informanter med utviklingshemming.

Dette med bakgrunn i at informantene selv fikk se hva det var de skulle delta på og samtidig få en smakebit på hva vi skulle gjøre sammen på sansesenteret i ukene før og etter jul. Å se og være tilstede på lokalet og samtidig se de ulike rommene, vurderte jeg som enklere enn å forklare hva Snoezelen er. Videre var det viktig at de fikk sett hvordan utstyret på de ulike rommene fungerte og hvordan de kunne kontrollere de selv. Likeledes hvor de kunne finne utstyr som håndklær om de hadde behov for det. Mitt utgangspunkt var at de skulle bevege seg fritt på senteret og selv bruke det utstyret som var tilgjengelig.

To informanter møtte ikke opp, og ingen pårørende kom.

Informasjons møtet var en positiv opplevelse, hvor samtlige samtykket i deltakelsen i studien. Jeg hadde da fire informanter med diagnosen utviklingshemming, og tre hjelpere som var utdannet vernepleiere. To av vernepleierne var primærkontakter, mens den siste ikke hadde noen spesiell "rolle", utover det å være hjelper. Årsaken til at fordelingen av informanter ble skjevt fordelt, ble forklart med at det var uheldig at mange ansatte fra en bolig/bofellesskap deltok, på grunn av reduksjon i gjenværende bemanningen de dagene som var satt av til utprøving av Snoezelen senteret.

3.2.2. Refleksjon

Min erfaring med tilgang til forskningsfelt er at det kan være mange portvakter (Hammersley og Atkinson 1996) som skal passeres. I en organisasjon er det mange nivå, og hver enkelt "portvakter" har sitt avgrensede ansvarsområde. Når man samtidig ønsker informanter som er avhengig av hjelpere kan det også være "uformelle" portvoktere som pårørende som kan påvirke tilgangen til forskningsfeltet. At pårørende var kjent med meg fra tidligere arbeid i organisasjonen, kan ha vært en årsak til at de ikke møtte på informasjonsmøtet og / eller ga "tillatelse" til deltakelse i min studie. Jeg hadde kriterier for utvelgelse av informanter og det har vært med på å styre avdelingsledernes valg av deltakere. I så måte kunne også avdelingslederen velge ut de personene som kunne gi et positivt bilde eller inntrykk av forskningsfeltet. Jeg har imidlertid ingen oppfatning av at det skjedde. At en vernepleier ikke var primærkontakt, og at det ble et skjevt utvalg i forhold til antall hjelpere og den Andre, har imidlertid gitt et mer nyansert bilde av hjelpernes holdninger til deltakelse i kultur og aktiviteter.

Av mine informanter var det en stor overvekt av menn. Dette vil sannsynligvis påvirke hvilke data jeg får i forhold til aktivitet og interesser, da det generelt sett er ulike interesser blant kjønn i forhold til hva som foretrekkes av interesser og aktiviteter.

3.3. Datainnsamling – den Andre

Jeg har brukt flere datakilder for å få utdypet de utviklingshemmedes syn på Snoezelen som aktivitet og opplevelse.

Feltarbeidet på Snoezelen senteret og samtaler (både formelle og uformelle) har utgjort primærkilden min. Fokusgruppe ble brukt for å få utdypet utviklingshemmedes synspunkter, opplevelser og erfaringer i forhold til bruk av Snoezelen, samt om betydningen av aktiviteter forøvrig.

Jeg valgte å sette opp en tidsplan for når de enkelte informantene skulle være tilstede på Snoezelen senteret (David i Chenitz og Swanson 1986). Dette ut fra at Senteret er forholdsvis lite og for å unngå ”kollisjoner” i forhold til bruk av de enkelte rom. På forhånd hadde jeg litt kjennskap til hvilke dager som kunne være aktuelle for mine informanter. Poenget var at det måtte passe for alle. Dette ble en utfordring, men når alle er innstilt på å gjøre det beste lar det seg gjennomføre.

Datainnsamlingen pågikk over seks uker.

I denne datainnsamlingen ville følgende forskningsspørsmål stå i fokus:

- Hva er aktivitetens betydning i hverdagen knyttet opp mot livskvalitet?
- Hva sier mennesker med lett til moderat utviklingshemming om Snoezelen som fritidsaktivitet?
- Hva oppleves som det sentrale i aktiviteter på Snoezelen senteret?
- Hvilke rom foretrekkes på Snoezelen senteret og hvorfor?

3.3.1. Feltarbeid

Med utgangspunkt i observasjon og samtaler, ble valget av metode feltarbeid.

Chenitz og Swanson (1986), sier at hensikten med feltarbeid er å forstå hva som skjer av handlinger og atferd i en gruppe og forklare mønstrene ved å abstrahere ut fra teori. For å gjøre dette må feltarbeideren samle og analysere data i naturlige miljø.

I feltarbeidsperioden var jeg to ettermiddager/kvelder i uka på Snoezelen senteret. Varigheten var to til tre timer pr ”økt”. Jeg renskrev feltnotatene samme kveld, slik at jeg ikke mistet for

mye data (Hammersley og Atkinson 1996). Snoezelen senteret er et bygg som er tilknyttet omsorgsboliger. Det bygget slik at kjelleretasjen utgjør hoveddelen av Snoezelen senteret. I den øverste etasjen er det et lite kjøkken, personaltoalett, avdelingsleders kontor og et rom som benyttes av ansatte ved omsorgsboligen til blant annet rapportering.

Feltnotater

Jeg hadde med meg en notatbok som jeg skrev ned viktige sitat eller hendelser i, og kjøkkenet (senere omtalt som ”prate rommet”) var et fast tilholds rom når jeg ikke var sammen med informantene.

I forbindelse med feltnotatarbeidet henviser mange til at man bør trekke seg tilbake til et annet rom. (Davis i Chenitz og Swanson 1986, Hammersley og Atkinson 1996, Repstad 1998, Glasner og Strauss 1999)

I så måte ble ”Prate rommet” redningen for meg.

”Prate rommet” var selvfølgelig tilgjengelig for mine informanter. Her hadde vi kaffe pauser, eller ”prate” pauser som en av mine informanter kalte det. Notatboken min var alltid tilgjengelig for mine informanter og de var opptatt av hva jeg skrev i den. Etter et par kvelder ble det en rutine at før vi dro fra Snoezelen senteret, leste jeg igjennom notatene og informantene korrigerer dersom de mente jeg hadde glemt noe som de mente var viktig å få med. De kunne også korrigere om jeg hadde skrevet ned noe som de mente ikke var riktig. Eksempel hentet fra feltnotatene. Det jeg har skrevet står i vanlig skrift. Tilføyelser fra informant er uthevet i kursiv:

Jeg ble med opp på det grønne rommet. Her ble det spilt twister. Jeg (*det var vanskelig å holde balansen, og jeg vant den siste runden.*) var dommer. H3 og Pelle spilte to runder. Mye latter ... Pelle er stiv i kroppen, og det krever en viss balanse og kroppskontakt i twister spillet. Pelle er en selvstendig mann som aller helst vil klare seg selv og ikke vise at han har behov for hjelp. Imidlertid så det ut for meg at det var et bra samspill mellom H3 og Pelle. Etter to runder som dommer i twister, gikk jeg ut av rommet. De var alene på rommet i ca 10 minutter. (*Vi balanserte på de store ballene og hadde action fight. Det er sånn kampsport*)

I tillegg til feltnotatene har jeg ført en logg hvor jeg har skrevet ned mine refleksjoner og tanker etter hvert som de har dukket opp. Her har jeg også skrevet ned praktiske ting.

Eksempel fra loggen:

Ble ganske trangt på noen av rommene, så det blir viktig å organisere godt nok slik at det ikke blir for mange om gangen. Det ble endret på noen tidspunkt, og jeg ser at det kan bli en utfordring å få gjennomført det godt nok for alle.

Må huske å ta med utstyr fra Karen Anna¹¹, samt lysorgelet til neste runde.

¹¹ Karen Anna er øvingsavdelingen på vernepleierutdanningen.

Forsker rollen

Jeg var på forhånd forberedt på at min rolle i feltarbeidet kunne bli vanskelig å definere, og spesielt oppmerksom var jeg på dette i forhold til at jeg skulle være alene med den Andre de siste ukene. I følge Davis i Chenitz og Swanson (1986:53) er det flere ting man skal tenke på når man går inn som observatør i et feltarbeid. Feltforskeren skal forsikre seg om at de som blir observert er bekvem med situasjonen, og man bør tiltrekke seg minst mulig oppmerksomhet. Jeg hadde i utgangspunktet sett for meg å være en mer ikke deltakende enn deltakende observatør. Dette ut i fra at noen av rommene på Snoezelen senteret er små. Et annet moment var at jeg ikke ønsket å forstyrre deltakerne med mitt nærvær dersom de var to eller flere sammen på de minste rommene. Jeg hadde selv erfaring med å være på Snoezelen rom, og visste at det kunne utløse sterke følelser som man i første omgang ønsker å beholde for seg selv eller dele med en nær person. Jeg var derfor redd for at informantene ikke ville få denne opplevelsen, eller forstyrre samhandling dersom jeg var tilstede. Jeg skulle i tillegg til observasjonene gjennomføre fokusgrupper og intervju, hvor temaet blant annet ville dreie seg om hva de gjorde på de ulike rommene.

Imidlertid ønsket mine informanter og hadde behov for praktisk hjelp til å komme seg opp i og ut av løv - stolen (som henger i en kjetting fra taket og derfor er ustødig), slå på og av musikk, justere teknisk utstyr, som dempe eller øke belysning, skru på aromaeffekter, etc. (Repstad 1998). Jeg følte selv at jeg balanserte mellom det å være en ikke deltakende observatør (eks når jeg satt i trappen og fulgte med på hvem som gikk ut og inn av de ulike rommene) og en deltakende observatør.

Ut fra at jeg kjente informantene på forhånd fra tidligere yrkeserfaring, antok jeg at de kunne tillegge meg ulike roller som "Sjefen" Gunn Eva eller hjelperen Gunn Eva. Rollen som forskeren Gunn Eva var ukjent for både meg og mine informanter.

Det skulle imidlertid vise seg at det var rollen som "hjelper" som ble den mest utfordrende rollen for meg. Utfordringen besto i å være bevisst hvilke roller jeg til en hver tid var i, for å ikke overskride grenser som kunne påvirke min datainnsamling i for stor grad. Eksempelvis at jeg inntok hjelperrollen mer enn hva som var ønsket eller forventet fra den Andre.

Jeg beveget meg på mange måter mellom de ulike rollene og følte selv at rollen som "hjelper" etter hvert hjalp meg til å utfylle feltarbeiderrollen, eksempelvis i forhold til utvidelsen av feltarbeidet.

Utvidelse av feltet

I løpet av feltarbeidet ble feltet utvidet til også å omfatte andre arenaer. Dette som følge av at hjelperne ikke lenger skulle være med på Snoezelen senteret.

Avtalen på forhånd var at informantene skulle møte meg på Snoezelen senteret til gitte klokkeslett. Den første ettermiddagen jeg skulle være alene på Snoezelen senteret med den Andre, fikk jeg følgende telefon:

H: Hei det er fra xx (navn på bofelleskap). Det er vel slik at de skal komme alene på Snoezelen senteret i kveld?

GE: Ja. I kveld skal de være sammen med meg.

H: Vi har et spørsmål til deg. Det er litt travelt å komme fra, og vi lurte på om du kan komme og hente? Olav har egen bil som du kan kjøre dersom det ikke blir vanskelig for deg altså? Han er så glad i bilen...

H: Hem, ja, jo. Det går vel greit. (Jeg hadde planlagt å dra nedover litt tidligere for å gjøre klart, men det fikk jeg meg ikke til å si.)

H: Flott. Når kommer du da?

GE: Jeg er der ca. kvart på seks.

H: Fint da snakkes vi.

På mange måter ble henting og bringing en del av feltforskerrollen for å innhente data i den forstand at jeg fikk se hvilke forventninger mine informanter hadde til samlingene på Snoezelen senteret.

Eks fra feltnotat:

Jeg dro for å hente Jonas kl. 19.00. Da sto han ferdig påkledd og ventet. Ville ha med sin nye jule-cd som vi gikk og hentet. Jeg traff en pårørende til en av informantene og vi ble stående å snakke sammen. Jonas kom og spurte om vi ikke skulle kjøre snart. Artig å se at jeg var ventet og at han tydelig gledet seg til vi skulle på Snoezelen senteret. Jonas er en kar som er skeptisk til nye ting, og det er sjelden at han blir med på nye aktiviteter selv om han har vært med en gang før.

Valgets kvaler

Ofte kjente jeg på at jeg skulle ha vært med på det og det rommet, for der skjedde det og det og hva ble sagt og hvorfor, - i det hele tatt. I ettertid glad for at jeg valgte å gjøre de prioriteringer jeg gjorde. (Hammersley og Atkinson 1996:77)

At jeg muligens gikk glipp av en diskusjon mellom to informanter om noe som også kunne være interessant i forhold til studien, fikk så være. For meg var det først og fremst viktig at informantene fikk erfaringer og opplevelser som de kunne formidle til meg på andre måter. Enten det var gjennom oppsummeringen hvor jeg leste gjennom dagens foreløpige feltnotater, fokusgruppen, intervjuene eller samtalene vi hadde over kaffekoppen.

Davis i Chenitz og Swanson (1986) henviser til Loeffland (1971) som hevder at observasjon er en kompleks prosess som innebærer at man både ser, hører og spør. Davis viser til et eksempel hvor man ser noe, og deretter stiller spørsmål om det selvfølgelig (Davis i Chenitz

og Swanson 1986:54). Nettopp det å stille spørsmål om det ”tatt for gitte”, har vært sentralt i mitt feltarbeid.

Jeg var opptatt av å se etter ting, små nyanser som kanskje kunne fortelle meg noe om den enkelte informants handlingsmønster eller hvorfor sa han / hun det? Jeg ble på denne måten utfordret til å stille spørsmål til min egen viten eller kunnskap og på hvilken måte hadde jeg tilegnet meg denne viten.

Hammersley og Atkinson (1996:219) sier at denne interne dialogen, eller høyttenkningen er selve kjernen i refleksiv feltforskning. De sier videre at denne aktiviteten skal bidra til at man ikke faller i den fellen at man aksepterer det man ser og hører umiddelbart, men at man unngår ”typiske holdninger” og ”tradisjonell tankegang” innen feltet.

Uformelle samtaler

Kjøkkenet var en sentral arena, hvor informantene kunne komme og gå som de ville. Satt jeg der, slo de ofte av en prat om hverdagslige hendelser eller tok opp ting som de var opptatt av. Her var det ikke først å fremst min forsker rolle som var fremtredende, men den mellommenneskelige relasjonen som sto i fokus. Andre ganger kunne det være at jeg hadde sett eller hørt noe som jeg ønsket å spørre mer om når jeg og informanten satt sammen på kjøkkenet med hver vår kaffekopp.

Jeg valgte å bruke uformelle samtaler nettopp fordi det er en naturlig metode, og de bidrar til å fange opp informantenes opplevelser og erfaringer i en naturlig sammenheng.

Chenitz i Chenitz og Swanson (1986:86) sier følgende om bruk av uformelle samtaler:

The informal interview is the use of everyday conversations for the purpose of collecting and validating data. This method is characterized by natural speech and interaction between the researcher and respondent.

På samme måte som ”hverdags praten”, har ikke de uformelle samtalene en bestemt tid, lengde eller sted. De har heller ikke rom for en intervjuguide. Likeså gjerne kunne det være å slå av en prat på kjøkkenet som tidligere nevnt, eller i forbindelse med at jeg var inne på rom. For informantene kan det være positivt at det er noen der som er opptatt av å høre på hva de har å fortelle om egen livssituasjon og opplevelser. Som forsker vil man ha svar eller bekreftelse på noe. Med andre ord kan man ved bruk av uformelle samtaler oppnå en positiv effekt for begge parter som er involvert.

3.3.2. Fokusgrupper

Jeg så at det kunne være mange utfordringer knyttet til å intervju personer med utviklingshemming.

Dette handler blant annet om at personer med utviklingshemming har nedsatt kognitiv funksjon som medfører større utfordringer med å tenke abstrakt. Likeledes kan språk og uttrykksform være en utfordring i forhold til å gjøre seg forstått. Tøssebro (1992/2002) henviser til Sigelman et al. (1980) som har forsøkt ulike spørsmålsformat for om mulig å komme frem til metoder som kan gi valide svar ved bruk av intervju med personer som har diagnosen utviklingshemming. Det rapporteres her at personer med utviklingshemming i større grad enn andre er utsatt for intervjuereffekt og at ja-svar er overrepresentert. Det vil si at de svarer ja eller er enig uansett hvordan man stiller spørsmålet. Forekomst av ja-svar hos personer med utviklingshemming øker med graden av utviklingshemming.

Det anbefales derfor intervju former der fleksibiliteten er stor og at forståelsen for hva det spørres etter vektlegges framfor formen på intervju og spørreformer.

Tøssebro (1992:62) påpeker også tendensen av idyllisering. Denne idylliseringen vil slik jeg tolker det, fremstå i form av at den utviklingshemmede har vansker med å rette kritikk mot sine hjelpere og omgivelsen.

Likeledes kan det være en tilbøyelighet til at den Andre svarer slik de tror intervjueren ønsker, noe som for øvrig også forekommer i befolkningen for øvrig i forhold til intervju som metode.

Fokusgrupper er en av flere innfallsvinkler i forhold til en kvalitativ tilnærming, og etter min mening kunne det være en egnet metode å benytte da jeg skal ha personer med utviklingshemming som informanter.

I fokusgrupper kan man åpne for bruk av objekter. Wibeck (2000) kaller dette for ”stimulusmateriale”.

På den måten kan stimulusmateriale kompensere for eventuell manglende abstraksjonsevne.

Videre hevder Tøssebro (1992) at det er en fordel å følge informantene over tid når informantene har utviklingshemming.

Jeg valgte derfor å avholde det første fokusgruppemøtet før jul, og det siste etter jul.

Imidlertid hadde vi ukentlig kontakt i forbindelse med utprøvingen av Snoezelen senteret i perioden.

Fokusgruppe som metode har sitt utspring fra 1940 årene og ble mye brukt innenfor kommunikasjons og media forskningen. Sosiologen David Morgan ga i 1988 ut ”*Focus Groups in Social Research*”. Dette ble på mange måter gjennombruddet for bruk av fokusgrupper som en kvalitativ metode innenfor sosiologien (Halkier 2002).

I følge Malterud (2003) er denne tilnærmingen godt egnet dersom man ønsker å lære om erfaringer, holdninger eller synspunkter i et miljø der mange mennesker samhandler.

David Morgan (1998) beskriver fokusgrupper til å inneha tre viktige komponenter. Disse tre komponentene er følgende:

- Fokusgrupper skal ha en forskningshensikt
- Data skal samles gjennom gruppeinteraksjon
- Gruppesamtalene har et bestemt fokus og temaet bestemmes av forskeren

Det hevdes at disse tre elementene er kjernen i fokusgrupper som datainnsamlingsmetode, og de skiller fokusgrupper fra andre typer grupper og fra generelle gruppeintervju.

Med andre ord er det kombinasjonen av gruppe interaksjon og emner bestemt av forskeren som kjennetegner fokusgrupper. (Halkier 2002:11-12)

Litteraturen (Morgan 1998, Halkier 2002, Wibeck 2000) trekker frem fordeler og ulemper ved bruk av fokusgrupper. Fordelene med en fokus gruppe er blant annet at man får et godt innblikk i sosiale gruppers fortolkninger, interaksjoner og normer. Under fokusgruppemøtene kunne jeg observere hvem som snakket mest og minst, og ikke minst hvilke normer som gjaldt. Dersom jeg oppfordret en informant til høyre i stedet for venstre, ble jeg raskt irettesatt med at det var hver sin tur og vi ”gikk” den veien. Dette til tross for at jeg påpekte at alle kunne snakke fritt. Under fokusgruppemøtene var det også merkbart i forhold til støtten de ga hverandre. Eksempelvis når en informant begynte å forklare sin mening om aktivitetstilbudet, var de andre snare til å kaste seg frem på og støtte den andre. Dersom en ”gikk i stå”, tok den andre over eller de hjalp hverandre ved å gi små hint.

Ulempene med fokusgrupper er at man mister mye informasjon, eller rettere sagt, man får ikke like mye informasjon som ved bruk av eks. observasjon nettopp fordi forskeren ikke har tilgang til den sosiale konteksten. På den måten er det derfor nyttig for meg som forsker å kombinere metodene feltarbeid og fokusgrupper.

Et annet moment ved fokusgrupper er at relasjonen mellom gruppedeltakerne vektlegges (Halkier 2002). Dette gjør at min rolle som forsker kan komme i bakgrunnen, og åpne for at informantenes opplevelse og erfaringer fremtrer tydeligere.

I løpet av feltarbeidet hadde vi to fokusgrupper. Jeg valgte å kjøre 2 x 60 minutter, med en pause i mellom. Formålet med fokusgruppeintervjuet var å få frem informantenes erfaringer og opplevelser i forhold til aktiviteter i og utenfor sancesenteret. Jeg hadde to tema. Det ene var aktivitet, det andre Snoezelen. Jeg valgte å operasjonalisere begrepet Snoezelen, slik at begrepet ble delt i emner etter de ulike rommene.

I den første samlingen hadde jeg ikke stimulus materiale med, og fokusgruppe intervjuet ble gjennomført på høgskolen. Temaet var aktivitet. Informantene var svært oppmerksom på at de ble videofilmet. De var spent på om de kom på TV, noe jeg dessverre måtte avkrefte. Etter hvert slappet de bedre av og ble mindre opptatt av videokameraet. De forholdt seg strukturert i forhold til å svare på de spørsmål eller tema som jeg la frem. Det ble derfor likt et gruppe intervju, hvor jeg hadde en mer aktiv rolle enn tenkt på forhånd. I pausen fikk de servert brus og kaffe. "Rapebrus" kalte en av informantene det. At kjemien mellom informantene var god kunne jeg bekrefte etter at vi på slutten av andre del hadde hatt "stopp" i fokusgruppen fem ganger på grunn av raving som medførte mye latter fra deltakerne i fokusgruppen.

Etter en kort refleksjon med meg selv i loggen, kom jeg frem til følgende:

Nå i etter tid har jeg bestemt meg for at jeg skal gjennomføre en ny runde på sancesenteret og ta med videokameraet. Da kan vi først prøve ut rom mens jeg filmer også kan vi snakke sammen etterpå om følelsene vi har i oss når de eller vi gjør ting / opplever ting sammen. Da kan jeg vise små filmsnutter dersom de synes det er ok.

Andre gangen var vi samlet på sancesenteret etter å ha gjennomført en "samling". Temaet denne gangen var Snoezelen og rommene. Det var tydelig at de var mer påkoblet nå enn forrige gang.

For det første hadde de "stimulus" materialet rundt seg, dvs. både rommene og utstyret. I tillegg hadde jeg filmet, (med informantenes samtykke) men de hadde ikke behov for å se noen klipp. Det kom sannsynligvis av at det var nært i tid det vi snakket om, og dermed kompenserte for eventuell manglende abstraksjonsevne.

Min rolle som forsker kom mer i bakgrunnen denne gangen. De var engasjerte og fortalte om hva de hadde gjort og hvorfor de foretrakk eksempelvis bestemte rom eller aktiviteter.

3.3.3. Refleksjoner

Er Snoezelen senteret et naturlig miljø, eller ikke? (Chenitz og Swanson 1986, Hammersley og Atkinson 1996, Creswell 1998, Bailey 2007) Det er et spørsmål jeg har stilt meg flere ganger i denne perioden. Snoezelen senteret var ikke var offisielt åpnet, og de fleste av mine

informanter hadde ikke erfaring med Snoezelen fra før. For mine informanter kan man derfor ikke si at det var et naturlig miljø. Derimot mener jeg at det var et naturlig miljø i forhold til å både studere fenomenet Snoezelen og ikke minst den best egnede måten å undersøke om dette fenomenet faktisk kan være en fritidsaktivitet som gir opplevelse.

Å gi informantene tilgang på feltnotatene, var ikke noe jeg reflekterte over som unaturlig. For meg var det en selvfølge at dersom de ønsket det, skulle få vite hva jeg hadde notert og skrevet i notaboka. Det var først og fremst de som informanter som var opphavet til disse notatene. Ved å gjøre informantene delaktige i feltnotatene, har de etter min mening både utdypet og validert mine observasjoner.

Som forsker var jeg klar over at det kunne nevnes navn og historier om tredjepersoner som ikke var med i studien. Det var tydelig at de var opptatt av navngitte personer som både hemmet og fremmet deltakelse i aktiviteter. En av de navngitte var også en av hjelperne i prosjektet. Ved å ha ”kjente” informanter måtte jeg distansere meg i forhold til nærheten til informantene for å unngå at jeg kom i en situasjon hvor jeg i analysen ikke ville ta opp situasjoner som var utfordrende eller som jeg som utenforstående stilte meg kritisk til. Samtidig blir man berørt av det som informantene formidler i sin direktehet. Å være bevisst egen reaksjoner og kjenne på disse utfordringen, var noe jeg brukte en del tid på.

3.4. Datainnsamling – hjelpere

Som nevnt i kapitel 3.2. var hjelperne med på Snoezelen senteret i oppstarten. Ingen av hjelperne hadde tidligere erfaringer med Snoezelen. Årsaken til at jeg ville at hjelperne skulle bli med de første gangen, var for det første å skape en trygg atmosfære for den Andre og bistå i forhold til bruk av tekniske innredninger de første gangene. For det andre ønsket jeg å spørre hjelperne om deres egen kompetanse i forhold til samhandling med den Andre. For det tredje hadde jeg til hensikt å se om det var forskjell på aktiviteter og bruk av rom når hjelperne i etterkant ikke var tilstede. Som en fjerde grunn hadde jeg ved å la hjelperne delta i Snoezelen aktivitetene, muligheter til å ta opp situasjoner i forbindelse med gjennomføringen av de kvalitative intervjuene dersom det var situasjoner som oppsto som jeg ikke fikk klarhet i under selve besøket.

En femte, men ikke relevant grunn i denne sammenhengen, var å vise hjelperne mulighetene som ligger i Snoezelen i forhold til kommunikasjon og samspill. Dette var noe hjelperne selv var opptatt av i etterkant av besøket, og spesielt muligheten det ga i forhold til å se den Andres ressurser og mestring som de ikke hadde observert tidligere. Samtidig gjorde

kontakten som oppsto i en til en situasjon sterkt inntrykk på hjelperne. Noe av det de formidler i denne sammenhengen har jeg tatt med i analysen, da det var relevant i forhold til å se på Snoezelen som en arena for aktivitet og opplevelse for den Andre.

Som nevnt ønsket jeg at hjelperne skulle si noe om egne holdninger til deltakelse i fritidsaktiviteter. Dette gjennomførte jeg ved å gjennomføre kvalitative intervju med hjelperne.

Følgende forskningsspørsmål har vært retningsgivende:

- Hvordan beskriver hjelperne sin kompetanse i samhandling med den andre?
- På hvilken måte kommer hjelpernes personlige kompetanse inn i samhandling med den Andre i valg og deltakelse i /på kulturaktiviteter?

3.4.1. Kvalitative intervju

I følge Postholm (2005:68) utgjør ulike former for intervju viktige forskningsredskaper. Hun sier videre at:

Likevel vil intervjuer som beveger seg langs et kontinuum fra planlagte til uplanlagte intervjuer, være redskap som en kvalitativ forsker kan benytte seg av for å utvikle forståelse for praksisfeltet samlet sett (ibid.).

For å få utdypet hjelpernes erfaringer og opplevelser ønsket jeg å intervju den enkelte hjelper. Et av intervjuene ble foretatt på arbeidsplassen til den ene hjelperen, mens de to andre møtte opp på høgskolen som er min arbeidsplass.

Gjennom de kvalitative intervjuene ville jeg søke beskrivelser ut fra informantenes livsverden, med vekt på tolkning av mening i de omtalte fenomenene (Kvale 1998).

I dette tilfellet, opplevelser på Snoezelen senteret, og egen kompetanse i forhold til den Andre.

Jeg gjennomførte et intervju med den enkelte hjelper. Tidsrammen for intervjuene var en time.

Jeg benyttet en delvis strukturert tilnærming, som er den mest brukte kvalitative intervjuformen. Jeg hadde temaene fastlagt på forhånd, men rekkefølgen av temaene ble til underveis. På den måten kunne jeg få informasjon om fastlagte temaer, og likevel følge informantens fortelling. I følge Thagaard (1998) er det viktig at fleksibiliteten er tilstede, slik at man kan knytte spørsmålene til den enkelte informants forutsetninger. Det kvalitative

forskningsintervjuet ble dermed en samtale mellom meg som forsker og hjelperne som informanter som styres av de tema jeg ønsket å få belyst, bli informert om.

For meg var det viktig at informantene selv formulere sine synspunkt og oppfatninger.

Kvale (1998:28) sier at det kvalitative forskningsintervjuet er et produksjonssted for kunnskap.

Et intervju er bokstavelig talt et **inter view**, en utveksling av synspunkter mellom to personer som samtaler om et felles tema av felles interesse.

I denne intervjuformen får informanten selv formulere sine synspunkt og oppfatninger. Videre sier Kvale (1998) sier at det halvstrukturerte intervjuet har temaer og forslag til spørsmål.

Imidlertid er det åpent i forhold til endringer i form av at intervjueren kan forandre rekkefølge og eventuelt følge opp intervju personens fortellinger.

Det var derfor i denne sammenhengen viktig at jeg som intervjuer fanget opp nyanser og stilte oppfølgende spørsmål slik at informanten fikk beskrevet sin opplevelse best mulig.

Sannsynligvis ville mine informanter gi meg en ny kunnskap om hvordan de opplever Snoezelen miljøet, og på hvilken måte deres personlige kompetanse (og da i første rekke holdninger og interesser) er med på å styre den Andres deltakelse i kultur og aktivitetstilbud.

I et kvalitativt forskningsintervju er man opptatt av å få frem konkrete meninger og opplevelser / erfaringer (det spesifikke) og ikke generelle betraktninger.

Et kvalitativt forsknings intervju kan bringe frem momenter og tema som jeg kanskje ikke på forhånd hadde tenkt igjennom. Ved å bruke en delvis strukturert tilnærming, kan det være at informanten overtar styringen av intervjuet og lager sine formuleringer. Som intervjuer måtte jeg bevare fokuset, selv om informanten trakk frem nye aspekter eller opplevelser som brakte nye tema inn. Imidlertid lot jeg informantene å ta noen "avstikkere" som medførte at jeg fikk den nyansen eller kunnskapen som jeg var på utkikk etter, eller som kanskje ville hjelpe meg videre i analysen.

Å få frem flest mulige aspekter i mitt prosjektet ville være viktig i forhold til å få ny kunnskap. Jeg hadde som nevnt tre hjelpere som hver hadde ulike meninger og synspunkt på det som jeg etterspurte. Jeg forsøkte å stille spørsmål som jeg allerede trodde jeg hadde svaret på, noe som medførte at ny kunnskap kom frem.

Ulike informanter vil ha ulike meninger om de temaene som de skal si noe om. Som intervjuer skal jeg tolke disse meningene og ikke bare det som blir sagt, men også måten det blir sagt på kan være nyttig å ta med. For meg var det viktig å få frem det særegne i

situasjonen. Jeg valgte derfor å transkribere intervjuene, så fort det lot seg gjøre. I tillegg til at jeg transkriberte det jeg hørte (inkludert sukk og understreking av eks. hvor trykket i en uttalelse ble lagt), skrev jeg også ned rammefaktorer rundt selve intervjuet som kunne være relevant for meg i analysearbeidet.

Min rolle og relasjon til informantene kan også bidra til å påvirke hvilken informasjon som kommer frem.

At jeg hadde informanter som kjente meg fra før av kan ha sine fordeler og ulemper.

På den ene siden kan det ha medført at de har vært mer sannferdig i sin fortelling om sine opplysninger eller mer presis i forhold til fortidige fakta. Dette ut fra at de antok at jeg visste litt om de på forhånd og at jeg kunne konfrontere de med feilaktige opplysninger (Repstad 1998).

Et annet moment med kjente informanter var at jeg hadde en fortid sammen med de enten som leder, kollega eller lærer. Å være tydelig på at jeg nå var i en ny posisjon som forsker var derfor viktig for meg å understreke.

Ulempen var at jeg med andre ord kunne la være å stille spørsmål om det tatt-for-gitte (se kapittel 3.1)

3.4.2. Refleksjoner og noen erfaringer rikere

Foran det første intervjuet med hjelperne var jeg spent. Kom utstyret til å virke som forventet? Jeg hadde skaffet meg en mp3 spiller med god kvalitet på opptak. Jeg sjekket om den virket før jeg dro ut på det første intervjuet. Etter vel gjennomført intervju dro jeg rett på jobb for å begynne arbeidet med transkribering. Men det kom ikke en lyd. Bare klikke lyder....Jeg kjente panikken steg, og så meg selv forsikre meg om at dette kom ikke til å skje med meg. Jeg hadde jo hørt om disse skrekk historiene hvor det ikke ble opptak. At man hadde glemt å slå på eller hvor det var tomt for batteri. Selvfølgelig hadde jeg i den ene øyeblikket slått på opptaket, mens i det neste øyeblikket hvor jeg skulle forsikre meg om at det virkelig sto på opptak, hadde stanset opptaket. Jeg ringte til vedkommende informant som mer enn gjerne kunne komme innom meg på jobben slik at vi fikk tatt et nytt intervju. Men dette intervjuet ble ikke det samme. Det er ikke det samme å fortelle ting to ganger. Min opplevelse i etterkant av intervjuet var at det første var mye bedre og det ble fortalt spennende historier som ikke kom med i siste omgang. Men denne gangen fikk jeg det på tape i alle fall. En annen ting jeg merket meg av forskjell på de to intervjuene var hva informanten formidlet av

erfaringer. Det første intervjuet (som det ikke ble opptak av) var mer preget av direkte erfaringer fra arbeidsplassen. Samtidig var det en del interessante tema som informanten berørte som ikke kom frem i det andre intervjuet. Dette omhandlet blant annet historien om en ”Herlig hemmelighet” som ble fortalt på nytt, men den andre gangen kom det frem mer detaljert informasjon, noe som medførte at selve begrepet ”Herlig hemmelighet” på en måte mistet sin glans. I etterkant av det første intervjuet, var det slik at dette begrepet pirret min nysgjerrighet. For hva er nå en ”Herlig hemmelighet”?

Det andre intervjuet (som ble gjort på høgskolen) vendte seg mer i retning av selve utdanningen. Dette gjorde meg mer bevisst på at kontekster rundt intervju påvirker det som informantene formidler.

3.5. Ethiske betraktninger

En hovedutfordringen var å bruke personer med utviklingshemming som informanter. Det ville knytte seg mange spørsmål til dette: Hvordan kan jeg forsvare å bruke personer med utviklingshemming som informanter? Og hva forstår de av det å være informant? Samtidig kan man spørre seg om hvorfor skulle de ikke få uttale seg om sine opplevelser, erfaringer og behov i forhold til spørsmål som berører deres livsverden og hverdag?

Dette veide sterkere for meg enn å gå bort fra å spørre om de ønsket å delta i prosjektet.

For meg var det viktig å være konkret i beskrivelsen av hva informantene skulle delta på, slik at jeg var sikker på at de forsto hva det innebær å delta i undersøkelsen. Frivillighet er et viktig prinsipp innenfor forskningen. Utsendelse av informasjonsbrev, samt muntlig gjennomgang av dette på informasjonsmøtet var derfor prioritert. I forlengelsen av dette vurderte jeg det slik at det var viktig at informantene fikk dette gjentatt de første gangene vi møttes på Snoezelen senteret. Jeg valgte derfor å begynne de første gangene på Snoezelen senteret med å informere om at deltakelsen var frivillig og at de kunne trekke seg uten å begrunne hvorfor.

Utgangspunktet for et hvert forsknings prosjekt er prinsippet om at forskeren må ha deltakerens informerte samtykke (Thagaard 1998:98).

Et annet moment var at jeg kunne komme til å få informasjon som ikke er relevant for prosjektet, men som var av privat karakter. De gangene dette oppsto, forsøkte jeg å styre informantene inn på spørsmål/ tema som jeg ønsket å få besvart, samtidig som de ikke skulle få opplevelsen av å bli avvist for de tema de ønsker å snakke om. Her måtte jeg balansere

mellom å styre samtalen og samtidig gi rom for åpenhet. Samtidig ble jeg som forsker berørt av det mine informanter formidlet til meg. Deres åpenhjertighet og direkte meldinger kunne av og til være vanskelig å fordøye. Her er jeg takknemlig for at jeg hadde loggen som min betrodde venn som jeg kunne fortelle alt til og samtidig gjøre en selvrefleksjon over hvorfor jeg lot meg berøre så intenst enkelte ganger.

Prinsippet om konfidensialitet innebærer anonymisering av informanter. Når jeg ønsket informanter med utviklingshemming som hadde samtykke kompetanse, medførte det at jeg måtte søke etter informanter i miljø som er små og gjennomsiktede. Anonymisering er derfor sentralt. I denne oppgaven har jeg anonymisert mine informanter ved at jeg har tillagt den ene informanten noe den andre har sagt og vice versa. Informantene vil derfor kjenne seg igjen i forhold til flere av karakterene i oppgaven. Likeledes har jeg tonet opp eller ned den Andre, og gitt de vilkårlige navn. I denne oppgaven vil de derfor bli presentert som Jonas, Pelle, Olav og Nils. Jeg nevner ikke alder. Hjelperne vil bli presentert med benevnelsene hjelper 1,2 og 3. I presentasjonen av data vil de imidlertid ha en felles betegnelse som Hjelper. Jeg har også unnlatt å bruke det virkelige navnet på Snoezelen senteret vi var på, da det inneholder en stedsbeskrivelse.

Videre var det viktig at jeg var oppmerksom på relasjonen jeg som forsker vil komme til å få til mine informanter. I forbindelse med feltarbeidet og fokusgrupper var jeg spent på om det ville være attraktivt å komme på. Og ville det bli forventet at denne gruppen skulle opprettholdes etter at studien var avsluttet? Jeg mener selv at det var en fordel at jeg kjente informantene fra før av, og dermed lettere kunne avslutte feltarbeidet og datainnsamlingen. Jeg forberedte hjelperne på at den Andre kunne spørre etter meg og Snoezelen senteret, noe som har blitt bekreftet i etterkant. Jeg har forsøkt underveis i hele datainnsamlingen å være tydelig og mest mulig konkret overfor den Andre.

I forhold til relasjonen som nødvendigvis måtte oppstå, var jeg tydelig på hvilket formål jeg hadde med informantene og hvilken type relasjon vi hadde.

I forbindelse med feltarbeid som metode, ville jeg komme i situasjoner som krevde en etisk refleksjon. Jeg har i metodekapitlet forsøkt å dele med leseren noen av disse utfordringene.

3.6. Fortolkning

Malterud (2003) sier at i et prosjekt med kvalitative metoder gjør forskeren bruk av både beskrivelser og tolkninger.

Fortolkningsprosessen benevnes ofte som en hermenautisk spiral. Kvale (1979) i Repstad (1998:102) beskriver vekslinger mellom forståelse av helhet og deler slik:

Ud fra en indledende og ofte vag og intuitiv global opfattelse af teksten som en helhed, så tolkes de enkelte dele, hvorefter tolkningen af delene igjen relateres til helheden, osv.

Det blir i den hermenautiske spiralen en tilsvarende prosess som Wadel (2006) i analysen kaller en ”runddans”.

En hermenautisk tilnærming legger vekt på at det ikke finnes en sannhet, men at fenomener kan tolkes på flere nivåer (Thagaard 2005).

Hermenautikken legger vekt på meningsinnholdet (Gadamer 2003), og hevder at også handlinger beskrevet som tekster kan innbefattes i dette.

Fortolkingen av mine data vil kjennetegnes av dobbel hermenautikk. Dette med bakgrunn i at jeg skal forske på mennesker og er ute etter deres opplevelser, og jeg som forsker vil derfor fortolke en virkelighet som allerede er fortolket av de som deltar i studien (Thagaard 2005).

Malterud (2003) presiserer at det ikke vil være tilstrekkelig å bekjenne seg til den hermenautiske metode fordi den ikke sier noe om hvordan vi bruker fremgangsmåten i det konkrete prosjektet. Selv om beskrivelser og tolkninger går om hverandre, kan vi i følge Malterud (2003:51) velge å vektlegge det ene fremfor det andre.

En beskrivende holdning vil derfor være mitt valg i dette prosjektet, for å få frem mine informanternes stemme.

Gadamer (2003) sier at vil man forstå en tekst, må man være rede for å høre etter hva den har å si.

Det gjelder å bli seg sin egen forutinntatthet bevisst, slik at teksten kommer tilsyne i sin annerledeshet. Bare slik blir teksten i stand til å spille sin sakmessige [*sacliche*] sannhet ut mot fortolkerens formening (Gadamer 2003:38).

Den hermenautiske regelen er at man skal forstå helheten ut fra delen, og delen ut fra helheten. Hermeneutikken fokuserer tolkning og det subjektive elementet i sannhetsopplevelsen, sier Sandell (2002) og dermed knyttes hermeneutikken nært til

fenomenologien. Med andre ord er målet for hermeneutikken å forstå. For å forstå må man studere og tolke det. Tolkningen skjer alltid med grunnlag i noe, i forhold til noe og i en retning. Med en hermeneutisk tankegang må man alltid forholde seg til konteksten, og kan således ikke stille seg fri.

3.7. Kvalitet, tydelighet og redelighet

Kvalitative metoder er en av flere veier frem til vitenskaplig kunnskap, sier Malterud (2003:19)

Kvalitativ metode blir av Creswell (1998:15) definert som:

..an inquiry process of understanding based on distinct methodological traditions of inquiry that explore a social or human problem. The researcher builds a complex, holistic picture, analyzes words, reports detailed views of informants, and conducts the study in a natural setting.

Forskeren med sine erfaringer, opplevelser og teorier prøver å forstå og skape mening i datamaterialet som er samlet inn. Dette innebærer at studien er verdiladet, og en kvalitativ forsker innser derfor at forskningen som er gjort aldri kan være fullt ut objektiv (Creswell 1998).

Jeg har i denne studien vært opptatt av at personer med utviklingshemming skal få komme med sine erfaringer og opplevelser, og ut fra det trekke inn teori. (Bottom –up study)

En hver forskningsprosess vil representere en blanding av deduktiv og induktiv tilnærming. Spørsmålet er hvor man legger tyngdepunktet presiserer Malterud (2003:173).

I min studie har jeg derfor forsøkt å legge tyngdepunktet på en mer induktiv tilnærming, hvor den Andres stemme er fremtredende.

Malterud (2003:172) beskriver induktiv tilnærming som å trekke slutningsrekken fra spesielle til det generelle.

Det er materialet som leverer nye begreper og kategorier som kan brukes til å klassifisere fenomener som foreløpig ikke har vært presist avgrenset (ibid.).

Videre sammenfatter Malterud (2003:22) det hun oppfatter som grunnlagsbetingelser for vitenskaplig kunnskap med følgende betegnelser: relevans, validitet og refleksivitet.

Relevans handler om hva kunnskapen kan brukes til. Validitet handler om gyldighet - hva forskeren egentlig har funnet ut noe om. Refleksivitet handler om hvordan forskningsprosessen har preget funn og konklusjoner (ibid.).

3.7.1. Validitet

”Å validere er å stille spørsmål om kunnskapens gyldighet” sier Malterud (2003:178) og fortsetter:

Validering er et viktig virkemiddel for kritisk refleksjon gjennom forskningsprosessen som bringer oss i møte med store filosofiske spørsmål om sannhet og virkelighet (ibid.).

Vitenskaplige studier skal være mer enn synsing. Malterud (2003) sier at det i dag er bred enighet om at vitenskaplig kunnskap skal baseres på systematisk, kritisk refleksjon, til forskjell fra tilfeldige inntrykk eller selvbekreftende påstander.

Jeg har underveis i metodekapitlet reflektert kritisk over potensielle og tilstede værende utfordringer som jeg har møtt.

Som feltarbeider settes det et spesielt fokus på evnen til den interne dialogen, og for meg har det også vært verdifullt i forhold til valideringen av data.

Med utgangspunkt i at vi lever i et sosialt felleskap, står vi i en interaksjon med hverandre. Så også i forskningen hvor jeg som forsker blir påvirket av mine informanter og vice versa.

De som undersøkes, påvirkes av undersøkeren, samtidig som undersøkeren påvirkes av de relasjoner som oppstår i selve datainnsamlingsprosessen (Jacobsen 2000:216).

Når man har vært sammen to ettermiddager i dager i uken over seks uker, oppstår det relasjoner mellom meg som forsker og mine informanter. Vi vil ha en gjensidig påvirkning av hverandre. Et utdrag fra loggen kan vise hvilke dilemma man kan stå i:

”Nils sier til meg siste dag vi er på senteret at han heller vil opp og prate enn å gå ned på et rom. Som forsker er jeg interessert i å høre hans fortelling om opplevelse på de ulike rommene, men Nils vil fortelle om hvordan hans dag har vært. Jeg tillater det. Man blir bedre kjent med hverandre og man utveksler tanker og opplevelser med hverandre som kanskje ikke er ment for andres ører. For meg er utfordringen å forklare til mine informanter med utviklingshemming at det de forteller meg av relevans for prosjektet, ønsker jeg å bruke som datamateriale. Men av og til kan det være vanskelig for meg som forsker å både se og finne den grensen. Det fortrolige.....

Stake (1995) i Creswell (1998:20) stiller spørsmålet: Har vi fått den riktige historien? Dette blir deretter fulgt opp med følgende utsagn fra Wolcott (ibid.): ”Perhaps qualitative studies do not have endings, only questions”.

Å studere fenomener hvor mellommenneskelige forhold står sentralt, og hvor man kan trekke inn ulike perspektiver, bidrar til at problemstillingen kan belyses på et bredt grunnlag. I denne sammenhengen blir derfor min innvirkning på prosjektet og forskningsprosessen sentral for valideringen.

Malterud (2003:19) bygger nettopp på det utgangspunktet at vitenskaplighet ikke er knyttet sammen med en forskningsmetode. ”Det er måten å forvalte innhenting og håndtering av kunnskapen på som bestemmer hvorvidt den holder vitenskaplig mål”(ibid.).

Med utgangspunkt i de tre grunnlagsbetingelsene for vitenskaplig kunnskap som jeg refererte til innledningsvis, sier Malterud (2003:28) at det er naivt å tro at disse kan oppfylles fullstendig i et prosjekt. Derfor er ikke målet å eliminere problemene, men å synliggjøre dem og forholde seg aktivt til betydningen av dem.

Jeg har etter beste evne bestrebet meg på å beskrive så åpent som mulig for å etterkomme kriteriet om redelighet.

3.8. Databearbeiding og analyse

Etter at datainnsamlingen var ferdig sto jeg igjen med en feltnotatbok fylt med observasjoner, korrigeringer og tilføyelser fra informantene. Loggboken var også med i datamaterialet. I tillegg hadde jeg video- og lydopptak fra fokusgruppene. I feltforskning bruker man gjerne andre dokumenter i tillegg som er tilgjengelige på det feltet det forskes på. I mitt tilfelle var det lite å hente av skriftlig materiale fra selve Snoezelen senteret. Etter en forespørsel til helse og sosialsjefen om tilgang til skriftlig materiale, fikk jeg oversendt dokumenter som var utarbeidet av studenter etter sommerens studentkube¹².

I tillegg var det et referat etter et besøk på et annet Snoezelen senter. Det fulgte også med en liste over hvilket materiell det ville bli behov for etter hvert. Jeg fant ingen relevante eller nye opplysninger som kunne hjelpe meg i forhold til å belyse mål eller hensikt med Snoezelen senteret, så jeg valgte derfor å se bort fra disse dokumentene.

Litteraturen om feltarbeidet kan ved første øyekast gi opphav til tanker om at datainnsamling og analyse går hånd i hånd. Hammersley og Atkinson (1996) sier at dette ikke er like enkelt. Ofte mangler man den tiden som det er behov for i forhold til å reflektere over data som er

¹² Studentkube er betegnelsen på en gruppe studenter fra minst to ulike studieretninger som går sammen om å løse en konkret utviklingsoppgave fra næringslivet. I dette tilfellet var det tre studieretninger med til sammen fire studenter fra henholdsvis multimedia, vernepleien og to studenter fra ingeniør utdanningen som deltok. Alle tilknyttet samme høyskole. Bestillingen var fra kommunen hvor de skulle lage et lysorgel til bruk på musikkrommet (det gule rommet) som blir beskrevet i et senere kapittel. Videre skulle de utvikle en hjemmeside og presentere Snoezelen senteret. Vernepleierstudenten hadde i tillegg et oppdrag å se på mulige løsninger i forhold til Snoezelen senteret som mulig praksisplass for tredje års vernepleierstudenter. Kuben ble avholdt sommeren 2006.

samlet inn. Man bør likevel forsøke å opprettholde en refleksivitet, ved å reflektere over datainnsamlingsprosessen og hva man får ut av den. For min del syntes jeg det var godt å heve hodet over vannet og forsøke å få et nytt overblikk over dataene som var samlet inn, nettopp med utgangspunkt i de refleksjoner og spørsmål jeg hadde stilt meg i loggen.

Jeg har i det videre arbeidet i analysen støttet meg til analysestrategier innenfor fenomenologisk analyse og grounded theory beskrevet i Postholm (2005)

3.8.1. Datareduksjon

Datareduksjonen begynte i det øyeblikket jeg skulle sette meg ned med ”dagens fangst” i form av observasjoner, eller ved transkribering av intervjuene. Mitt datamateriale er i så måte et resultat av gjengivelse av hendelser som har funnet sted i det virkelige rom. Det lar seg vanskelig gjenskape i tekst og skriftlig form. For å redusere tapet av data, prioriterte jeg tid til å sette meg ned umiddelbart etter observasjoner og intervju og forsøke å gjenskape mest mulig ut av situasjonene. Både på grunn av anonymisering og for at det skal være enklere å forstå informantenes stemme, har jeg valgt å transkribere på bokmål. Her ligger faren i reduksjon av data i form av at begreper som er uttalt på dialekt ikke blir fullverdig i varetatt i min oversettelse. Jeg har under transkripsjoner og feltnotater forsøkt å understreke eller markere med ulike tegn hvordan informantene vektlegger verbalt uttrykk, eller signaliserer med mimikk/gester. Dette er min tolkning av følelser de har vist ved å smile, gi en klem, tørke en tåre, sukk, opphold i verbal formidling, osv.

3.8.2. Analysearbeidet

Jeg velger å presentere de to datasettene hver for seg som nevnt innledningsvis.

Det første datasettet er knyttet til det første fokusgruppeintervjuet med den Andre og intervjuene med hjelperne. Her var hovedtemaet betydningen av deltakelse i aktiviteter generelt, og hvordan beskriver hjelperne egne holdninger til deltakelse i fritidsaktiviteter.

Jeg har i dette datasettet benyttet meg av fenomenologisk analyse som beskrevet i Postholm (2005). Jeg benevner dette som datasett A.

Det andre datasettet er knyttet til feltarbeidet og det siste fokusgruppeintervjuet. Dette datamaterialet danner grunnlaget for hoveddelen i analysen, hvor jeg først og fremst ønsker å

se på hva den Andre sier om Snoezelen som fritidsaktivitet spesielt. Videre hva som oppleves som det sentrale i aktiviteter på Snoezelen senteret, hvilke rom som foretrekkes og hvorfor. I forbindelse med analysen har jeg i dette datasettet forholdt meg til analysestrategien som er knyttet til grounded theory også beskrevet i Postholm (2005).

Dette datasettet vil bli benevnt som datasett B.

3.8.2.1. Datasett A

Som tidligere nevnt ønsket jeg å undersøke om hjelpernes egne holdninger og interesser i forhold til deltakelse i aktiviteter, påvirket den Andres tilgang i / på aktiviteter.

Jeg har nevnt i metodekapitlet at forskningsfeltet ble utvidet i det øyeblikket den Andre skulle komme til Snoezelen senteret uten hjelpere. Et sentralt spørsmål hos meg etter hvert i analysen ble derfor: Hvilke betingelser hemmer eller fremmer den Andres tilgang på deltakelse i aktiviteter?

I så måte startet analysen allerede i feltarbeidet som mange påpeker i litteraturen (Bailey 2007, Wadel 2006, Creswell 1998, Repstad 1998, Hammersley og Atkinson 1996).

Med utgangspunkt i at dette datasettet inneholdt transkriberte intervju fra hjelperne og fra den første fokusgruppen, ble en fenomenologisk analyse som beskrevet i Postholm (2005) min tilnærming i denne analyseprosessen. Postholm (2005) sier at:

I en fenomenologisk analyse forsøker forskeren å klarlegge meningen, strukturen og essensen av det erfarte, opplevde fenomenet (Patton 2002) (ibid:98).

I et forsøk på å systematisere data fra intervjuene og fokusgruppene, tok jeg utgangspunkt i de spørsmålene jeg hadde stilt, eller tema som var tilsvarende like for fokusgruppen og intervjuene.

Jeg trakk deretter ut alle uttalelser som omhandlet begrepene aktivitet og fritid.

Etter gode tips fra en kollega, benyttet jeg meg av fargekoder på de to begrepene. Jeg knyttet deretter til utsagn fra både hjelpere og den Andre som jeg plasserte under de to fargekodene.

Dette resulterte i flere meningsenheter som beskriver temaene faste aktiviteter, tilfeldige aktiviteter, har lyst til og får lov til å delta i aktiviteter.

Jeg kom slik ut med fire tema som på en eller flere måter viste en sammenheng mellom den Andres *deltakelse i aktiviteter* og avhengighet av rammebetingelser og hjelpere.

Hjelperne var opptatt av betydningen av deltakelse i aktiviteter for den Andre. Jeg valgte derfor å la ”Deltakelse i aktiviteter” bli en hoveddramme, - en hovedkategori for de fire temaene.

3.8.2.2. Datasett B

Analyzing data by the grounded theory method may be thought of as a process requiring a direct interaction between the analysis of data. It takes place over time, moves through phases, and results in a “grounded theory (Corbin i Chenitz og Swanson 1986:91).

Ved å bruke grounded theory som utgangspunkt for min analyse, kunne jeg ivareta et mer induktivt utgangspunkt noe som er et kjennetegn ved denne tilnærmingen. Å være helt subjektiv var umulig, men det bidro til at jeg selv ble mer bevisst mine synspunkter og antakelser vedrørende Snoezelen som arena for fritidsaktivitet for personer med lett til moderat utviklingshemming.

Hovedtyngden av datamaterialet var knyttet til temaet Snoezelen som arena for aktivitet og opplevelse. Med utgangspunkt i at Snoezelen senteret besto av seks ulike rom, bestemte jeg meg for å bruke de ulike rommene som utgangspunkt i første omgang. Dette for å få en viss struktur på hvilke opplevelser den Andre fortalte om.

Jeg laget en matrise for hvert rom som informantene hadde vært i på Snoezelen senteret. Her satte jeg inn ”fortellingene” fra fokusgruppene, observasjoner og feltnotat. Dette utgjorde til sammen seks matriser.

I denne fasen benyttet jeg meg av åpen koding. Postholm (2005:88) beskriver åpen koding som:

..den delen av analysen hvor forskeren setter navn på og kategoriserer fenomener gjennom intens og nøye gjennomgang av datamaterialet. I kodingsprosessen blir data delt i mindre deler og gitt et navn, en kode (Strauss & Corbin 1990,1998).

Ut fra matrisene fant jeg mange koder. Kodene førte jeg deretter over på ”note it” lapper. Ved å sammenligne de ulike matrisene, plukket jeg ut ”note it” lapper med de som var sammen fallende. Likevel satt jeg igjen med mange forskjellige koder.

Neste fase var å få samlet de mange kodene i mer håndterlige kategorier. Prosessen med å få samlet grupper av begreper i større enheter, som ser ut til å dekke samme fenomen, kalles for kategorisering (Postholm 2005:88). Etter nye omrokkinger og gjennomganger kom jeg

frem til tre overordnede begreper. Dette var begreper som var hentet fra både min forforståelse og informantenes opplevelser.

”Vi er sammen”, ”Sansing og følelser” og ”Min verden” ble på den måten mine hovedkategorier i dette datasettet.

De tre kategoriene var fortsatt store og sammensatte og her gikk jeg over til en ny fase i analysen. For å forstå hvilke prosesser som gjorde seg gjeldene brukte jeg spørsmålene *når, hvorfor og under hvilke forhold* disse kategoriene dukket opp (Postholm 2005:90).

Jeg skrev ned små og store sitater tatt fra feltnotat og fokusgrupper, samt fant frem kodene som jeg benyttet i starten av analysen. Disse plasserte jeg under hver av kategoriene på nytt. Jeg kunne nå se på *når* er ”vi” sammen, *hvorfor* er ”vi” sammen og *under hvilke forhold* er ”vi” sammen. Likeledes *når* er opplevelsen, *hvorfor* kommer opplevelsen og *under hvilke forhold* inntreffer opplevelsen? Tilsvarende for *når* er jeg i min verden, *hvorfor* er jeg i min verden og *under hvilke forhold* er jeg i min verden. Felles for disse tre overordnede kategoriene var: ”Jeg bestemmer selv”, relasjoner og ”Jeg har det bra”. Dette ble derfor subkategoriene som jeg kunne se de andre kategoriene i forhold til (Postholm 2005).

3.8.2.3. Koblingen mellom datasett A og datasett B

Datasett A munner ut i en hovedkategori som jeg har valgt å kalle *deltakelse i aktiviteter*. Deltakelse i aktiviteter har som på mange andre livsområder for personer med utviklingshemming, en inngangsport med begrenset adgang. Dette ut fra at den Andre er avhengig av bistand i en eller form. Enten det er transport eller personlig bistand i forhold til selve utførelsen av aktiviteten.

Jeg velger derfor å la ”**Deltakelse i aktiviteter**” danne rammen rundt spørsmålet om Snoezelen som arena for aktivitet.

Deretter kommer den Andres betraktninger om Snoezelen som fritidsaktivitet med tre hovedkategorier: ”**Vi er sammen**”, ”**Min verden**” og ”**Sansing og følelser**”.

”**Jeg bestemmer selv**”, ”**Relasjoner**” og ”**Jeg har det bra**”, blir dermed subkategoriene som man kan se hovedkategoriene i forhold til. Kjerne kategorien blir **Snoezelen** som er det felles utspringet som alle disse elementene kan ses ut fra (Postholm 2005).

Jeg har forsøkt å sette kategoriene inn i modellen etter Postholm (2005:97) for å synliggjøre min tilnærming til problemstillingen ut fra de to datasettene:

Figur 1 Hovedkategorier med subkategorier (Postholm 2005:97)

3.8.3. Fremstilling

Som følge av to datasett, vil analysen bære preg av to ulike fremstillingsformer.

Jeg har valgt å dele analysen inn i fire kapitler med et avsluttende kapittel hvor jeg oppsummerer de elementene som den Andre har trukket frem som sentrale.

Det første kapitlet har fått navnet "Fritid og deltakelse i aktiviteter" og tar utgangspunkt i datasett A.

Her er de meningsbærende enhetene sentrale, slik at det å avklare begrepene fritid og delaktighet i aktiviteter vil bli gjort innledningsvis. Etter begrepsavklaringen, vil jeg gå inn på hjelpernes vurdering av betydningen av deltakelse i aktiviteter for den Andre.

Deretter setter jeg fokuset på de fire temaene: faste aktiviteter, tilfeldige aktiviteter, har lyst til og får lov til. I denne sammenhengen vil jeg følge en modell som jeg bygger gradvis opp rundt variablene faste og tilfeldige aktiviteter, har lyst til og får lov til som er hentet ut fra overnevnt tema.

I fremstillingen av analysen, presenterer jeg fortellinger og sitater fra den Andre og hjelpere, som jeg i etterkant drøfter.

De tre siste kapitlene er analyse ut fra datasett B.

Med utgangspunkt i deltakelse i aktiviteter og betydningen av dette, setter jeg fokuset på de tre kategoriene "Sansing og følelser", "Vi er sammen" og "Min verden" ut fra Snoezelen som

fenomen og arena for aktivitet. Begrepene vil her være mer sentral i den forstand at det er den Andre som forteller eller viser meg sine opplevelser i løpet av de seks ukene på Snoezelen senteret. På den måten vokser begrepene frem og jeg skal i fremstillingen forsøke å ivareta dette. Jeg velger her å presentere data og teori om hverandre, men i egne kapitler ut fra de tre overnevnte kategoriene.

I utdragene fra intervju, fokusgrupper og feltnotater vil noen av utsagnene bli presentert i flere kapitler. Dette som en følge av at det ligger flere dimensjoner i et enkelt utsagn, utdrag av en tekst eller en observasjon, slik som jeg har tolket det.

Jeg har underveis forsøkt å være tro mot den Andres stemme og ikke tillegge annet innhold enn det som faktisk ble sagt. Imidlertid blir dette et dilemma i observasjoner, hvor det er jeg som har tolket kroppsspråk og kroppsholdninger.

3.8.4. Presentasjon av informanter

Informasjonen bak denne presentasjonen er hentet fra mine observasjoner, samtaler og intervju av den Andre og hjelperne. Denne presentasjonen vil danne et bakgrunnsteppet både for å se interesser og tidligere erfaringsbakgrunn hos den enkelte, samt bidra til å synliggjøre hvilke opplevelser og erfaringer de bringer frem selv, når de er på Snoezelen senteret. Jeg velger å benevne den Andre som henholdsvis Pelle, Jonas, Nils og Olav. Navnene er fiktive og jeg har som nevnt i metodekapitlet tonet ned eller tonet opp enkelte av "karakterene". Hjelpere blir her benevnt som hjelper 1, hjelper 2 og hjelper 3.

3.8.4.1. Hei. Jeg heter Pelle

Han strekker frem hånden og bukker. Han forteller at han flyttet for seg selv da han var 16 år gammel. Han har bodd på ulike steder i fylket. Nå har han imidlertid bodd her i distriktet i ca. 15 år. Her bor han i en relativt ny leilighet, og trives godt. Pelle jobber i skogen de dagene han får det til, og forteller stolt om sine innkjøp av verneutstyr og motorsag. Han forteller videre at han selger ved. Pelle er i følge seg selv og hjelper 3, en eventyrer. Han har reist en del og opplevd fremmede kulturer. Han er fasinert over at mennesker kan bo i murhus og klare seg uten tv. Pelle har en diagnose som innebærer at han sliter med depresjoner i perioder. Han sier selv at han kan skifte mening like fort som vinden snur. Depresjonen gjør at han ikke vil gå ut, og er mye hjemme. Pelle sier han trives hjemme og liker å holde på med spill, se tv/video og spille x-boks. Han forteller videre at han er fysisk aktiv og liker å holde seg i form. Dette

gjør han ved å løpe og sykle. Han er medlem i handikap idrettslaget hvor han spiller boccia. En kveld i uka er han med på Grotta¹³ som er et aktivitetstilbud for funksjonshemmede. Pelle følger godt med på kinotilbudet.

I følge hjelper 3, fungerer ikke arbeidet i perioder på grunn av Pelles psykiske lidelse. Det tilbringes derfor mye tid sammen med Pelle i leiligheten. Hjelper 3 sier at det er en utfordring i forhold til mye fritid og Pelles psykiske helse. Utfordringene består i å få Pelle med på aktiviteter, som kan bidra til å gi hverdagen et innhold. Videre sier hjelper 3, at det er slitsomt når Pelle har ”nedturer”, da han forsøker å teste grensene og kan komme med verbale trusler. Hjelper 3 forteller at Pelle er opptatt av hvem som er ”sjef”, og forholder seg mest til den personen (som er hjelper 3). Pelle er en ressurs sterk mann på mange områder. Han er hjelpsom og ikke minst effektiv når han bestemmer seg for det. Han er i utgangspunktet sosial anlagt, så lenge ”det går etter hans pipe”, som hjelper 3 sier. Pelle er dessuten den beste jeg har hørt når det gjelder å ”slå en plate”.

3.8.4.2. Jonas... Er det du Gunn Eva?

Han spør forsiktig og jeg bekrefter spørsmålet. ”Ja. Det er meg Gunn Eva”. Jonas bor i et bofellesskap. Der har han egen leilighet med åpen kjøkkenløsning, bad og soverom. I bofellesskapet er det et felles oppholdsrom, som alle kan benytte fritt. Det brukes flittig i helgene. Jonas flyttet til bofellesskapet for ca fire år siden. Frem til da hadde han bodd hjemme hos foreldrene. Jonas jobber i kommunal sektor og er glad i jobben sin. Jonas fremstår som en stille og forsiktig mann. Hjelper 2 beskriver han som: ”... en herlig gutt. Men veldig urolig. Veldig opptatt av at mor og far skal ringe og ringe, ring og ring. Så det går han og spør om hele dagen. Mamma og pappa har de ringt, har de ringt? Også kan han bli litt aggressiv hvis det ikke går som de skal. (...) ja... det hadde jeg aldri trodd. Egentlig. For han virker ikke som en aggressiv type.”

For Jonas er det viktig at det er trygt og forutsigbart. Han er skeptisk til nye utfordringer. Som hjelper 1 sier: ” Jonas kan bli med på en aktivitet en dag, for så å si nei neste dag vi spør om han vil bli med på det samme”. Jonas er med på faste aktiviteter tre dager i uka. Grotta, boccia som arrangeres på bofellesskapet og ”mandagstrim”. Jonas er en raus person. Han viser omsorg for alle. Han prater med alle og er opptatt av at andre skal ha det bra. Jonas liker å

¹³ Grotta er en fritidsklubb for personer med utviklingshemming i regi av kommunal musikksskole og opplæringscenteret for voksne. På Grotta er det musikk og dans, samt anledning til å kjøpe mat og drikke. Det årlige høydepunktet er vårkonserten, hvor deltakerne presenterer for en fullsatt konsertsal (hvert eneste år), musikk innslagene som de har øvd på i løpet av høsten og vinteren.

spille yatzy, danse og elsker å spille trommer. Jonas store drøm er å bli trommeslager har han fortalt meg.

3.8.4.3. Hallo. Nils heter jeg.

Nils er kompisen til Jonas. Nils bor i naboeligheten ved siden av Jonas. Han flyttet dit for ca tre år siden. Nils jobber også innenfor den kommunale sektoren. Han er vaktmesterassistent på en institusjon. Hjelper 1 supplerer: ”.....foruten at han er innom på skolen og har litt skoleundervisning på data og ja...leser, ja...”

Nils har en medfødt hjertesykdom, som gir han noen begrensninger i forhold til fysiske aktiviteter.

Nils er også med på de faste aktivitetene. ” *Grotta på torsdagene, og boccia på onsdagene, og trening på mandag(....)også litt kino. (..) er med hjelper 1 på turer da og sånn*”, sier han. Han legger til at Grotta fikk kommunenes kulturpris 2006, og er tydelig stolt av at han er en del av ”Grotta miljøet”.

Han har et stort nettverk, og kjenner mange. Når vi har vært på Snoezelen senteret har han vært innom for å si hei til de som bor der.

Nils er nysgjerrig på det meste og er ikke redd for å ta nye utfordringer.

Han spøker og ler mye. Hjelperen sier at Nils er en kontaktsøkende og utadvendt person. Nils er opptatt av musikk og har tidligere spilt i band. Nils er for øvrig en kvinnebedårer. ”*Har to damer jeg*”, erklærer han fornøyd.

3.8.4.4. Olav....

Han sier navnet sitt stille. Hvisker nesten. Olav ser på meg og smiler fort. Olav har en leilighet i samme bofellesskap som Jonas og Nils. Olav jobber på et dagsenter hvor veddrift er en av hovedsystemene. Olav har dårlig balanse, men er flink til å ta seg frem. Hjelper sier: ”.. *han er jo...(..) kommer ikke på hva det heter diagnosen han har jeg, men han er veldig dårlig til bens. Til å komme seg opp og ned og(...)ut og plutselig så faller han. Så du må passe på han hele tiden*”. Av aktiviteter han deltar på nevner han Grotta, boccia og mandagstrimmen. Når jeg spør Olav hva han gjør når han er hjemme, sier han at han ser mye tv. Når han ikke ser tv, beskriver han seg selv som en vandrer. ”*Går*”, sier han og smiler fort. Hjelper 2 bekrefter dette. ”*Han går og går. Er aldri i ro.*

Olav kan virke sjenert og tilbaketrukket. Han sier ikke så mye med ord, men kroppsspråket og mimikken taler tydelig. Hjelper sier om Olav:

”Han er en herlig gutt, med et enormt temperament. Så han kan skremme meg. Ofte.

Men...eh....Jeg tror ikke han mener noe med det egentlig.”

Olavs store lidenskap her i livet er mekanikk. I følge han selv liker han å skru deler og ”mekke”. Olav har egen bil som han er utrolig stolt av. Det er hans bil vi har kjørt når vi har vært på sansesenteret. Det er en bil med automatgir, og for meg som aldri har kjørt det før, så har det i seg selv vært en opplevelse. Heldigvis at Olav vet hvordan man skal gjøre det. Han har vært en meget habil co-sjåfør.

3.8.4.5. Hjelpere

Hjelperne er alle utdannet vernepleiere og har tatt sin utdanning i voksen alder. To av hjelperne har tidligere utdanning som hjelpepleiere, og har erfaring fra tidligere arbeid innenfor omsorgen. Ingen har videreutdanning, men alle tre har planer om det på kortere eller lengre sikt. Bare en av hjelperne er tydelig på å bli i jobben etter en eventuell videreutdanning.

Hjelper 1 er primærkontakten til Nils, og har vært det i ett år. Han har kjent Nils siden han begynte å jobbe på bofellesskapet. Hjelper 1 gikk direkte fra hjelpepleien og over på vernepleierutdanningen. Av tidligere erfaring hadde han jobbet på en institusjon under HVPU på begynnelsen av 80 – tallet. Allerede da tenkte han på å ta vernepleierutdanningen, men begynte å jobbe i butikk i stedet. *”Rene tilfældigheter at det ble jobb i butikk, men i alle fall ble det slik at jeg har jobbet med mennesker hele tiden.*

Han har ingen videreutdanning, men sier ta det kan være aktuelt både i forhold til ledelse og psykiatri. Imidlertid ønsker han å jobbe ”på gulvet” noen år før han tar en videreutdanning.

Hjelper 2 arbeider som miljøterapeut på bofellesskapet, men har ikke noen bestemt funksjon eller rolle overfor Jonas og Olav som vedkommende har vært sammen med på Snoezelen senteret. Hjelperen kjenner begge to fra tidligere arbeidserfaring.

Hjelper 2 er den som har kortest erfaring som vernepleier. Imidlertid har hjelperen ti års erfaring som hjelpepleier, fra tjenesten for mennesker med utviklingshemming.

Hjelper 2 ønsker å ta en videreutdanning innenfor psykiatri eller målrettet miljøarbeid.

Hjelper har lyst på andre utfordringer, og ønsker å bytte jobb etter endt videreutdanning.

Hjelper 3 er ”primærkontakten”¹⁴ til Pelle, og er den hjelperen som har lengst erfaring som vernepleier. Hjelper har jobbet hos Pelle i syv år.

Hjelper 3 begynte vernepleien i forbindelse med en omskolering. Bakgrunnen for dette valget, var at ektefellen gikk vernepleien på den tiden og hjelper syntes det hørtes spennende ut.

Hjelper 3 har ikke videreutdanning, men har planer om å søke videreutdanningen i psykisk helse til høsten. Dette ut fra at Pelle har en psykisk lidelse og hjelper ønsker mer kompetanse i forhold til å kunne bistå Pelle på en best mulig måte. Hjelper 3 er tydelig på å fortsette å være sammen med Pelle etter en eventuell videreutdanning.

3.8.5. Oppsummering

I hele forskningsprosessen er jeg som forsker kvalitativt tilstede. Både før, under og etter. Jeg har min erfaring og fortolkning av teorier med meg inn i denne studien. Jeg har min problemstilling og spørsmål og jeg velger en metode eller flere for å få svar på problemstillingen og analyserer og tolker ut fra mitt perspektiv (Creswell 1998, Postholm 2005).

Jeg har vært opptatt av å fremme informantenes perspektiv og stemme, og for å kvalitetssikre mine funn har blant annet informantenes deltakelse i feltnotatene vært nyttige. Lincoln og Guba (1985) i Postholm (2005), vurderer member checking som den viktigste prosedyren for å skape en troverdig studie. Member checking innebærer at jeg som forsker ber forskningsdeltakerne om å si om de kjenner seg igjen i de beskrivelser og tolkninger jeg har gjort. I mitt studie knytter jeg dette opp mot feltnotatene og gjennomlesning av transkriberte intervju¹⁵.

Jeg har i dette kapitlet skrevet om min arbeidsprosess i dataarbeidet fra rådata til bearbeiding og veien frem til fremstillingen av mine funn. En ting er å ha gjort datainnsamlingen, en annen ting å systematisere funn og en tredje ting er å presentere dataene. Det har med andre ord vært utfordrende å forene de to datasettene på en tilfredsstillende måte. Dette ut fra at hjelperne også var med innledningsvis på Snoezelen senteret de første gangene, og dermed er en del av feltarbeidet. Jeg vil derfor referere til hjelpernes utsagn, eller trekke ut deler av

¹⁴ De bruker ikke betegnelsen primærkontakt, men hjelperen har tilsvarende funksjon.

¹⁵ Hjelperne har lest igjennom de transkriberte intervjuene. Ingen hadde noen tilføyelser eller kommentarer. Validering i forhold til feltnotatene kobler jeg som sagt til den Andres og min gjennomgang av feltnotatene på Snoezelen senteret.

observasjoner som er gjort av hjelperne sammen med den Andre i analysens tre siste kapitler for å få en tilfredsstillende utdyping på aktuelle tema.

Å kunne finne frem til en måte som passet meg i dette arbeidet, har vært en krevende prosess. Jeg følte at det ikke var noen av de beskrevne metodene som passet "helt" slik at jeg fikk frem den Andres stemme på en god nok måte. En av utfordringen var å få frem stemmer fra den Andre som ikke var verbale. Løsningen for meg ble å bruke "note it" lapper som jeg kunne flytte rundt på, hvor både verbale utsagn og kroppsholdninger / uttrykk kom frem. Jeg har i kapittel 4.2.3. Fremstilling, henvist til en modell som jeg har lånt av May Britt Postholm (2005).

Jeg har gjennom dette kapitlet beskrevet kategoriernes tilblivelse. Med at du nå har fått "møte" mine informanter, håper jeg at deres stemme kommer tydelig frem og følger deg i presentasjonen av data. Det er i alle fall min oppriktige mening og ærlige forsøk.

Å velge bort deler av materialet har vært en vanskelig prosess. Spesielt fordi mine informanter har vært så oppriktige og ærlige i sin formidling av erfaringer og opplevelser. Likevel er det slik at man må ta valg underveis, og forhåpentligvis har jeg gjort de riktige valgene i denne sammenhengen.

I de følgende kapitlene skal jeg presentere mine funn fra datainnsamlingen og nærme meg besvarelsen på problemstillingen: **Hvordan kan Snoezelen betraktes som en arena for fritidsaktiviteter for personer med lett til moderat utviklingshemming?**

4. FRITID OG DELTAKELSE I AKTIVITETER

Fritid er for mange en verdifull tid. Det er deler av den tiden du kan tilbringe med familie og venner, slappe av eller delta på fritidsaktiviteter. Dette bekreftes også av mine informanter hvor den Andre sier at de har det bra når de får være sammen med venner, noen de liker. Når den Andre er hjemme liker de blant annet å spille yatzy, play station, eller høre på musikk. Gjerne sammen med noen. Å delta på aktiviteter utenfor hjemmet er også viktig sier den Andre, for da treffer man andre venner som en sjelden ser, danser, gjør noe utenom det vanlige og har det gøy. Men, - den Andre sier også at de ikke kan gjøre akkurat hva de vil, for personalet har det så travelt. Dessuten har de ønske om å delta på andre aktiviteter, hvor de kunne møte andre, ”*mer sånn som oss, som ikke bråker sånn*”, som Pelle sier.

4.1. Fritid eller rekreasjon?

Jeg nevnte innledningsvis i denne oppgaven at kulturaktivitet i denne studien, er nærmere bestemt fritidsaktiviteter. Fritidsaktiviteter er alle aktiviteter den Andre deltar på / i, uavhengig av om det er såkalte faste eller andre aktiviteter.

Norling, Schleien og Bender (1992) anvender begrepet rekreasjon om fritid til personer med utviklingshemming. Rekreasjon er en internasjonal term for å beskrive innhold og kvalitet i ”fritiden”. De benytte seg av begrepet rekreasjon, da mange personer med utviklingshemming ikke har et arbeid, og derfor ikke kan gjøre seg nytte av den tradisjonelle inndelingen i forhold til arbeid og fritid. Norling m.fl.(1992:2) definerer begrepet rekreasjon som å ”hente kraft, kompensere”. Atspredelse er også et begrep vi knytter til rekreasjon. Hva som oppleves som rekreasjon for den enkelte er individuelt.

Norling m.fl.(1992) sier at ettersom den samlede effekten av psykisk, fysisk og sosial stimulering for den Andre er den Andres totale opplevelse av, eksempelvis tilfredsstillelse eller livskvalitet, blir opplevelsen, den subjektive tolkningen sentral. Imidlertid har mange personer med utviklingshemming utfordringer med å uttrykke seg verbalt om de subjektive opplevelsene. Tolkning av kroppsspråk vil derfor være viktig.

I denne studien skal jeg ta utgangspunkt i kvalitet og ikke kvantitet med henblikk på deltakelse i aktiviteter. Jeg ser derfor poenget med å bruke begrepet rekreasjon om fritid som

nyttig i forhold til kvalitet. Samtidig i denne studien, har tre av den Andre arbeid og den fjerde et tilbud om arbeid. Jeg tar derfor utgangspunkt i det norske begrepet fritid, og ser på to tilnærminger til det begrepet.

4.1.1. Fritid

Det er som nevnt, ulike tilnærminger til begrepet fritid, og for å belyse deltakelse i aktiviteter for personer med utviklingshemming, kan det være nyttig å ha med to ulike tilnærminger til begrepet fritid. På den ene siden kan fritid betraktes som den tid som er til overs etter arbeid eller den ”produktive” del av dagen. På den andre siden kan fritid defineres ut fra egen opplevelse av frihet.

Mie Bugge i Aagre og Bugge (1993:18) sier at fritid skal være til for oss selv. Fritiden oppfattes som:

...det spontane, det uansvarlige, det uforpliktende. Det er i fritiden vår egentlige utfoldelse skal finne sted.

I det norske vokabularet har vi bare ett begrep for fritid. Dette kan i følge Säfvenbom (2005) være en utfordring, fordi man vet ikke om man snakker om innhold eller mengde, en aktivitet, en opplevelsen eller en mental tilstand. Et eksempel på dette er hjemme hos oss, hvor jeg i denne perioden har vært mye borte i helgene. Når jeg en sjelden gang har tilbrakt en helg hjemme, sier min mann: ”Nå skal jeg ha frihelg.” Dette viser at vi ikke bare definerer fritiden i tid borte fra jobb (den produktive tiden), men også fri fra opplevde forpliktelser (som husvask, lufting av hund, osv). Den subjektive opplevelsen av fritid utfra innhold og kvalitet, leder tilbake til et fenomenologisk perspektiv, hvor man ikke kan måle eller telle fritiden. Fritiden blir ut fra et fenomenologisk perspektiv gitt en egenverdi som er personlig, og dermed avhengig av livskvalitet og i hvilken grad det enkelte mennesket faktisk er i stand til å oppleve fritid (Säfvenbom 2005).

Fritid defineres i den senere tid av fritidssosiologer (eks. Kelly og Kelly 1994, Samdahl 1988 i Säfvenbom 2005) som *frihet til* et eller annet. Dette ut fra tidligere tenkning om opplevd fritid som fri fra ”produktiv tid” eller fra situasjoner hvor en ikke føler fritid (Säfvenbom 2005:35). Dette innebærer at også konteksten for aktiviteten er avgjørende, om man har en *frihet til* å involvere seg eller utfolde seg selv. Med andre ord om aktiviteten oppleves som meningsfull.

I motsetning til et ensidig fokus på *frihet fra*, handler *frihet til* om muligheten til å foreta egenhendige valg, om muligheten til å la seg involvere (Säfvenbom 2005:36).

Samdahl (1988:9 i Säfvenbom 2005:36) gjorde en empirisk studie på 80-tallet hvor hun så på amerikanernes forhold mellom opplevd frihet fra maktstrukturer og opplevd frihet til å handle. I følge Samdahl opplevdes fritid i kontekster hvor den enkelte kunne ”avkle” seg forventet rolle og derigjennom få større mulighet til selvtutfoldelse. I følge Kelly 1987 i Säfvenbom (2005: 37) er det igjennom opplevelsen av ekte fritid vi kan oppleve å være oss selv. Ekte fritid i denne sammenhengen er en stor grad av frihet fra rollerestriksjoner og stor mulighet for selvtutfoldelse.

I forhold til personer med utviklingshemming, er dette en interessant vinkling. Personer med utviklingshemming har mange aktiviteter som er knyttet til en mer eller mindre progressiv tidsdimensjon (Sandvin, Söder, Lichtwarck og Magnussen 1998). Samtidig innehar de rollen som hjelpavhengig.

Dette kommer jeg nærmere tilbake til i påfølgende kapittel hvor jeg skal drøfte deltakelse i aktivitet.

Fritid inneholder mange elementer, men når jeg her oppsummerer hva jeg legger i begrepet fritid og aktiviteter vil også det være ut fra et fenomenologisk ståsted hvor opplevelsen av *fri fra* og *fri til* vil være to sentrale dimensjoner. Videre er kvaliteten av opplevelsen sentral. Rekreasjon (å hente kraft, kompensere) i betydning av å se på psykiske, fysiske og sosiale faktorer som fremmer eller hemmer livskvalitet for den Andre i aktiviteten vil sådan være viktig.

4.2. Deltakelse i fritidsaktiviteter

Molin (i Gustavsson (red.) 2004) definerer delaktighet ut fra minimal og maksimal delaktighet for å unngå å lage en for snever eller for vid definisjon. Han tar utgangspunkt i forutsetninger for delaktighet og benevner disse som interne og eksterne forutsetninger til delaktighet. Interne forutsetninger berører de individuelle faktorene vedrørende personens kapasitet. Molin (i Gustavsson (red.) 2004:78) benevner dette som vilje til delaktighet, samt evne til delaktighet. De eksterne forutsetningene vender seg mot ytre faktorer som påvirker delaktighet som fysiske og sosiale miljøer, regler og normer, etc.

Denna typ av förutsättningar anspelar på kontextuella faktorer (meso- og makronivå), samt i vilken uträkning tillfälle (”opportunitiy”) till delaktighet erbjuds (Ibid.).

De eksterne forutsetningene benevner han til å være tilgjengelighet og anledning til delaktighet.

Ut fra disse bakenforliggende forutsetninger lager Molin et forslag til en generell definisjon av delaktighet:

A er bare *minimalt* delaktig i en sammenheng S, om og bare om: minst en form for delaktighet er tilstede.

A er bare *maksimalt* delaktig i en sammenheng S, om og bare om: interne og eksterne forutsetninger for delaktighet foreligger; både subjektive og objektive dimensjoner av delaktighet oppnås; det er en interaksjon mellom individ og omgivelser (Molin i Gustavsson (red.) 2004:79 (min oversettelse)).

Denne definisjonen av delaktighet er ikke knyttet spesielt til deltakelse i fritidsaktiviteter, men deltakelse i en eller annen sammenheng generelt.

Betydningen av deltakelse i aktivitet er viktig, og blir understreket av både hjelper og den Andre. Dette kan eksemplifiseres av utsagn fra hjelperne som:

- 1) *"Du ser da er det virkelig en opplever deres sanne jeg for å si det rett ut. Fordi at da blomstrer de, de prater mer, de er så dyktig til å ta vare på hverandre, gjennom kommunikasjon.. De er gode med hverandre hele tiden, og de er (...)ja, de er helt unik på akkurat dette der. Du ser det når de kommer ut av (...) bofellesskapet, - (...) så er det som de blomstrer altså. Derfor er aktivitet alfa og omega."*
- 2) *"Du får se de på en helt annen måte når du har de med deg ut enn når de er i boligen. De blir mer avslappet tror jeg. De viser (...) hva de egentlig kan og Ja, de blir helt annerledes. Når de skal på fest også. De er...helt super. Det er de nå ellers og da, men (ler litt) de er, de blir så blid og fornøyd.
De får lov (min understrekning) til å gjøre andre ting enn å sitte i den der blokka hele dagene. For det tror jeg de kan bli ganske så lei av. Det hadde jeg blitt også skulle jeg ha sittet der hele dagen og bare ha hatt folk som gikk og maset på meg at jeg skulle gjøre ditt og datt. De får utfolde seg litt og..."*
- 3) *"Det synes jeg er ganske viktig da. Aktivitet ja. Sånn som han Pelle nå da. At han ikke har noe dagtilbud, faste gjøremål.... Så han går og bare svever igjennom dagen, hele tiden uten å ha noe å gjøre. Så viss de vet at de kan gjøre noe, at de kan... at det har en positiv innvirkning på de også. (...)Utfordringene der blir å finne på noe da på dagtid. Så det går mye på spill og (...) det går visst mye stort sett på det altså. Vi prøver å få han med ut da på turer og...aktiviteter eller et eller annet, men det er håpløst nesten... Viser, det...jeg tror at han trives best inne. (Ler...) ..Slik som vi har opplevd det i det siste tiden. Og nå ser vi jo det at han blir jo dårligere (...) form og...(..) han har det ikke godt med seg selv mange ganger. Lite aktivitet og(...sukker...) så det er en utfordring der da å prøve å finne på noe som han synes er artig. Det er akkurat det."*

Hjelperne viser til både psykiske, fysiske og sosiale forhold ved aktivitet som bidrar til å høyne livskvaliteten til den Andre (1,2,3). For det første så henviser hjelperne til en sosial dimensjon, hvor relasjoner blir trukket frem.

Å være en del av et sosialt fellesskap er viktig for alle mennesker. Spesielt viktig er det for personer med utviklingshemming som har en økt risiko for å bli isolert, eller ekskludert fra sosiale fellesskap på grunn av funksjonshemmingen. I tillegg vet man at personer med

utviklingshemming i mindre grad enn andre etablerer relasjoner bygd på gjensidige valg. Ofte har de venner som er betalte (ansatte, fritidskontakter, støttekontakter, etc) eller de har venner som bor langt borte som medfører at de ikke treffes så ofte (Tøssebro og Lundebry 2002). Deltakelse i aktiviteter kan således være en arena for å utvide det sosiale nettverket og etablere relasjoner som er preget av gjensidighet og valg.

For det andre kan det relateres til en fysisk dimensjon, hvor fysisk aktivitet i seg selv sees på som en sentral del av det å ha god livskvalitet(3).

Helsemessige gevinster ved fysisk aktivitet er godt dokumentert. Å være fysisk aktiv handler om blant annet livsstil, verdier og ikke minst det sosiale. I rapporten *"Fysisk aktivitet for mennesker med funksjonsnedsettelse"*, hevdes det at gjennom fysisk aktivitet og bedre form, vil personer med utviklingshemming kunne få mer krefter til å klare dagens gjøremål og i tillegg få en aktiv fritid (Helse og sosialdirektoratet 06/2004:16). Samtidig vet man at fysisk aktivitet er viktig i forhold til psykiske lidelser.

En siste dimensjon er den psykiske som representeres ved at den Andre *"blomstrer"* eller er *"blid og fornøyd"*. Her trekker hjelperne i tillegg inn mestring, *"viser hva de egentlig kan"*(1,2).

Livskvalitet og det gode liv er noe vi alle streber etter. Hva som er det gode livet, er imidlertid individuelt og høyst subjektivt. Ut fra hjelpernes fortellinger om deltakelse i aktiviteter, kan det synes som at denne deltakelsen i aktiviteter virkelig er *"alfa og omega"* som Hjelper sier. I aktiviteter har du det sosiale fellesskapet som en universell faktor. Videre er det slik at i det øyeblikket du deltar i en aktivitet som du selv ønsker, får du bruke dine ressurser. Mestring er en del av gevinsten ved deltakelse i aktiviteter, og mestring i denne sammenhengen kan være mangfoldig. Det er ikke nødvendigvis slik at du mestrer hver gang du deltar i aktiviteter. Eksempelvis når den Andre deltar på Grotta og skal synge eller spille. Øvelse gjør mester, og det er en del av aktiviteten. Akkurat på samme måte som når jeg deltar i kor øvelsene og vi får et nytt stykke. Vi må øve, og vi mestrer ikke med engang. Men det er også en del av aktiviteten. Aktiviteten er i så måte utviklende og stimulerer til initiativ og nysgjerrighet. Dette påvirker oss positivt og bidrar til å gi oss en del av det vi kan kalle for det gode liv.

Som hjelper kan det se ut til at det er først i aktiviteter utenfor "husets vegger" at man *ser* den Andre som den personen man virkelig er, og dermed de iboende ressursene hos den Andre(1,2). Lorentzen (2006) henviser til filosofen Wittgenstein som påpekte at det å se ikke er enhetlig, men et mangefasettert fenomen. Hvordan en som hjelper ser den Andres iboende

ressurser, handler dermed om hvilken relasjon man har med den Andre. Eksempelvis kan man i denne sammenhengen se den Andre ut fra et vernepleierperspektiv hvor målrettet miljøarbeid, opplæring, trening, omsorg, etc er innfallsvinkelen. I så tilfelle kan den Andre sees på et objekt som man skal gjøre noe med eller for. En annen måte å se den Andre på, som kanskje forsterkes i kontekster hvor yrkesspesifikke ferdigheter og teorier mer eller mindre blir lagt til side (eks. i fritidsaktiviteter), er å se den Andre som en person med sine iboende ressurser og egenskaper. Lorentzen (2006:32) sier at avhengig av hvordan man ser vedkommendes væremåte med et hverdagsblikk eller i et refleksivt faglig lys, kan tilnærmingen til omsorg og tiltak bli helt ulike. Ut fra dette vil jeg hevde at hjelperens blikk aldri kan hvile, men alltid være aktivt søkende ut fra den Andres behov for hjelp og støtte.

4.2.1. Hjelperens dilemma

I dette prosjektet hadde jeg to hjelpere som i arbeidssammenheng forholdt seg til aktivitetsplaner, mens den tredje hjelperen så det som en utfordring ”å få den Andre med” på aktiviteter. Dilemmaet mellom det å la den Andre få gjøre som han ønsket kontra opplevd viktighet av deltakelse i aktiviteter var således en utfordring. Et dilemma. Hjelper sier:

”..det å få gjøre noe på fritiden til han..det er jo ikke så enkelt. Vi har jo prøvd ganske, ganske mye. Og en stund her da, sa jeg med meg selv at nå orker jeg ikke noe mer for da hadde vi prøvd så mye. Han saboterer alt. Sant ja, hva skal vi gjøre? Så det blir litt opp til han, men...jeg tenkte med meg selv at kan vi gjøre det? Skal vi, skal vi bare la han få bestemme selv eller skal vi komme med noen forslag? Så det, det er en liten utfordring det.”

Det har de siste tiårene blitt satt et større fokus på den Andres selvbestemmelse (Tøssebro og Lundeby 2002). Selvbestemmelse er på den ene siden sentralt i forhold til å være aktør i eget liv, med individuelle rettigheter og frihet til å bestemme selv. På den andre siden vet man at personer med utviklingshemming har begrensede evner til å dra omsorg for seg selv, eksempel i forhold til økonomi, påkledning etter vær, passivitet, etc. Å ikke gi tilstrekkelig bistand eller hjelp til den Andre kan derfor oppleves som en krenkelse av individet sier Bollingmo, Høium og Johnsen (2005).

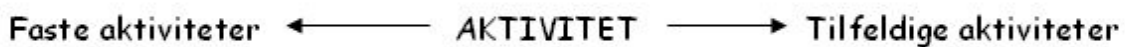
Røknes og Hanssen (2006:230) sier at en kan tilstrebe en myndiggjørende kommunikasjon, noe som innebærer å forskyve fokuset fra å arbeide med den Andre til å samarbeide med den Andre. Det betyr at fagpersonene gir rom for at den Andre kan handle som det selvstendige, myndige individet han eller hun er, i kraft av å være menneske. Den Andre skal ikke bare medvirke, men selv forvalte sitt liv. Denne formen for myndiggjøring, mener man frigjør den Andres egne krefter og ressurser og bidrar til at interesser og behov blir bedre ivarettat.

Myndiggjøring, eller empowerment kan oversettes til overføring av makt, men denne positive mobilisering av egne krefter forutsetter imidlertid at hjelper ikke skyver fra seg sitt medansvar og unndrar seg medvirkning i det som skjer, slik at den Andre ikke får den hjelp han trenger (ibid.).

I levekårsundersøkelsen til Tøssebro og Lundeby (2002) peker de på nettopp dette momentet, at den Andre ikke vil delta på aktiviteter. At "den Andre ikke vil" kan legitimere tiltaksløshet fra de ansatte. Utfordringen i forbindelse med fritidsaktiviteter hevder de kanskje kan ligge i opplæring, skape interesse, finne egnede aktiviteter og miljøer, med mer.

Dilemmaet som hjelperen refererer til overfor er ikke unikt i en hjelperrelasjon med den Andre, hvor ideologien står på den ene siden og "virkeligheten" på den andre siden (Sandvin m.fl.1998, Bollingmo m.fl. 2005).

4.3. Faste og tilfeldige aktiviteter:

Figur 2: Faste vs tilfeldige aktiviteter

Mange personer med utviklingshemming har aktiviteter som er "faste" i den forstand at det er ukentlige aktiviteter til faste tider og dager, satt inn i en aktivitetsplan / ukeplan eller lignede "hjelpemidler" som en av hjelperne sa. Dette er aktiviteter som er gjennomgående uke fra uke, til faste tidspunkt.

Tilfeldige aktiviteter er de aktivitetene som ikke skjer ukentlig. Med andre ord er det aktiviteter som konserter, kino, turer, etc. Felles for disse aktivitetene er at de er spontane. Unntakene er der, som faste årlige innslag som eks. vinter idrettsleker eller DDE konserten før jul.

4.3.1. Om faste aktiviteter:

- 1) *"Høstplaner, vårplaner ... hvor det står uke for uke (...) og har satt inn det som har vært av kulturprogrammet fra kommunen. Det være seg det som har vært spikret av program fra før, enten at mandagene har dreid seg om trening, tirsdagene fridag (min understrekning), onsdagene har det vært tidligere Grotta, som er flyttet nå til torsdag, onsdager skråstrek torsdagene har vi spilt boccia ned på bofellskapet, fredagene kanskje vært noe kino, lørdagene har det vært noe pizzakos, helgekos og slike ting, mens søndagene kunne også vært kino."*
- 2) *"Så lenge de har et program som de kan få lov til å følge, - så er det gull verdt. Tilbakemeldingene fra pårørende er enorm. Og så har du brukerne, slik som Nils, - som kan å lese, - han har fått sitt eget program som henger på leiligheten og vet eksakt hva som skal foregå om fire uker, - den og den onsdagen...og ser jo det at det med aktivitet og program, - de er så styrt. Vet at nå nærmer vi oss jul, vet at det skal være Grotta avslutning og julebord, vet at det skal være DDE julekonsert."*
- 3) *"De elsker også slike system hvor de vet på forhånd hva som skal foregå, og da er det noe som de går og gleder seg til. Ja, uten tvil. Så dette er kjempeviktig for brukerne at de vet hva som skal foregå. Å jeg, - mener personlig at (...) det foregår for lite aktivitet."*
- I: Hva ligger i at tirsdagene blir betraktet som fridag?
 4) H: *"Da er det ingen ting som skjer, og brukerne kjeder seg.*
 I: Har de anledning til å dra på kino om de ønsker det da?
 H: *"Personalet bestemmer det. Dersom de spør samme dag som de har lyst, kan det være vanskelig på grunn av underbemanning eller "late" personal. Så de må ordne det med fritidslederne."*
 I: Er det mer bemanning de dagene det er faste aktiviteter?
 H: *"Det skal være det ja, men jeg tror ikke det er det bestandig. Brukerne bruker mest fritidsledere når det er noe som foregår. I alle fall har de brukt det i det siste."*
 I: Hvordan organiseres det med fritidsledere da?
 H: *"Det kan være to ledsagere og flere brukere. Stort sett er det ansatte på blokka som bestemmer hva de skal gjøre. Sjelden brukerne. Det er litt ymse."*
- 5) Nils: *"Da er vi med på litt forskjellig. Grotta på torsdagene, og boccia på onsdagene, og trening på mandager.."*

4.3.2. Om tilfeldige aktiviteter:

- 6) Nils: *"Jeg husker i sommer da traff vi Frank Aleksandersen, vi sang og danset."*
- 7) Olav: *"Vi var på hyttetur i ... sammen med..."*
- 8) Nils: *"Også litt kino".*
- 9) Pelle: *"I sommer så var jeg på Rhodos. Vi bare bestemte oss for å dra...Var på et sånt luksushotell nedi der også.. var et søsterhotell da som vi kunne dra til hver dag vis vi ønsket. Og det var et slikt skikkelig dyrt hotell. Jeg tror det kostet, for bare en person tror jeg det kostet 30 000 natta. Der fikk vi drikke så mye øl, rødvin og hvitvin og drinker vi bare orket. Fikk spise så mye mat vi orket fra koldtbordet. Fikk spise så mye desserter vi ville. Fikk spise så mye softis vi ville og være med på alle aktivitetene. Også til sommeren skal jeg til Ungarn. Alene."*
- 10) Jonas: *Vi var på bowling i nabokommunen. Det var artig. Vi kastet ball(...) Oi. Den var tung. Det var vanskelig, men artig.*
 Olav: *Ja. Vi var med der i sommer sammen med xx. Hun var sånn ekstra... (ferievikar, min mrk)*

- 11) ” Jeg har hatt de med, - det er jo slik at jeg dømmer fotball og jeg har tatt med brukerne av og til, passet på kanskje i og med at jeg kjenner de så godt, - satt sammen hvem som passer best i forhold til alder, kommunikasjon, i forhold til (...) kjemi mellom de forskjellige brukerne. Det føler jeg at jeg har lyktes med. Tatt de med på båttur, jeg har lagt inn god tid, og vi har vært ute på kaffe på kulturhus / museum, og vi har vært å kikket på forskjellige ting som har vært på forskjellige plasser.”
- 12) ” Vi pakket og kjøpte inn sånn som gutter gjør flest på slike turer. Å nå vet ikke jeg hva kvinner bruker å ha med seg på slike turer, men i alle fall så var det øl og vin og (...) en god conjakk og...masse, masse god mat. (...)Som sagt det var godværsdager dette i oktober i fjor. Og opp i der så satt vi ut til klokka var to-tre om nettene, alle, det var ikke en som ville legge seg. Etter at vi hadde hatt en felles kveldsmat rundt i ni-tiden om kvelden, så var det hele tiden spørsmål om ,- skal vi ikke ut og sette oss rundt bålet. Og der satt vi som sagt til klokka var (...) to-tre...”
- 13) ” Dette har vært en herlig hemmelighet blant oss guttene, og de synes dette her, når vi sier herlig hemmelighet, - så (...)ja, det er et smil og det er et slikt smil , som forteller alt om hvordan de hadde det på denne turen. Og når vi kan trekke oss inn på leiligheten til de, og begynner og snakke om det, så kommer det frem hva som var det artige på den turen. (...) Og, ja de har, vi har enkelte av brukerne som har snakket om det – skal vi på tur snart, skal vi på tur snart, skal vi på tur snart?”
- 14) ” Men livskvalitet opp i dette her, det er de små ting, og det er jo tilbakemeldinger i fra brukerne om at (...) de savner de aktivitetene som vi har vært på. De vil gjerne på nytt og det, noe bedre, bedre respons enn det kan vi ikke få.(...)”.
- 15) ” Det er ikke få ganger at jeg har hatt en tåre i øyekroken, når jeg virkelig opplever at (...) de setter så mye, mye mer pris på de små ting. ...ja vi var nå blant annet på en tur her i sommer hvor vi fikk besøk av en musiker. Ganske kjent musiker, og når de, de ..tar seg ikke selv så høytidlig. Det er akkurat det. De danser, de (...) viser for all verden at de virkelig koser seg. Og det er små ting som de setter så stor pris på, det, det synes jeg bare vi skal se og lære av. Jeg synes det er viktige element å få med seg.”

4.3.3. Drøfting

Peller bor i egen leilighet og har såkalt ”en til en bemanning”. At han bor alene medfører med andre ord at han har større fleksibilitet i forhold til deltakelse og tilgang på aktiviteter, enn Nils, Olav og Jonas som har leiligheter i et relativt stort bofellesskap. De tre vil således ha andre forutsetninger for deltakelse i aktiviteter enn Pelle. Dette ut fra rammebetingelser som antall hjelpere som er på arbeid, noe som medfører at hjelperne også må ta hensyn til andre beboere som skal ha hjelp og bistand. Det er også viktig i denne sammenhengen å minne om at Pelle har en diagnose som gjør at han foretrekker å være hjemme i egen leilighet, fremfor å delta i aktiviteter utenfor hjemmet.

Både Grotta, boccia og treningen på mandager er satt opp på ukeplaner (1,5), og at disse aktivitetene er av stor betydning for den Andre er det ingen tvil om. Den Andre er ivrig etter å fortelle om hva de gjør på Grotta og at de nettopp har blitt tildelt den kommunale kulturprisen for året 2006.

Sandvin m.fl (1998) karakteriserer faste aktiviteter som lett progressiv i den forstand at den er planlagt. Progressiv tid karakteriseres av :

..noe abstrakt framskridende, som gjør nuet til et punkt på tidslinjen – et tidspunkt – som blir meningsfullt av det som har foregått og – kanskje først og fremst – av hva som skal komme (Sandvin m.fl. 1998:90).

De fant i sin undersøkelse at mange av de aktivitetene som var i et bofellesskap hadde en progressiv karakter, og at denne progressive karakteren var et resultatet av ansattes måte å strukturere arbeidstiden på.

Også aktiviteter som for mange mennesker har egenverdi (...)får lett en progressiv karakter gjennom den planleggingen som skjer. Ulike kveldsaktiviteter (gå på kino, gå på dans, gå ut og ta en kopp kaffe) foregår i stor grad i samsvar med beboerens faste ukeskjema (Sandvin m.fl. 1998:90).

Fritidsaktiviteter er i utgangspunktet karakterisert av nettopp egen opplevelse av fritiden som frihet til eller fri fra noe eller noen, i den forstand at det er opplevelsen i seg selv som er det sentrale.

Argumentasjonen fra hjelper er at planer skaper forutsigbarhet for den Andre (2,3 og 5), og blir ikke begrunnet i planlegging av arbeidstiden for den enkelte ansatte.

At det kanskje er organisatoriske rammer som avgjør deltakelse i aktiviteter kommer frem når jeg spør om hva det vil si at tirsdagene er ”fridager”.(4)

Aktiviteter satt inn i en plan (1), kan derfor være en hjelp i forhold til å skaffe en oversikt over behov for antall hjelpere (altså turnus organisering) på visse dager i uken.

Den Andre sier ikke noe om at tirsdagene er ”fri”, men samtidig gir heller ingen uttrykk for at det er noe som foregår på tirsdager. Verken av faste eller tilfeldige aktiviteter. Tirsdagene var derfor en av de dagene den Andre var på Snoezelen senteret i denne undersøkelsen etter eget ønske.

Samtidig sier hjelper at den Andre er ”så styrt”(2). Denne ”dobbeltheten” kan tolkes dit hen at på den ene siden er aktivitetsplaner et nødvendig redskap for organiseringen av tjenestene, samtidig som det hjelper den Andre ved å gi forutsigbarhet(2,3).

På den andre siden tolker jeg det dit hen at det ligger en anerkjennelse av at det er et asymmetrisk forhold ved at den andre er avhengig av hjelper og at makt i forhold til å ta avgjørelser eller styre den Andre, er underliggende (4).

Dette gjør til at hjelperen fremstår som ambivalent i forhold til egen posisjon i maktforholdet. (Sandvin m.fl. 1998, Folkestad 1997). I et asymmetrisk forhold vil det alltid være ulik balanse i maktforholdet.

Det kommer også frem at deltakelse i aktiviteter er avhengig av den enkelte hjelper som er på jobb til en hver tid (4,10,11,12).

Eide og Skorstad(2005) viser til at utøvelsen av sosialt arbeid¹⁶ er en utøvelse som forutsetter samspill, en interaksjon mellom mennesker. Selve fagutøvelsen knyttes til mellommenneskelig interaksjon. Denne nærheten innebærer at fagutøveren som person betyr noe ved at vedkommendes holdninger har en innflytelse på arbeidet som utføres (Ibid.:115). For å kunne tre inn i den Andres livsverden og være tilstede må hjelperen være seg bevisst disse forhold. Som hjelper skal du by på deg selv i møtet med den Andre. Den personlige kompetansen til hjelperen blir således sentral, og den personlige kompetansen er en del av vår profesjonelle kompetanse. Hovedtanken bak den samlede profesjonelle kompetansen som Skau viser i en modell, forklarer Skau (2002:57) slik:

I alle yrker der samspill mellom mennesker er viktig, er personlig kompetanse en betydningsfull og nødvendig del av den samlede profesjonelle kompetansen. Det er en form for kompetanse som forutsetter menneskelig modning og erfaring, og som vi kan utvikle gjennom hele livet.

Vår samlede profesjonelle kompetanse kan deles opp i teoretisk kunnskap, yrkesspesifikke ferdigheter og personlig kompetanse.

Kompetansetrekanten kan synliggjøre dette slik:

Figur 3: Samlet profesjonell kompetanse (Skau 2002)

Teoretisk kunnskap er et viktig fundament for utøvelsen av faget. Den består av faktakunnskaper og allmenn, forskningsbasert viten. Med andre ord, kunnskaper om de emner vi har bruk for i vårt fag og utøvelsen av dette.

Yrkesspesifikke ferdigheter omfatter praktiske ferdigheter vi gjør nytte av i utøvelsen i yrket. Det kan være å tilrettelegge for aktiviteter, bruke den etiske refleksjonsmodellen eller

¹⁶ Vernepleiere har en helse og sosialfaglig bakgrunn, men i denne sammenhengen er dette like ”gyldig” for alle som jobber med mennesker uavhengig av profesjonsbakgrunn.

administrere medikamenter. Personlig kompetanse handler om personlige verdier, holdninger og følelser.

Denne profesjonelle kompetansen kommer til uttrykk i våre handlinger og i møtet med den Andre, men med forskjellig tyngde (Skau 2002).

I forhold til deltakelse i aktiviteter kommer den personlige kompetansen frem gjennom hjelperens holdninger og interesser (11).

Slik sett er hjelperens egne interesser med på å påvirke hvilke aktiviteter den Andre har tilgang på når det ikke er snakk om de faste aktivitetene.

Faste og tilfeldige aktiviteter skiller seg på noen vesentlige punkter. For det første kan tilfeldige aktiviteter kjennetegnes av det motsatte av progressiv tid. Sandvin m.fl.(1998) setter den progressive tiden som et motstykke til den immanente tiden. Det vil si at den immanente tiden skiller den seg fra den progressive tiden ved at nuet oppleves som noe i seg selv.

Det vi gjør eller ikke gjør i nuet har en mening i seg selv.(...) Den immanente tiden kan således sies å være mer kvalitativ enn den progressive tiden, som i sin tur kan betraktes som kvantitativ (Sandvin m.fl. 1998:90-91).

Dette er også aktiviteter som jeg tolker dit hen at den Andre verdsetter høyere enn de faste aktivitetene, ut fra de detaljerte opplysningene jeg får om de enkelte hendelsene (6,7,8,9).

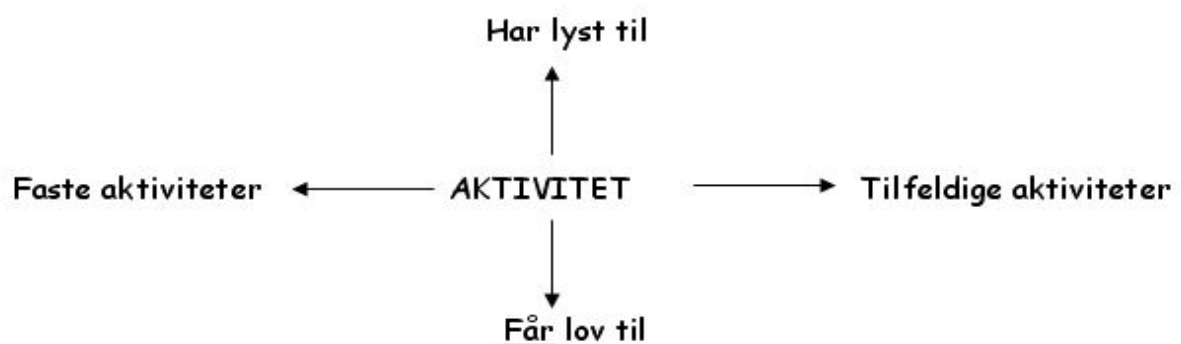
Kanskje nettopp fordi det er sjeldne aktiviteter med variert innhold, som gir gode minner. Det er her både den Andre og hjelper gir uttrykk for at den immanente tiden ligger. Det vil si at den tilfeldige aktiviteten som ikke er planlagt, oppleves som immanent av både den Andre og hjelper. Dette er som Sandvin m.fl. (1998) sier er ”små øyer av immanent tid”. Det er i slike aktiviteter at den Andre opplever seg selv som fri fra egen rolle som hjelpetrengende og fra hjelperperspektivet blir den Andre sitt ”egentlige sanne jeg”. De små utfluktene blir avgjørende for den Andres opplevelse av en ekte fritid i forhold til Samdahls teori om stor og liten grad av frihet.

Livskvaliteten og ”de små øyeblikk” blir fremtredende(6,7,9,13,14,15), og kanskje er det dette som bidrar til at også hjelperne blir mer bevisst egen rolle og betydning som hinder eller støtte i forhold til deltakelse i aktiviteter(15), og dermed en klargjøring av i hvilket perspektiv man ser den Andre. På mange måter kommer hjelperen i et dilemma mellom organisatoriske rammer og egen vilje og evne til å bistå den Andre i aktiviteter. Løsningen ligger derfor i å skape eller gi den Andre disse små øyeblikkene av ekte fritid.

En hjelper trekker imidlertid frem betydningen av fritidslederne som kan bistå den Andre i aktiviteter(4).

Fritidsledere¹⁷ kan synes å spille en sentral rolle for den Andre i forhold til deltakelse i aktiviteter. Imidlertid er det ofte slik at fritidsledere blir benyttet i forhold til en gruppe mennesker. For personer med utviklingshemming, blir resultatet nok en gang at de må innrette seg etter hverandre og den individuelle friheten til å gjøre hva man vil i fritiden blir redusert.

4.4. Har lyst til og får lov til...

Figur 4: Har lyst til vs får lov til

Den Andre må forholde seg til to typer tilnærming til deltakelse i aktivitet. Den Andre gir uttrykk for å ”*ha lyst til*” på den ene siden, som er aktiviteter den andre ønsker å delta i, men som ikke er faste. Disse aktivitetene blir ofte møtt fra hjelper om hva de ”*får lov til*”. Noen av disse forutsetningene er løftet frem i forrige kapittel.

¹⁷ Fritidsledere er en annen form for støttekontakt. Støttekontakter er knyttet til en person, mens fritidsleder ofte har med seg flere personer. Bakgrunnen for at de har gått bort fra ordningen med støttekontakter, var at det var vanskelig å rekruttere støttekontakter. Betalingen er relativt lav, og resultatet var at mange hadde vedtak på støttekontakt, mens det i praksis var få som hadde en støttekontakt. Ved å ”slå sammen” flere brukere på en person, ble imidlertid fritidsleder vervet mer attraktivt.

4.4.1. Om å ha lyst til

- 16) Pelle: ” De har to lag, men egentlig så er det litt dumt da at,(...) jeg synes det er litt toskete av personalet nede på bofellesskapet der at de har bestemt at blokka skal trene for seg selv. For de får jo ikke noe mulighet til å delta på stevner da når de ikke står i,(...) de står jo ikke i HIL lengre vet du. De trente sammen med HIL før.”
- 17) Jonas: jeg synes det er litt rart jeg...
I: Hadde du kunne tenkt deg å vært med nede i hallen og trent sammen med de andre da?
Jonas: Ja...det er artigere det.
Pelle: Personalet likte ikke lederne i HIL.
Jonas: Storvik¹⁸ skal komme og spille sammen med oss de også...
I: Ja, kommer de til bofellesskapet da?
Jonas: Nei til hallen, hallen.
Olav: De kommer ikke for vi spiller bare mot hverandre på bofellesskapet.
Jonas: Jo. De skal komme å spille bocciastevne sammen med oss de. De bruger å være på boccia sammen med oss. De skal komme mer...
- 18) Pelle: Det er aktiviteter for personer som er utviklingshemmet og Down syndrom og mongolide da.. det er alt for lite aktiviteter. Det er jo bare Grotta, det er jo bare for psykisk utviklingshemmede og så er det boccia'n. Og det er de eneste aktivitetene vi har da. Det blir jo veldig mye sånn...vet ikke hvordan han Nils, Jonas og Olav reagerer på det, men det blir jo veldig mye sånn...på Grotta er det veldig mange personer som sitter slik da: (demonstrer med armer som veiver, og roper...)og kauker sånn hele tiden. Det er ikke akkurat en plass for oss.
Jonas: Og en sitter i rullestol
Pelle: Det kunne ha vært litt mer aktiviteter i kommunen og da.
Jonas: Ja det synes jeg og.
Pelle: For eksempel at kommunen kunne ha arrangert en slik, noe lignende som Grotta, men der vi som er godt fungerende kunne ha møttes en, helst to dager i uka der man kunne ha sittet og holdt på med spill, kunne ha spilt bordtennis, biljard, kastet dart, kikket på video, og kanskje ha startet et rockeband hvis det var noen som kunne ha spilt på instrument og...ordnet seg pizza og stekt vafles.
Jonas: Jeg har lyst til å spille tromme. Det er artig.
- 19) Jonas: Jeg har lyst til å spille fotball
I: Er du med på noe fotball lag da?
Jonas: Nei, men jeg har lyst til det.
Nils: Personalet har det travelt. De har ikke tid til å være med.

4.4.2. Drøfting

Den Andre gir uttrykk for at det er aktiviteter som kunne ha vært organisert annerledes eller har ønske om å delta i andre aktiviteter enn de som står på aktivitetsplanen (19,20).

Når det gjelder boccia'n er det slik at Olav, Nils og Jonas deltar på boccia som arrangeres av bofellesskapet og er således en intern aktivitet hvor alle beboere som ønsker det, deltar.

Tidligere var noen av de medlemmer i et handikapidrettslag (HIL) og deltok på turneringer og

¹⁸ Storvik er et fiktivt navn.

andre arrangement. Peller er fortsatt medlem og synes det er dumt at bofellesskapet ikke deltar i handikapidrettslaget.

Da vi i fokusgruppen snakket om boccia, viser Jonas og Olav at de ikke er fornøyde med situasjonen slik den er i dag. Spesielt Jonas ønsker å være sammen med de andre i handikapidrettslaget, og forstår ikke helt hvorfor han ikke får spille kamper mot ”gamle kjente”(18).

Jonas blir opprørt fordi han ikke har mulighet til å være sammen med venner som han setter pris på.

Dette viser hvor avhengig den Andre er av hjelperne som tilretteleggere og at det er vanskelig å ta individuelle hensyn i forhold til deltakelse i felles aktiviteter.

I fokusgruppen snakker den Andre også om segregerte tilbud for mennesker med utviklingshemming, og at det er ulike interesser og forskjeller på personer med utviklingshemming(19).

Pelle er tydelig på at han har en utviklingshemming, men at han er godt fungerende og derfor har andre behov enn andre som deltar på Grotta, som har en større funksjonshemming. Pelle sier han at ønsker flere aktiviteter for ”oss som er godt fungerende”.

Det vil alltid være slik at man velger venner ut fra felles interesser og perspektiv.(18)

Kittelsaa (1999:91) sier at i et moderne samfunn med mangfoldet, vil det å være venner med noen som er ”lik en selv” kunne oppleves som ”å være sammen med sine egne”. Å kunne stå fritt til å velge venner ut fra egne interesser og felles perspektiv er naturlig for oss alle. Vi ønsker å ha venner som betyr noe for oss og som har de samme opplevelsene av hverdagsvirkeligheten.

Å ha lyst til å være med på andre aktiviteter er ikke det samme som å få lov til. Her kommer det frem at den Andre er klar over at de er avhengig av hjelpere for kunne delta i aktiviteter som de ønsker (16,17 og 19).

Den ene hjelperen sa innledningsvis i kapitlet at den Andre *får lov* til å delta i eller på aktiviteter og at deltakelse i aktiviteter kan være en frihet fra hjelpere som stiller krav til den Andre i form av eks. huslige sysler. Videre kan en tolke utsagn som at hjelperne er klar over at den Andre står i et asymmetrisk forhold til hjelperen ved at deltakelse i aktiviteter kan være en flukt fra hverdagens krav fra hjelpere. I utsagnet ”får lov” kommer også makt dimensjonen til syne. Denne gangen mer tydelig enn i forhold til drøftingen i kapitel 5.3.4.

Greta Marie Skau (2003) tar utgangspunkt i Max Webers klassiske definisjon av makt som *sjansen til å få gjennomført sin vilje i en sosial relasjon, også ved motstand, uavhengig av hva denne sjansen er basert på* (Weber 1960:42 i Skau 2003:44). Makt behøver med andre ord ikke å bli utøvd for å eksistere, men består i selve muligheten for å få gjennomført "sin vilje". (Ibid.) Asymmetrien i en hjelperelasjon vil alltid være tilstede og det samme vil maktspektet i hjelperelasjonen (Skau 2003). Bevisstheten av egen rolle som hjelper vil derfor være avgjørende i en hjelperelasjon med den Andre.

Makten som ligger i relasjoner, gjør at vi alltid er innesperret i avgjørelsen om vi vil bruke makten over den andre til hans eller vårt beste (Løgstrup 1999).

For hjelpere blir dette et dilemma i det øyeblikket de står mellom organisatoriske utfordringer, samtidig som de ser den Andres behov og ønsker i forhold til å delta i aktiviteter.

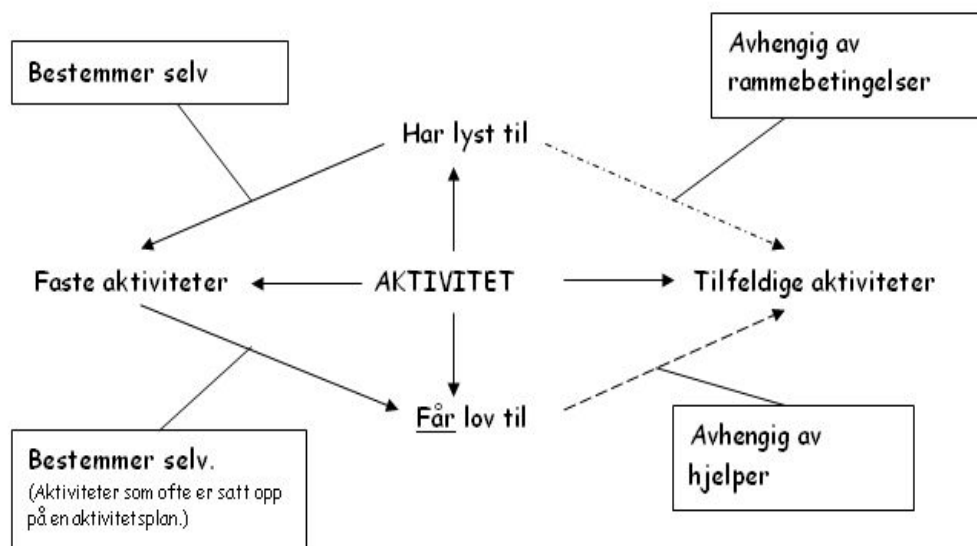
4.5. Oppsummering

Å bestemme selv hva man skal gjøre eller hvordan man vil tilbringe fritiden, er en selvfølge for mange av oss. For den Andre er det ingen selvfølge. I det meste hva den Andre måtte ha ønske om eller ha lyst til å være med på av aktiviteter utenfor "husets vegger", må den Andre forholde seg til en annen person eller rammebetingelser som i noen grad ligger utenfor den Andres rekkevidde å påvirke.

Med bakgrunn i foregående drøfting, vil den Andres deltakelse i aktiviteter eller tilgang på aktiviteter være avhengig av organisatoriske rammer og/ eller den enkelte hjelperen.

I dette ligger det at hjelperen må være seg bevisst sin personlige kompetanse og den asymmetriske variabelen som alltid vil være tilstede i en dikotomi som hjelper – den Andre.

Deltakelse i aktiviteter for den Andre sees ut fra følgende modell:

Figur 5: Deltakelse i aktiviteter

Modellen viser at på den ene siden bestemmer den Andre selv om han eller hun vil delta i aktiviteter. Forutsetningen er imidlertid at dette er aktiviteter som er satt opp på en aktivitetsplan, eller som er faste, det vil si de er gjennomgående hver uke på samme tidspunkt og dag. Med andre ord er de faste aktivitetene aktiviteter som den Andre både har lyst til å delta i eller på, og som følge av det får lov til å delta. Dette medfører også som Kittelsaa (1999) sier, at hverdagen blir tilsvarende lik for den Andre som bor i bofellesskap, i og med at aktiviteter ”timeplanfestes”.

På den andre siden er de aktivitetene som den Andre og hjelpere fremhever som de mest sentrale aktivitetene og som er mer preget av kvalitet enn kvantitet. Dette er de tilfeldige aktivitetene hvor den Andre er avhengig av enten de organisatoriske rammene som eksempelvis ”nok” bemanning, eller den enkelte hjelpers interesser.

Med andre ord er det slik at organisatoriske rammer som turnus tar utgangspunkt i de faste aktivitetene, mens de tilfeldige aktivitetene ofte blir styrt av den enkelte hjelpers interesser. I undersøkelsen svarte den ene hjelperen som følger når jeg spurte om Snoezelen som arena for fritidsaktivitet ville bli benyttet:

Ja, ja det er det som er poenget at jeg har jo(...) Jeg ønsker faktisk å sette det opp, som sagt jeg jobber med de der ukeplanene, og, og høstplaner og vårplaner og sommerplaner og. Jeg vil etter samtale og eventuelt etter ønske fra brukerne, hvis de ønsker tilbake dit, - så er det klart at vi bør bruke det, fordi at jeg (...)etter bare et par besøk har registrert at dette er virkelig noe for dem.

Kanskje er det en form for garanti at aktiviteter som blir satt opp på en plan, faktisk sikrer den Andre tilgangen på aktivitetene. Dette i motsetning til at den Andre har ønsker om å delta i aktiviteter som ikke er faste, og dermed blir tilfeldige i den forstand at det ofte er rammebetingelsene som avgjør om den Andre får delta i aktiviteten eller ikke.

Tøssebro (1996, 2002) har gjennom levekårs undersøkelsene også trukket frem deltakelse i fritidsaktiviteter, og er bekymret for utviklingen. Både i lys av den Andre selv (selvbestemmelse) og som potensiell salderingspost i kommunene Norge.

Jeg skal i videre sette fokuset på områder som den Andre har trukket frem som sentrale i forhold til å se på Snoezelen som en fritidsaktivitet. Jeg spurte den Andre om hvordan de ville karakterisere Snoezelen senteret, og jeg fikk følgende svar:

Kulturpizza, for her er det alt. Det er som å være på kino, hjemme og(...) Grotta på en gang. Kulturpizza....Det er godt det.

Med utgangspunkt i Snoezelen som arena for fritidsaktivitet, vil jeg i fortsettelsen av analysen se nærmere på hvilke opplevelser som har vært de sentrale for den Andre på Snoezelen senteret.

De tre hovedoverskriftene vil være *Sansing og følelser* som henspiller til ulike opplevelser på de forskjellige rommene. I kapitlet *Vi er sammen*, vil jeg vise til ulike aspekter ved det å være sammen og betydningen av hvorfor det er viktig ut fra den Andre og hjelpers utsagn. Den siste overskriften vil være *Min verden*, hvor jeg setter fokuset på den Andres betraktninger om det å slappe av, og på mange måter gå mer eller mindre inn i flow.

5. SANSING OG FØLELSER

Verden rundt oss består av ulike lyder, lys, lukter, smaker og ulike kroppslige erfaringer. Vi kan sanse omverdenen og finne at noe er behagelig, noe annet ubehagelig, noe er interessant og andre ting er meget uinteressant.

Det er gjennom sansene, vi får opplevelser. Sansene vekker stemninger og følelser, skaper vitalitet og glede, sier Rugh (2005:80).

Etter et par besøk på Snoezelen senteret, fant hver og en "sine" rom som ga den Andre meningsfylte opplevelser. Jonas foretrakk det blå rommet med den vibro akustiske stolen og her var han bokstavelig talt helt i sin egen verden. Den første gangen han var inne på rommet, kom han først ut etter en hel time. Pelle syntes at det beste rommet var boblebadet " *Det er godt. Du får massasje på hele kroppen. Fra nakken og helt ned til stortåa,*" sier han.

Nils var opptatt av det svarte rommet og mente det var et fantastisk rom, og ikke minst verdens beste avslapnings rom. Olav syntes også godt om det blå rommet og den vibro akustiske stolen. Samtidig sier han at: " *Alt er godt her*". Olav var mye alene på de ulike rommene, i forhold til de andre tre, og spesielt Jonas og Nils som var mye sammen. I observasjonene av Olav tror jeg nok han syntes det var ganske deilig å være inne på det hvite rommet i løvstolen, hvor han gynget sakte frem og tilbake og lyttet blant annet på årets julepresang, Absolutt Music 55.

Den Andre valgte selv om de ville være sammen eller alene. Var det spennende ting, eller nye oppdagelser, spurte de gjerne etter hverandre og delte således opplevelsene med hverandre. Eller som Pelle sa en ettermiddag: " *Jeg er ikke i form i dag*", og tuslet ned på det blå rommet for å være alene. Å ha denne friheten til å kunne velge om en vil være alene eller sammen med andre, har betydd mye i forhold til Snoezelen som aktivitet sier den Andre. Også det at man her får velge på hvilken måte man vil slappe av. Nils sier: " *Jeg er også sliten av og til etter en arbeidsdag, og da er det deilig å slappe av i vibrostolen*". Nils har på samme måte som alle andre mennesker et behovet for å få en av- eller påkobling etter en arbeidsdag. På koblingen til hverdagen gjennom aktivitet kan også være å gjøre noe helt annet, som for eksempel å ta en "Twister" og få en god latter.....

At opplevelsene er mange, varierte og individuelle skal jeg nå komme tilbake til. På de ulike rommene har den Andre gjort sine erfaringer sammen med hverandre eller hjelper, eller de har som nevnt vært alene. I det følgende skal jeg ta dere med på en reise gjennom opplevelsene til Jonas, Olav, Nils og Pelle.

5.1. Spøkelser og andre mystiske ting...

Nils gikk inn på det sorte rommet. Nils har hele tiden vært opptatt av d et sorte rommet, og sier hver gang han går dit: "Det er ikke skummelt. Tror ikke på spøkelser jeg". I dag var han opptatt av lyspinnene som lyste i mørket...

Assosiasjoner til mørke kan fremkalle mange tanker og fantasier. Bare tanken på et svart lite rom, kan få noen av oss til å kjenne på et ubehag. Eller tanken på et svart lite rom kan sette fantasien i sving og lede oss til et eventyr ut fra et mer positivt ladet perspektiv. Hvorfor er det slik at noen kan like et svart lite rom da? Jeg spør Nils om dette.

*Nils: Jeg syntes det svarte rommet var det beste.
I: Hvorfor var det så godt å være der da?
Nils: Det var artig. Jeg tror ikke på spøkelser.*

Handler dette om overtro? Kan det være slik at spenningen, følelsene og vår forståelse forsterker våre opplevelser? Med andre ord, blir vår opplevelse formet ut fra hvordan vi imøtegår opplevelsen?

Begrepet "stemthet" er utviklet av filosofen og teologen Løgstrup (1905-1981).

Når forståelsen er "stemt", betyr det at vi møter verden i et bestemt leie, ut fra en grunnstemning, i lys av tidligere erfaringer, aktuelle sinnsstemninger og framtidige forhåpninger og handlinger (Martinsen 2003:54-55).

"Stemthet" betegner således et forhold mellom mennesket og verden i en bestemt situasjon. Man kan si at man alltid er "stemt" på en eller annen måte, med utgangspunkt i at vi som mennesker alltid står i et forhold til verden i en hvilken som helst situasjon. (Martinsen 2003, Birkelund 2002, Fink – Jensen 1998).

Når jeg blar i feltnotatene, ser jeg at den første gangen Nils var på Snoezelen senteret, var han sammen med sin Hjelper inne på det svarte rommet. I etterkant kommer Nils opp på "praterommet" og sier det var "avslapningsrom". Jeg ser i utdraget fra intervjuet med hjelper som sier følgende om situasjonen:

..han kryper inntil meg som en pusekatt og stryker meg på kinnet og han sier verbalt at han (...) "Æ like dæ". Og det(...)Og da, så inne i det sorte rommet – da er vi ett altså. Rett og slett.

Det svarte rommet er lite, og blir opplyst av blacklighten som gjenspeiler stjerner i taket og hvite puter. Nils er i utgangspunktet fasinert av de selvlysende gjenstandene inne i rommet, og derigjennom kan opplevelsen av trygghet og nærhet forsterkes i samværet med en som man er glad i. Løgstrup har beskrevet sine turer i skogen som tidspunkt hvor hans sinn ble ”stemt” av naturen. At sinnet ble ”stemt” betyr med andre ord at hans tanker kom til å bære preg av de omgivelser han var i. ”Stemthet” betegner således et forhold mellom mennesket og verden i en bestemt situasjon.. Hvordan man i et gitt øyeblikk er ”stemt”, kan være bestemt av omgivelser som nevnt, men også hva man har med seg av tidligere livserfaring og hvilke mål man er rettet mot. En ting er at man alltid er ”stemt” i kraft av sin sansende tilstedeværelse, noe annet er at man kan ”bli stemt” på en av noe som er i situasjonen (Martinsen 2003, Birkelund 2002, Fink – Jensen 1998,). Eksempelvis en synlig gjenstand, begivenhet, en person, en lukt, et lys, smak, berøring eller en lyd. Bruddet som skjer i forhold til den grunnleggende ”stemthet” kan ha forskjellig karakter: det kan skje plutselig eller gradvis, det kan vare over tid eller forsvinne igjen. Det er imidlertid ofte slik at dette ”bruddet” i ”Stemthet” viser seg i endret kroppsstilling / holdning, oppmerksomhet eller utbrudd. Tankene kan få en ny retning.

Trygghet, nærhet og samvær med en du er glad i skaper en grunnstemning, en ”stemthet” som gjør Nils mer mottaklig for flere opplevelser eller muligheter inne på det svarte rommet. Han tror ikke på spøkelser. Nils tror på den gode opplevelsen. Med utgangspunkt i relasjonen mellom Nils og hjelperen, rettes fokuset mot hverandre og mindre mot omgivelsene inne på det svarte rommet.

Jeg spør videre i fokus gruppen om det var noen andre som hadde vært inne på det svarte rommet.

Pelle: Jeg har vært der før.

Jonas: Det var skummelt der. Helt svart....

Den første ettermiddagen var Jonas inne på det svarte rommet. Han ville ikke lukke døren bak seg, og kom raskt ut igjen. At han opplevde det svarte rommet som skummelt, kan kanskje knyttes til Jonas ”stemthet” i møtet med det svarte rommet. Følelsene våre svinger og henger sammen med hvordan vi møter opplevelser, eller som Løgstrup sier er ”stemt”.

Dette kan vi se når Jonas en ettermiddag gjør en mystisk oppdagelse. Jonas hadde funnet et grønt plastikk rør på det grønne rommet som han sveivet rundt på. Når han fikk opp farten, kom det en plystre lyd. Han var dypt konsentrert om å få frem denne lyden, og veivet iherdig. Hele Jonas var et stort smil. Han tok med seg den grønne slangen inn på det svarte rommet for å høre om lyden ble annerledes. Nils kom også til.

Nils: *Hvor er Jonas?*

I: Jonas lager lyd, og skal nå forsøke om det blir en annen lyd inne på det svarte rommet.

Nils går inn på det sorte rommet.

Jonas: *Vil du prøve Nils?*

Nils: *Ja, få prøve litt da*

Jonas: *Jada Nils. Jeg kan prøve den. Er det lyd i den å, den å?*

Nils har overtatt plastikkørret, veiver for å lage lyd. I mellomtiden har

Jonas har funnet et håndtak med plastikk snorer festet i. De lyser i mørket.

Sammen står de å veiver rundt. Jonas ler.

Nils: *Vær stille da Jonas.*

Jonas: *Er det lyd, er det lyd i den å? Ser på pinnene som ligger på bordet, tar de opp og slår de mot hverandre.*

Lager lyder. Nils veiver fortsatt med røret.

Jonas: *Får jeg prøve den igjen Nils? Han peker på plastikkørret*

Nils: *Må få de jeg da. (Rekker hånden ut mot pinnene som Jonas har i hendene)*

Fra å være litt skeptisk til det svarte rommet, hadde Jonas funnet ut at det er spennende å utforske lyder. Også på det svarte rommet. Kanskje hadde han en annen grunnstemning denne dagen, i møtet med det svarte rommet, slik at han var åpen for nye opplevelser.

Jeg vet ikke en gang om han tenkte over at det var det svarte rommet som han gikk inn på.

Han var opptatt av lyden, og var nysgjerrig på om den endret seg når han gikk inn på et annet rom. Jonas blir mer og mer ivrig i utforskningen og finner andre gjenstander som han kan prøve ut. Både Jonas og Nils har funnet noe som er litt mystisk.

Rugh (2005) sier at opplevelser kan deles med andre ved at man engasjerer seg i hva den Andre opplever.

Fælles opplevelser med åpne sanser beriger menneskelig levevis og omgangsform, fordi det at have sanseapparaterne slået til og være nærværende og opmærksom på sine omgivelser, fører til større hendsynsfuldhed og betænksomhed over for andre". (Rugh 2005:81)

Sammen gjør Nils og Jonas oppdagelser som pirrer nysgjerrigheten og driver de videre i utforskningen av omgivelsene inne på det svarte rommet. Ved å engasjere seg i hverandres opplevelser, gjør de seg nye erfaringer og utveksler disse. Relasjonen blir med andre ord forsterket i samhandlingen om de nye oppdagelsene. Jonas forlater det svarte rommet etter en stund, men Nils er fortsatt opptatt av de fargerike stavene som gløder i mørket.

Nils: *Fantastisk. (Nils er inne på det svarte rommet og er tydelig fasinert av de selvglødende stavene) Hva er dette for noe? Er de tom? (han har tatt med seg to pinner ut på det grønne rommet hvor det ikke er blacklight. Studerer de nøye. De lyser ikke opp lenger.)*

I: De sluttet å lyse. De lyser bare på det svarte rommet, i lyset der.

Nils: *Kan jeg ta de med hjem? (Slår pinnene mot hverandre.)*

Fasinasjonen over hvordan de glødende pinnene slutter å gløde inne på det grønne rommet, gjør at Nils begynner å gå ut og inn av det svarte rommet. I det øyeblikket han går inn i det svarte rommet lyser pinnene opp og han slår de mot hverandre, snur på pinnene og utforsker de grundig. Å gjøre seg erfaringer med hvordan lys påvirker gjenstander er en ny oppdagelse for Nils.

Rugh (2005) hevder at sansing og opplevelser henger sammen med personlig utvikling. Hun hevder at jo flere sanseintrykk man samler, jo mer vil man ha mulighet til å oppleve. Integrering av sansing, tanker og følelser, tilfører mennesket ”noe¹⁹”, som bidrar til egen utvikling og forståelse av omverdenen. Samtidig stimuleres fantasien og drømmene.

Pelle har også vært inne på det svarte rommet:

Pelle: *Det svarte rommet kunne ha vært, ja dobbelt så stort. Kanskje tredobbelt så stort. Kanskje litt større enn det grønne rommet. For da kunne man ha utfordret seg litt mer da. Kunne ha vært litt flere for eksempel, leket litt star wars eller... for det var jo veldig mye sånn star wars utstyr der ute. Sånn lysrør og.. hatt litt mer sånn lysshow. Mot hverandre.*

Alle fantaserer, sier Jensen og Brockhoff (2005). Noen mer enn andre, og fantasien kan ha forskjellige funksjoner. Fantasien kan være en fluktmulighet, men den kan også hjelpe et menneske med å løse problemer. Med andre ord kan fantasien være til en kreativ hjelp (ibid.:55).

Pelles erfaringer med det svarte rommet, gjør at han ønsker å dele opplevelser sammen med andre i leken. Jensen og Brockhoff (2005) sier at leken har betydning i forhold til konflikthåndtering, erkjennelse, kommunikasjon og ikke minst kompetanseutvikling. Lek kan også handle om relasjoner. ”Kunne vært litt flere..”, sier Pelle. Leken er knyttet til fantasien og forestillinger, og fantasien gir oss mulighet til å forestille oss ting, stemninger og situasjoner som ikke eksisterer i virkeligheten.

Gjennom fantasien lever vi utover øyeblikket, sier Grelland (2005).

Fantasien stimuleres av opplevelser, og Pelle har helt rett når han sier at det ser ut og er mye Starwars utstyr der. Selvlysende og glødende gjenstander danner en skarp kontrast i det mørke rommet.

¹⁹ Dette ”noe” vil jeg ikke spesifisere, ut fra at dette ”noe” er en subjektiv opplevelse.

Men det er ikke bare på det svarte rommet at fantasien stimuleres. Pelle har sine drømmer om hvordan det kunne ha vært på andre rom.

5.2. Drømmer og kjærlighet i luften

Pelle har vært i boblebadet, og det har vært så mye såpeskum inne på rommet at det av og til var vanskelig å få øye på han mellom boblene. Den første gangen han var i boblebadet hadde jeg satt flytende duftlys i en glassbolle på kanten av boblebadet. Det var også levende lys plassert andre steder i rommet. Imidlertid tok boblene overhånd etter hvert....

Jeg spør i fokusgruppen hvilke rom de foretrekker og Pelle svarer:

Pelle: *Bare ett rom var topp.*

I: Og det var?

Pelle: *Det gulvet hvor det var så mye skum på...*

Nils: *Det var på badet.*

Pelle: *Ja, det var en gang det kom inn to damer i bikini og serverte meg et glass brus på kanten.*

Jonas: *Ja...(dra på jaet som om han ikke helt tror på det)*

Nils: *De hadde vel ikke bikini på seg. Herre Gud. Har de bikini på seg så fryser de da. Det blir kaldt.*

Følelsen av velvære og nytelse, at vi har det bra er viktig for oss alle. Pelle lar de gode drømmene få komme frem, og hvem hadde vel ikke ønsket å blitt servert en ”drink” på kanten av drømmedama?

Den franske filosofen Merleau - Ponty (1908 – 1961) beskriver mennesket som en følelsetotalitet, som er ett med verden. Han forsøker i så måte å beskrive menneskets umiddelbare opplevelse av verdens meningshorisont gjennom kroppen. (Birkelund 2002).

Merleau – Ponty fremhever at menneskets kroppslige enhet med verden er førrefleksiv.

Den oprindelige sansning er intuitiv og førebegrepslig. Sansingen udgør bevidsthedens stofflige fundament og er grundlag for refleksjonen, som senere bearbejdes av bevidstheden. Som stoffligt fundament for tænkningen er den sansende bevidsthed ikke passiv modtakelse, men aktivtgrundlag for det tænkende *cognito*²⁰ (Birkelund 2001:331).

Nils er i denne sammenhengen mer nøktern, og har heller ikke vært i boblebadet.

Ordvekslingen mellom Nils og Pelle kan ut fra dette forstås dit at det er først når har hatt denne opplevelsen at ord kan settes på det som har skjedd, eller kanskje hva du ønsker hadde skjedd. Sansingen stimulerer fantasien og gjør oss i stand til å sette ord på det opplevde, og det ”ønskelige” opplevde.

²⁰ Cognito = Idealet om at ”Jeg tenker, altså er jeg”, dvs forestillingen om bevisstheten som en fornuftig og selvbevisst substans. (Birkelund (red) 2001:330).

Når vi opplever noe som gjør inntrykk, eller vi blir berørt, kommer følelsene frem.

Oppmerksomheten kan på den måten bli rettet mot verden utenfor kroppen, mot omgivelsene og de stimuli som omgir oss.

Følelser kan ofte være vanskelig å sette ord på i det umiddelbare. Kanskje sanser, eller fornemmer vi en stemning i opplevelsen, som blir mer fremtredende når vi snakker med andre om det i etterkant.

Jonas har vært inne på det hvite rommet sammen med hjelper. Når Jonas og hjelper kommer ut av rommet, kommer de opp på ”praterommet”. Her blir de spurt av en annen hjelper hvor de har vært og hvordan de har hatt det.

På det hvite rommet, satt i den hvite hengekøyen der og....Der var det kjærlighet i luften sa Jonas. Ikke sant? Ja, romantisk.

Jonas: ...jenta skulle ha vært her...

Den ”naturlige uvitenhet”, sier Rasmussen (1996:64) innebærer at man aldri på en og samme tid vil være i stand til å oppfatte (persipere) et fenomen, samtidig med at en forsøker å analysere hva man har sanset eller oppfattet.

Filosofen Arne Næss sier at følelser er ikke ting, noe vi eier. Det er noe som oppstår i møtet med oss-selv-og-verden (1998:24). Næss bruker bindestrek for å tydeliggjøre den intersubjektive tilværelsen. Det ikke et skarpt skille mellom oss selv og verden, på samme måte som Merleau – Ponty påpeker når han bruker betegnelsen den levende kroppen. *Vi er kroppen og vi har kroppen* (Bø og Sæther 2004, Martinsen 2003, Birkelund 2002, Fink – Jensen 1998, Rasmussen 1996).

Dette kan forklare hvorfor Jonas etter hvert gir uttrykk for et savn etter noen å dele opplevelsene sine med. Det hvite rommet med sin atmosfære frembringer romantiske drømmer som utløser savnet etter noen han er glad i.

Nils: xx sitter hjemme og (...)lengter etter meg nå. Mens jeg er borte.

I: Ja?

Nils: Ja, jeg ønsker at hun kunne ha vært med på det svarte rommet(...) det var sånn koselig der.

Både Jonas og Nils viser at rommene på Snoezelen senteret kan romme mer enn bare det fysiske miljøet. Ut fra rommene tar de med seg sine følelser, og ytrer disse i form av et savn etter et annet menneske som de kan dele følelser og opplevelser med.

Peller syntes i utgangspunktet ikke noe om det hvite rommet, men har sine tanker om hvordan det kunne ha vært bedre. Han sier:

Pelle: Jeg tror det ble for mye sånn lys og...det hadde vært bedre viss det hadde vært en dame og sittet med i hengekøyen der altså. (Smiler)

Å dele opplevelser med andre, kan gi rikere opplevelser. Har man ingen å dele opplevelsen med i øyeblikket, har man lov til å drømme seg bort og ønske at den Andre var tilstede slik at man kunne ha delt opplevelsen. Nina Karin Monsen (1993) sier at de fleste forestillingene om det gode liv er i samme kategori som dagdrømmer. De er mer eller mindre uttrykk for lengsel eller savn. Drømmer er individuelle og private. Pelle, Jonas og Nils har delt med oss noen av sine drømmer.

5.3. Eksperimentering og oppdagelser

Å finne en aktivitet som engasjerer og som bidrar til å være i aktiviteten, er sentralt. Det er da man kan føle seg fri fra egen rolle og være tilstede i opplevelsen med og gjennom aktiviteten. Säfvenbom(2005) sier at mestring kan knyttes til opplevelsen, fremfor en mer tradisjonell tankegang hvor mestring knyttes til motivasjonspsykologien gjennom oppgaveorientert eller prestasjonsorientert mestring.

Opplevelses orienterte individer, sier Säfvenbom (2005:78) fokuserer på mestring som en forutsetning for gode opplevelser og nye erfaringer. Opplevd mestring er ikke et mål på dugelighet, men målet er å oppleve og nyte. Denne formen for mestring kan knyttes til det å være nysgjerrig, oppdage og eksperimentere. Å være nysgjerrig er både engasjerende og spennende. Man ser nye sammenhenger i aktiviteten som igjen bidrar til å gi opplevelse og/eller nytelse.

Olav er inne på det gule rommet som er fylt av instrumenter. På den ene langveggen står en stor, avlang kasse. Det er et lysorgel. Kassen er oppdelt i åtte mindre ”rom”, med en plate som kan tas ut om man ønsker det. Hvert av rommene har sin tone etter skalaen. I tillegg til at det en tone, har også hvert enkelt ”rom” en farge. En lys farge gir en lys tone, en mørkere farge gir en mørkere tone. Lysorgelet kan programmeres med ulike melodier. Ett og ett rom lyser opp, og når man stikker hånden inn i det, brytes lyset og erstattes av en tone. Etter lysene kan det spilles diverse melodier.

Jeg var sammen med Olav som prøvde lysorgelet. Han sa ikke stort, men laget lyder som jeg tolker dit hen at det var morsomt. Forsøkte noen ganger før han fikk det til, men smilte. Han brukte begge hendene og det gikk raskere etter hvert. Gikk deretter over alle rytme instrumentene, med unntak av trommene. Han laget lyder..Musikk.

Nils vil også prøve orgelet. Han legger flathånden på platene, men forstår ikke helt sammenhengen mellom lyd og lys. Ved to anledninger bruker han begge hendene. Jeg tar ut platene / skilleveggene i lysorgelet, og Nils vil se nærmere på orgelet. Han bøyer hodet inn i orgelet, lyset brytes og lager en lyd. "Rockehode" sier Nils forbauset og ler.

Med sitt engasjement og iver etter "å være sammen med" aktiviteten, i dette tilfellet lysorgelet, viser både Olav og Nils at "å mestre noe nok", er å mestre for fornøyelsens skyld (Säfvenbom 2005:78).

Fornøyelsen over å oppdage at ting henger sammen, (som i Nils tilfelle lyd og lys) bidrar til en intensitet og iver etter å finne mer ut av hva dette er. Eller som Olav, som eksperimenterer med lys og toner. Han sprenger på den måten egne grenser og tørr gi seg i kast med det ukjente. Å sprengte grenser er noe som kjennetegner "det musiske mennesket", sier Jan - Roar Bjørkvold (2001). Det enkelte menneskets særlige egenskap, talentet, er viktig. Det utgjør både en glede og en kraftkilde når den er virksom. Like viktig er motet til å våge spranget som skal til for å bringe egenskapen fram, slik at musikken oppstår når Olav spiller på lysorgelet.

5.4. Det er artig her.....

Det personlige er vår viktigste og mest fundamentale erfaring, det er selve erfaringen av hva det betyr å være menneske. Den mest typiske erfaringen av det personlige, er opplevelsen. Uansett våre liv, våre valg, våre handlinger, er virkeligheten opplevelse. Alt kan tilbakeføres til opplevelser, dype eller overflatiske, langvarige eller kortvarige. Den opplevde virkelighet er vår virkelighet. Å være virkelig og å oppleve er ett og det samme, sier filosofen Nina Karin Monsen (2000:95-97).

Ut fra denne tankegangen er ikke gode opplevelser noe man kan unne seg en gang i blant, men en berettigelse for å oppleve livskvalitet. Livskvalitet kan knyttes til den enkeltes subjektive opplevelse av, og tilfredshet med sin tilværelse som god eller dårlig. Næss (1979) hevder at en person har det godt og har høy livskvalitet når den er: aktiv, opplever samhørighet, har selvfølelse og har en grunnstemning av glede. Slik vil livskvalitet knyttes til den enkeltes subjektive opplevelse, og vanskelig måles objektivt.

Glede hva er det da? Glede er nesten et annet ord for godhet, sier Monsen (1993).

Et glad menneske er godt å være sammen med, vedkommende gjør andre glade, og gleden hever en over trivialiteter og irritasjonsmomenter. Gleden løfter en opp til en annen dimensjon (Monsen 1997:87).

Å være glad henger sammen med å har det morsomt, eller artig som den Andre sier.

Olav, Jonas og Nils sier:

Olav: *Boblebadet var artig det også. Det var mange knapper å trykke på.
Jeg prøvde alle.. (ler)*

Nils: *Det gule rommet var bra*

I: Hva var bra der da?

Nils: *Spille på pianoet der..når jeg la hånden inne i det, ble det lyd...(ler..) og farger*

I: Var det vanskelig å spille på det da?

Nils: *Ja det var det. Men artig.*

Jonas: *Det var artig. Artig å spille på pianoet*

Glede knyttes til interesser, oppdagelser, opplevelser og relasjoner av den Andre.

Grelland (2005) sier at glede er JA til tilværelsen. Dette JA til tilværelsen innebærer at man er fullt og helt tilstede i tilværelsen. Eller som Søren Kirkegaard sier i Grelland (Ibid.:99-100):

Hva er glede eller å være glad? Det er i sannhet å være seg selv nærværende.(...)men dette i sannhet å være seg selv nærværende, det er dette ”i dag”, dette å være i dag, i sannhet å være i dag....Gleden er den nærværende tid med hele ettertrykket på: den nærværende tid.

I de overnevnte eksemplene kommer den Andres interesser frem. Eksempelvis Olav som er interessert i mekanikk og knapper. På mange av rommene er det mange knapper å trykke på og ting skjer når du trykker. Å involvere seg i det som er interessant gir oss en mening. Stemthet lever av åpenhet. (Martinsen 2003, Fink – Jensen 1998). Stemthet kan med andre ord ikke formidles direkte, men ulike situasjoner kan åpne for, at den enkelte kan åpne seg for sanseintrykkene og opplevelsene. Når vi finner det som gleder oss, interesserer oss, så engasjerer vi oss i aktiviteten. Vi blir involvert i aktiviteten og ikke **med** aktiviteten. Fink – Jensen (1998) henviser til den danske forfatteren Johannes V. Jensen’s metafor ”Det henrykte nu”. Opplevelsen av det henrykte nu kan uttrykkes som ”at tiden står stille, eller at vi eksisterer utenfor tid og sted”

Oplevelsen er nettopp henrykt, fordi den adskiller sig fra hverdagslivets strøm ved at være præget af *følt betydning* (Fink-Jensen 1998:28).

Eller som Jonas og Nils, som har forsøkt lysorgelet. Det den Andre gjør, gir en tilbakemelding på handlingen, og denne opplevelsen er her og nå. Mange personer med utviklingshemming har utfordringer i forhold til å abstrahere hendelser, det som skjer eller hva som skjer i spesifikke situasjoner. Eksempelvis når Nils forteller om hvor morsomt det var å spille på

lysorgelet. Lyden følger lyset, eller lyset følger lyden og Nils kan selv spille ulike melodier alt ettersom hvordan han programmerer lysorgelet. Som Nils sier: *”Du bare putter hånden inn i det”*. Nils gjør en bevegelse og får en umiddelbar respons i form av lyd eller lys. Snoezelen miljøet er tilrettelagt for slike oppdagelser, hvor den Andre kan påvirke omgivelsene og få en direkte konsekvens.

Nils trekker også frem relasjonen til hjelper. Å ha det morsomt sammen med noen man er trygg på, er også del av aktiviteten, og som oppleves som meningsfylt for den Andre

Nils: *Vi kastet ball. Den store lilla ballen. Vi flira.*

Au sa Hjelper. Jeg kastet litt for hard. Au, sa han.

I: Hva gjorde dere etterpå da?

Nils: *Vi flira og hadde det artig.*

Den lilla ballen som Nils refererer til er en stor terapiball. For en som ikke har forsøkt å kaste med en slik ball, er det en utfordring i seg selv bare å løfte den opp fra gulvet. Ikke fordi den er så tung, men den er omfangsrik.

Som hjelper skal man gå inn og gjøre den andre god, sier Lorentzen (2003) Når Nils og hjelper kaster ball med hverandre, må hjelper tilpasse eller avpasse sin aktivitet i forhold til Nils. Dette er først og fremst hjelperen sin oppgave. Nettopp det å møte Nils i en felles kontekst gjør at begge to får en positiv opplevelse igjennom aktiviteten (Lorentzen 2003:116). Nils og hjelper viser sine kroppslige reaksjoner og posisjonerer seg i forhold til hverandre. Kroppen retter fokuset mot den ytre og indre verden på en og samme tid. Fokuset er rettet mot hverandre og ballen, samtidig er kroppen i beredskap til å ta i mot ballen. Gjennom samhandlingen med ballen får både Nils og hjelper tilgang til hverandres opplevelsesverden, gjennom kommunikasjonen og ballspillet.

5.5. Smak og behag

Ikke alle rom på Snoezelen senteret appellerer like godt til alle. Det som passer for den ene, behøver nødvendigvis ikke å passe den andre. Pelle sier at det hvite rommet ikke var noe særlig. *”Jeg tror det ble for mye sånn lys og...”*. Hvilke opplevelser vi foretrekker handler om våre preferanser i forhold til interesser og tidligere erfaringer av hva som er artig, behagelig, spennende, også videre. Det kan også dreie seg om hvilken motivasjon, hva vi ønsker å oppnå i forhold til å delta i aktiviteten eller opplevelsen.

Både Olav, Jonas og Pelle har vist at de er ambivalente i forhold til noen av rommene i løpet av den tiden vi var på Snoezelen senteret. Den ene gangen kunne de gi uttrykk for at eksempelvis det hvite rommet var behagelig eller morsomt å være inne på. Neste gang, var det ikke det. Stemtheten vil på den måten være avgjørende for hvordan den Andre opplever aktivitetene. Stemtheten har en variasjon, en bredde ut fra hvordan vi har det både fysisk og psykisk i forhold til oss selv. Sagt med andre ord, det vi kaller for ”dagsform”.

Olav sier om det hvite rommet den ene dagen:

I: Hva synes du om det hvite rommet?

Olav: *Greit det og.*

I: Hva gjør du når du er inne på det hvite rommet da?

Olav: *Sitter i stolen. Hører på musikk og ser på film. (På den ene veggen lyser en prosjektør opp, og man kan sette inn ulike plater med bilder eller oljer som smelter sammen i mange farger)*

I: Hvordan er den løvstolen da?

Olav: *Den er litt ekkel*

I: Hvorfor det da?

Olav: *Gynger litt*

I: Blir du svimmel eller?

Olav: *Næhi...*

Olav tilbrakte mye tid nede på det hvite rommet og i løvstolen. Når han sier at denne løvstolen er ekkel, kan det være fordi Olav har dårlig balanse. Løvstolen henger i en kjetting ned fra taket, og er bevegelig noe som gjør at det kan være vanskelig for Olav å komme seg i og ut av stolen alene. Noen ganger har han spurt om hjelp til å komme seg opp og ut av stolen. Andre ganger har han ordnet det selv. Kanskje er det slik at han kjenner på avhengigheten av andre for å få hjelp til å komme opp og ut av stolen, og at dette forstyrrer hans opplevelse i det hvite rommet?

En annen dag kunne han, etter å ha vært inne på det hvite rommet si at han ville være førstemann inne på det hvite rommet neste gang de skulle på Snoezelen senteret.

Pelle har en annen tilnærming til Snoezelen som arena for aktivitet og opplevelse som skiller seg fra de andre. Når han beskriver rommene sier han som følger:

Pelle: *Det der gule rommet, det synes jeg var for, for min del da så syntes jeg det ble litt for barnslig da. Jeg syntes det ble litt for barnehageklasse.*

(...) *På grunn av pianoet²¹ der, også all der andre lekene der inne. Det ble litt sånn barnehageaktig synes jeg.*

Fra feltdagboken kan jeg lese følgende fra en samtale vi hadde på ”praterommet”.

²¹ Pelle henviser til lysorgelet.

Det hvite rommet ble for tussig, sier Pelle uten at han ville si mer om det. Det blå rommet og massasjestolen gir ingen effekter. Det hjalp ikke mot ryggvondt og det grønne rommet gjorde vondt for hele kroppen.

Betydningen av deltakelse for Pelle i forhold til Snoezelen er mer knyttet til en behandlingsdimensjon som han mener burde ha en effekt i forhold til fysiske plager. Når jeg spør han om hva han kan tenke seg å gjøre neste gang han kommer svarer han:

Pelle: Først hadde jeg gått direkte til grønn rommet. Tatt en par omganger med twister og kanskje kastet litt ball og kommet i varmen. Så hadde jeg gått direkte til boblebadet og slappet av. Når jeg hadde vært ferdig med boblebadet så tror jeg at jeg hadde gått og lagt meg en liten stund i massasjestolen.

Dette viser at rommene har ulik påvirkning, og at vi alle har ulike preferanser i forhold til hva vi lar oss forføre av. Eller ikke minst hva vi ønsker å få ut av en fritidsaktivitet.

6. VI ER SAMMEN

Foruten opplevelsene på Snoezelen senteret, sier den Andre at det er viktig for meg å være sammen med andre om opplevelsen. Når vi er sammen deler vi en opplevelse, hjelper og støtter hverandre og viser omsorg for hverandre. Utgangspunktet er at det er jeg som bestemmer om jeg vil at du skal komme inn til min livsverden, her på Snoezelen senteret.

Relasjoner oppstår på mange nivå og innehar ulike dimensjoner.

Jonas, Pelle, Nils og Olav er inne på det grønne rommet.

Jonas: Nils. Se hva jeg gjør da.

Jonas har satt seg på trimsykkelen. Tramper på pedalene og sykler....

Nils, Olav og Pelle har funnet frem småballene. De kaster i korgen som henger på veggen. Noen ganger treffer de, og applausen og jubelrop runger.. Andre ganger bommes det, med etterfølgende sukk... De venter på tur. Står i rekke etter hverandre. Pelle hjelper Olav med å hente opp baller, da Olav har vanskelig for å bøye seg ned og hente de selv.

Jonas går av sykkelen, bøyer seg ned og tar opp en ball.

Jonas: Får jeg være med eller...?

I utdraget overfor er det mange dimensjoner av relasjonsbegrepet. Her er dialogen mellom den Andre, omsorgen og felles opplevelse sentrale stikkord.

Relasjonen og dialogen står sentralt i Bubers tenkning. Buber (1992) bygger sin forståelse av mennesket og dets livsverden omkring to grunn ord; ordparene Jeg - Du og Jeg - Det. Disse grunnordene uttrykker en bestemt holdning overfor den andre, en bestemt måte å være tilstede på.

Disse to grunnholdningene overfor den andre skaper ulike virkeligheter, det vil si ulike livsverdener. Samtidig er Buber opptatt av at det er det i midten (Das Zwischen) mellom det enkelte mennesket og den Andre som er det aktive og skapende i et virkelig møte (Birkelund 2002). På den måten blir også dialogen sentral i Bubers tenkning.

Kort sagt kan man si at i et Jeg – Du forhold er jeg tilstede med hele meg og oppfatter den Andre som et likeverdig menneske, en jeg har noe felles med.

På den andre siden i et Jeg – Det forhold, ser jeg på den Andre som en ting, som jeg prøver å få til å passe inn i mitt eget mønster. Jeg behandler den Andre som et redskap.

I Jeg – Det forholdet har jeg grepet. I Jeg – Du forholdet blir jeg grepet (Birkelund 2002:269).

6.1. Jeg liker deg...

Jeg blar i feltnotatene og ser at den første dagen Nils var på sansesenteret sammen med hjelperen, var de inne på det svarte rommet. Jeg blar videre til jeg finner hjelperens fortelling av hva de gjorde sammen. Jeg ser ut fra feltnotatene at de hadde vært på det grønne rommet forut.

..dermed så var det at han Nils ville inn i det sorte rommet, hvor han kryper inntil meg som en pusekatt og stryker meg på kinnet og han sier verbalt at han (...) "Æ like dæ". og det(...)Og da, så inne i det sorte rommet – da er vi ett altså. Rett og slett. For at han blir så(...) det er godt å se på at han Nils er trygg på meg og at jeg kan få respons på det der.

Nils sier i fokusgruppen at det er denne hjelperen som betyr mest for han.

Nils: Det var artig når hjelper var med da. Det er hjelper jeg setter mest pris på.

Opplevelse i en fenomenologisk betydning er en forpliktende erfaring. Den gjør oss til deltakere i samvær med andre mennesker. Gjennom læren om livsverdenen (*lebenswelt*) setter Husserl²² fokus på de sammenhenger mennesker lever og gjør sine erfaringer i. Det er en verden hvor vi forholder oss til andre hele tiden, med kropp og sanser (Bø og Sæther 2004). Å være sammen med noen man er trygg på og kjenner, gjør at Nils opplever en trygghet og glede med å være inne på det svarte rommet.

Enabling benyttes som begrep i Snoezelen, hvor hjelper opptrer på en bestemt måte. Å være nær og tilstede der den Andre er, er viktig for at begge skal kjenne den gode opplevelsen av nærhet og trygghet.

Å gi den Andre rom og tid er sentralt i Snoezelen, for å kunne "enable" eller legge til rette for opplevelsen.

Løgstrup sier i "Den etiske fordring" (1999) at gjennom våre holdninger til hverandre er vi med på å gi hverandre verden dens form.

Gjennom min holdning til den andre er jeg med på å bestemme hvilken vidde og farge hans verden får. Jeg er med på å gjøre den rommelig eller trang, lys eller mørk, mangfold eller kjedelig – og ikke minst er jeg med på å gjøre den truende eller trygg. (Løgstrup 1999:39)

Å være tilstede der den Andre er, eller som hjelper her sier "Vi er ett" handler om den gode relasjonen, på samme måte som Buber (2006) peker på sentrale områder ved det forholdet

²² Edmund Husserl (1859-1938) regnes som grunnleggeren av den moderne fenomenologien. Husserls mål var å forstå den rene opplevelsen eller subjektiviteten, isolert og uforstyrret av omgivelsene (Røkenes og Hanssen 2002).

som gir menneske virkelighet. Ikke alle menneskelige relasjoner gir personen et rom eller sted i virkeligheten.

Den Andre får kun betydning gjennom en selv som noen man forholder seg til, og den Andre blir på den måten fremhevet som likeverdig sin motpart (Eide og Skorstad 2005).

Alt etter hvilken verden man befinner seg i kan man møte den Andre gjennom et Du eller Det. For Buber er det et poeng at man ikke kan bli den vi er som menneske uten å tre inn i et personlig forhold til den andre. Som hjelper vil man alltid måtte forholde seg til den Andre og ved å se et forhold som et enten Jeg - Du eller Jeg- Det, åpner det seg et etisk valg når vi bevisstgjøres om dette forholdet. En personlig relasjon innebærer et møte med et Du.

Hjelper utdyper relasjonen med Nils og sier:

Jeg får så mye gratis tilbake igjennom at han Nils er (...) ehmm.. vi er glad i hverandre på en måte. Kamerater... vi er , vi er rett og slett (...) hva skal jeg si? (...) på en måte glad i hverandre. Vi viser det igjennom kroppsspråket vårt. Og derfor så, så ser jeg det at slike responser er det viktig at jeg er sulten etter og leter etter å se etter, fordi at ... det er da jeg kan gjøre en best mulig jobb.

Nils og hjelper møter hverandre i gjennom et Du i en felles livsverden.

Lorentzen (2006) bruker betegnelsen "kognitiv frison" når han beskriver samhandlingssituasjoner som er fri for sosiale roller, i situasjoner hvor man bare er sammen. Jeg tenker at dette er viktig når man er sammen med den Andre. Å gi av seg selv eller ta av seg den profesjonelle masken/ rollen er ikke det samme som å være å være uprofesjonell nødvendigvis. Det er å gi av seg selv til den Andre og inngå et relasjonelt forhold som bygger på likeverd og respekt. En utfordring er det dog å balansere mellom det private og profesjonelle. Igjen kommer jeg tilbake til betydningen av hvilket blikk hjelpere har i samhandling med den Andre.

Den faglige utfordringen blir å se det ualminnelige i lys av det alminnelige og det alminnelige i det ualminnelige (Lorentzen 2006:120).

Emanuel Levinas (1905-1995) sier at vi har et ansvar for hverandre før vi har påtatt oss dette ansvaret, og at vi er tilstede for hverandre før vi er med hverandre (Lorentzen 2006).

På den måten ser Levinas i motsetning til Buber, på forholdet mellom Jeg og Du som asymmetrisk. I følge Levinas åpenbares etikken i ansiktets sårbarhet, og ikke gjennom tanke og viljestyrke. Gjennom den Andres ansikt appelleres vi til å ta moralsk ansvar nettopp gjennom at vi selv har blitt møtt som en annen, en ulik og unik. Det blir på denne måten en ubalanse i møtet, og vi vil ha behov for å rette opp denne balansen ved å selv møte den Andre som en fri og uavhengig eksisterende forskjellig fra en selv og moralen vil slik fremtre.

Moralen eksisterer derfor i møtet mellom jeg og du, og ikke hos jeg eller du (Vetlesen og Nordtvedt 1994).

Hjelper forteller:

Jeg bet meg merke i det at når jeg serverte han brus på bassengkanten der så , nei boblebadet. Det tror jeg han satte pris på altså. Det var liksom oi, oi. Da tror jeg han vokste litt altså. Det syntes han var svært.

Å lytte til ansiktets budskap fordrer et sanselig nærvær, og ved å utvikle sanselig bevissthet, blir man i bedre stand til å se den Andre. Som hjelper er det derfor en kontinuerlig utfordring å nettopp kunne reflektere over hva man ser i den Andres ansikt og ta med seg erfaringene videre.

I følge Røkenes og Hanssen (2002) kjennetegnes av en samhandlingsprosess som skaper tillit, trygghet og en opplevelse av troverdighet og tilknytning.

Det jeg har opplevd i forhold til Snoezelen, - det er jo uten tvil akkurat dette der med at du kommer mere en til en, slik som vi gjorde da, nå sist. At jeg fikk lov til å være inne på rommet sammens med Nils.

Relasjonen går begge veier. Respekten for den Andre og ydmykheten som hjelper viser kommer frem når han sier: ”at jeg fikk være sammens med Nils” som kan tolkes som et uttrykk for takknemmelighet. Hjelperen fikk dele opplevelsen med Nils, igjennom et møte i et Du.

6.2. SAM handling

I gjennom hele denne studien la jeg merke til at den Andre tok vare på hverandre på mange måter. Hjelp og støtte var en av måtene de viste omsorg på. Dette kunne være i form av å hjelpe hverandre på vei i fokusgruppen, for eksempel om det var en som ikke fikk til å forklare noe, hvor en annen tok ordet og fulgte opp, eller ga støtte til hverandre med utsagn som : ”Det synes jeg og.” Eller det kunne være gjennom praktisk tilrettelegging. Med andre ord *enabling*, å gjøre mulig for opplevelser for hverandre.

Hjelpere understreket innledningsvis at det er først når den Andre deltar på aktiviteter utenfor bofellesskapet eller i spontane aktiviteter at de ser den Andres ”sanne jeg”. De beskriver samhandlingen mellom den Andre som:

”..da blomstrer de, de prater mer, de er så dyktig til å ta vare på hverandre, gjennom kommunikasjon” som hjelper 1 sier, eller som hjelper 2:

”De viser (...) hva de egentlig kan og Ja, de blir helt annerledes(...)de blir så blid og fornøyd”.

6.2.1. Solidaritet

Løgstrup trekker frem solidaritet når han snakker om hvordan vi som mennesker knyttes til hverandre. Han sier at vi knyttes til hverandre i kjærlighet, sympati og solidaritet.

Det skjer uformidlet i kjærligheten og sympatien, mens sammenknytningen i solidaritet skjer på grunn av samarbeid eller felles kår (Løgstrup 1999:151).

Begrepet solidaritet blir gjerne knyttet til politiske ideologier. I denne sammenhengen benytter jeg begrepet i forhold til det å stå sammen om noe. Et SAMarbeid hvor den Andre har felles utgangspunkt (rollen som hjelpavhengig) og rammer (på Snoezelen senteret uten hjelper), som gir felles ansvar og / eller forpliktelser.

Når vi har vært på Snoezelen senteret, har Pelle som regel stått utenfor og ventet på oss. Når vi så har gått inn, er det han som har slått på lys og gjort klart på de ulike rommene. Likeledes når vi er ferdig for kvelden, er det Pelle som har ryddet på plass og slokket lysene. Pelle påtar seg en rolle som hjelper:

Vi er på vei ned trappen og inn på Snoezelen rommene, og jeg sier til Pelle at her kan han sette skoene.

Han svarer: *Trenger ikke ta av meg skoene jeg, for jeg arbeider her, så jeg har lov til å gå med sko her jeg. He, he, he.*

Snoezelen omhandler mestring i forhold til at den Andre selv gjør oppdagelser og bruker sine ressurser. Sommerchild (i Gjærum, Grøholdt og Sommerchild 2003) har en modell i forhold til begrepet mestring hvor hun bygger på de to hovedområdene tilhørighet og kompetanse. Forutsetning for tilhørigheten, hevder Sommerchild, er å ha minst en nær fortrolig, familie og sosialt nettverk. Forutsetninger for kompetansen kan gjenspeile seg i det å kunne noe, være til nytte, få og ta ansvar. (Sommerchild i Gjærum m.fl. 2003:58). Å mestre handler dermed om egenverd og motstandskraft. I forhold til Pelle ser jeg at Snoezelen rommer en annen dimensjon i forhold til aktivitet, hvor han kan bruke sine ressurser gjennom å få og ta ansvar. Pelle identifiserer seg som en ansatt, hvor rollen som hjelpavhengig opphører. Samtidig er det interessant å se på uttalelsen til Pelle når han sier at han *”har lov til å gå med sko på, fordi han arbeider her”*. Dette understreker på mange måter hvordan den Andre ser på egen opplevelse av å være hjelpavhengig og asymmetrien i hjelperelasjonen. Det er hjelperen som har makten, og kan derfor tillate seg å forholde seg annerledes til ”regler” enn den Andre.

Olav var den som trådte til med praktisk teknisk hjelp dersom det var utstyr som skulle justeres. Behovet for slik hjelp kunne oppstå når de skulle bytte rom med hverandre.

Olav har vært inne på det blå rommet. Kommer opp på "praterommet" hvor Nils og jeg sitter. Olav sier til Nils at det blå rommet er ledig og spør om Nils vil ned. Nils sier ja, og de går ned sammen. Jeg går etter....Nils har satt seg i den vibroakustiske stolen, og Olav spør om Nils vil ha pleddet over seg. Nils nikker. Olav henter pleddet og legger det over Nils. Deretter spør Olav hvilken musikk han vil høre på. "Gluntan", svarer Nils som ligger i stolen. Olav skifter cd og strekker seg etter fjernkontrollen som regulerer volum og styrke på stolen.

Olav: Vil du ha disse? Peker på øretelefonene som ligger på bordet.

Nils: Ja..

Olav gir øreklokkene til Nils. Nils setter de på hodet og legger seg bakover i stolen. Olav starter stolen og setter på musikken. Justerer volumet.

Nils: Sånn ja.

Olav: Er det greit nå?

Nils: Ja, det er greit det.

Olav: Greit?

Nils: Ja

Olav legger fjernkontrollen i fanget til Nils og er på tur ut av rommet.

Nils: Kan du slå av lyset?

Olav slår av lyset, går ut av rommet og lukker døra bak seg.

Dette er ett av flere eksempler på hvordan rollene endret seg for den Andre. Å bidra med sine ressurser er viktig for selvbildet. Det gir en egen opplevelse av å være aktør i et sosialt fellesskap.

Den Andre i sin avhengighet til hjelper, blir på mange måter frigjort fra sin rolle som hjelpavhengige i aktiviteter hvor de er sammen eller ikke har anledning til å be hjelper om bistand. Kanskje er det i slike aktiviteter den Andre "får lov til" å bidra fullt ut med sine ressurser? Den enkelte har sine områder de er gode på, og utfyller hverandre i nettopp i det som for meg fremstår som en form for solidaritet når de har vært på Snoezelen senteret uten hjelpere. På mange måter viser den Andre friheten fra rollen som hjelpavhengig ved å selv innta en annen rolle som hjelper, en tilrettelegger når det er behov for det.

Begrepet *enabling* – å gjøre mulig, kan i så måte knyttes til den Andres rolle. Dette var noe som falt naturlig for den Andre i samhandlingen med hverandre. Løsninger på praktiske oppgaver og utfordringer, samt å vise omsorg for hverandre er eksempler på dette.

6.2.2. Anerkjennelse

Pelle og hjelperen er inne på det gule rommet. De sitter foran lysorgelet og Pelle viser hjelperen hvordan det fungerer. Pelle forklarer og peker og hjelper nikker og følger med. Pelle går ut av rommet, mens hjelper blir igjen for å fortsette å spille. "Han må litt hjelp vet du for han skjønnte ikke hvordan.." Pelle trekker på skuldrene og går opp på "praterommet".

Den Andre kunne også innta en hjelper rolle over for hjelperen, for på den måten å oppheve asymmetrien i relasjonen.

Dette fordrer imidlertid at hjelperen anerkjenner den Andre i forhold til sin kompetanse og går inn i samhandlingen i det som Bakhtin i Lorentzen (2006) kaller en estetisk prosess.

Hjelper forteller i intervjuet hva de har gjort sammen på Snoezelen senteret.

Og musikkrommet der, det gule rommet var det det? Det ble litt for banalt for han. Men da jeg begynte å skulle prøve, da kom han og skulle hjelpe meg litt. Da... tok han den rollen. Han er jo kjempeflink til å spille (Pelle spiller keyboard selv).

Lorentzen (2006) sier at når to personer samhandler vil de være ulikt orientert i sted og rom. I dette legger han at vi møter hverandre med ulike erfaringer og innehar ulike perspektiver.

Når to personers unike perspektiver møtes, i interaksjon og bidrar til å komplettere og fullføre hverandre, utgjør dette for Bakhtin en estetisk prosess, og slike estetiske prosesser danner utgangspunktet for personlige relasjoner. (...) evnen vi har til å interagere med hverandre på måter som skaper større helhet, fullføring, komplettering og økt gjensidig forståelse (Lorentzen 2006:124).

Å la den Andre vise vei, gjennom å være ydmyk å vise respekt overfor den Andre, handler om hjelperen og hvordan hjelperen gir den Andre muligheten til å vise denne veien, sier Berg (2005:63) Anerkjennelse av den Andre vil i så måte bidra til at den Andre får bruke sine ressurser og bidra til at relasjonen utvikler seg i gjensidighet og forståelse for hverandre. Anerkjennelse kan på den måten bidra til at man møter hverandre i livsverden, for livsverden er direkte gitt i erfaring og handling, sier Målfrid Råheim (2002). Livsverden kan slik sees som en konstruksjon, et resultat av bearbeidelse av stimuli som vi mottar fra den fysiske virkeligheten. Det handler om en levd, konkret, praktisk og mellommenneskelig verden (ibid.). Sammen skapes livsverdenen ut fra en anerkjennelse av hverandres kompetanse.

Samuelson (2005) sier at en opplevd livskvalitet forutsetter at handlingsrommet er tilstrekkelig stort. Med andre ord kan ikke dette handlingsrommet være for lite, men heller ikke for stort. Handlingsrommet skal være tilpasset slik at personen opplever seg sett, hørt, akseptert og forstått som menneske.

Gjennom hverandres væremåter har den Andre og hjelper gitt hverandre muligheter til å utvide eller redusere handlingsrommet for hverandre.

7. MIN VERDEN

På Snoezelen senteret hadde den Andre muligheter til å trekke seg tilbake og slappe av, eller la seg fange i sanseopplevelsene gjennom aktivitet.

Vi kan være fysisk tilstede i verden, men tilstedeværelsen innehar flere dimensjoner. I forhold til Snoezelen som arena for fritidsaktiviteter var det tre typer av tilstedeværelse som var fremtredene. Den første dimensjonen er når aktiviteten blir så altoppslukende at man glemmer tid og sted, og på mange måter går inn i sin egen verden. Omgivelsene blir på en måte ubetydelig.

Den Andre kunne la tankene få fri flyt og drømme seg bort. Denne dimensjonen ligger nært opp til den første, men er ikke like altoppslukende som den første.

Den Andre kunne også oppleve aktiviteten som så behagelig og trygg, at den Andre rett og slett sovnet.

7.1. Helt borte, men jeg sover ikke

Som overskriften antyder kan "Min verden" være "helt borte" i betydningen av at det jeg opplever nå, er at tid og rom forsvinner for meg.

Jeg var sammen med Olav på det blå rommet:

Går inn på det gule romme og setter meg på madrassen. Olav har satt seg foran lysorgelet og trykker på knappene for å spille. Han er konsentrert og opptatt av det han holder på med. Legger hele hånden inn i åpningen og drar hendene over slik at skalaen spilles i et drag. Frem og tilbake. Gjør det en gang til men saktere, slik at halve skalaen blir mer oppdelt. Drar det siste delen fort. Trykker og får frem Lisa gikk til skolen. Venter på lysene og stikker hånden inn selv i kassen etter hvert som lysene skifter. Bruker begge hendene. Det ser ikke ut til at han legger merke til at jeg er tilstede i rommet, og jeg sitter muse stille...

Csikszentmihalyi 1975:43 i Säfvenbom sier at flow oppstår når en har full kontroll over aktiviteten og er en aktiv del av denne aktiviteten .

I en slik tilstand er det liten avstand mellom handling og respons, og tiden blir uvesentlig i den forstand at fortid, nåtid og fremtid smelter sammen (Ibid.:2005:34).

Opplevelse av "flow" vil oppstå når det er balanse mellom ferdigheter og krav. Når evnene overstiger kravene vil en fort kjede seg, når kravene overstiger ferdighetene vil en kunne

kjenne angst og avmakt i forhold til oppgaven (Säfvenbom 2005). Flow kan beskrives ut fra en tilstand hvor tid og rom ikke lenger eksisterer, fordi man er så opptatt i aktiviteten.

Som Olav i dette eksemplet. Han er konsentrert om å spille på lysorgelet, og stenger den øvrige verden ute. På den måten er Olav være tilstede i egen opplevelse. En egen verden.

Hjelper forteller om det hvite rommet og Nils:

På det hvite rommet så(...) så skjer det samme. Fordi at da er atmosfæren så behagelig, selv om vi har enda en person inn i rommet, han Nils han får et spørsmål om det er greit at xx er tilstede også. Og det gir han respons på at det er helt i orden det. Men jeg tror ikke han estimerer at vedkommende er inne i rommet en gang. (...) Nei...

Nils er på mange måter i en egen dimensjon. Han sitter i stolen og er omgitt av fargespillet på vegger og gulv, samt fiberoptiske tråder i fanget. Med boblesøylene i front av løvstolen og den behagelige musikken, blir han fanget inn i en sanseverden, og lukker den øvrige verden ute.

Csikszentmihalyi (1991) hevder at en forutsetning for å kunne komme inn i en "flow", er at en må være i stand til å kontrollere sin psykiske energi. Denne psykiske energien gir dermed mulighet for innlæring og nytelse. Konsentrasjonen må med andre ord være rettet mot opplevelsen / aktiviteten.

Et utdrag fra feltnotater og intervju med hjelperer kan belyse på hvilken måte Jonas er i sin verden, med full nytelse:

Jonas ligger i stolen med hendene på armlenene og hodetelefonene på. Ligger bakover i stolen og hviler hodet på nakkestøtten. Beveger bare øynene. Ser opp mot taket, og øynene flakker litt frem og tilbake. Røreringen andre kroppsdeler. Ser etter hvert bare opp i taket med lett åpen munn. Jonas ligger helt stille. Musikken går i bakgrunnen hele tiden. New Age musikk.

Jonas brukte mye tid på det blå rommet i den vibroakustiske stolen. Jonas blir av hjelperen beskrevet som rastløs, litt urolig. På Snoezelen senteret derimot kan han være lenge inne på det blå rommet. Sitter ikke han i stolen, vil han ofte være sammen med en av de andre inne på det blå rommet. Han legger seg da i saccosekken som står der inne.

Rugh (2005) sier at sansene kan stimuleres på mange måter, men for å få de rikeste opplevelsene må man rette fokuset og oppmerksomheten mot det som sanses eller oppleves. Denne fokuseringen eller tilstedeværelsen i aktiviteten medfører at du blir så oppslukt av det man driver med, at man ikke legger merke til hva som skjer rundt.

Hjelper forteller:

Nei.. men det han var mest opptatt av det var jo den der stolen inne på det blå rommet. Og der var han..der satt han da i stolen, og hørte på musikk ja og...stolen vibererte og han var helt i sin egen verden. Han var helt bort. Ja, så der tror jeg han kunne ha sittet i timevis. Der tror jeg han fikk slappe av ordentlig og (...)helt i sin egen verden tror jeg.

Det er vanskelig å vite om det er musikken, vibrasjonen i stolen, fargene på rommet, den dempede belysningen eller en kombinasjon av dette som medfører at Jonas synes dette er en ren nytelse. I alle fall gir Jonas uttrykk for at dette er behagelig, og hele Jonas forsvinner bokstavelig talt inn i sin egen verden. Vi som er observatører, blir ubetydelig for Jonas i disse øyeblikkene.

7.2. Nesten helt borte

Man behøver ikke å være i en tilstand av Flow for å være i sin verden, vil jeg hevde. Merleau - Ponty sier at natur og kultur, kropp og sjel er ett med hverandre. Det er en dualistisk tenkemåte. Det er et "her" og et "der". Sagt på en annen måte: utenfor hudens grenser er en selvstendig eksisterende verden (Rasmussen 1996). I forhold til Nils kan dette beskrives som følgende ut fra denne observasjonen:

Jeg går inn på det hvite rommet. Der sitter Nils i løvstolen med halve lysslyngen i fanget. Ligger avslappet i stolen med hendene opp på hver side under hodet. Er "sløv" i blikket. Ser nesten ut som han er på vei til å sovne. Griper tak i trådene med en hånd. Trekker i gardinen med den andre hånden. Han er helt avslappet og fokuset er festet vekselvis på de fiberoptiske trådene som skifter farge i rolige, myke overganger og vannsøylene som sender opp fargerike bobler.

Nils kan selv se et mindre utsnitt av verden med egne øyne, når han fester blikket på de fiberoptiske trådene, eller vannsøylene som står i hjørnet i rommet. Nils kan til og med reise seg og gå bort til vannsøylen og stryke på det med hånden. Da vil han kjenne den glatte beholderen og en lett dirring fra motoren som driver boblene oppover. Samtidig kan han også være i intim nærkontakt med en subjektiv virkelighet et eller annet sted bak sine øyne. En verden, som er helt sin egen. Dette kan være Nils' forestillings og tankemessige utkikkspost, hvor han kan zoome blikket inn på verden og gjøre den til gjenstand for tankemessige overveielser og betraktninger (Rasmussen 1996).

”Jeg opplevde en sterk og god følelse av ensomhet” sa Tormod Grinheim i en dokumentar om bestigningen av Mount Everest da han skulle beskrive følelsen av hvordan det var å stå på ”Terrassen” å skue utover landskapet.

Ensomhet, er et ord som ofte blir forbundet med noe negativt, hvor man opplever seg selv som isolert og uten et fellesskap med andre. Med ensomhet kan også være en berikelse.

Knytter man ensomhet til opplevelse og sansing, kan man tre inn i et fellesskap med egne åpne følelser, rettet mot ”noe”. Buber (2006) sier:

- Men er ikke også ensomheten en port? Åpner det seg ikke undertiden en uventet skuen når et menneske er helt stille og alene? Kan ikke samkvemmet med en selv på hemmelighetsfull måte forvandles til en forbindelse med hemmeligheten? (Ibid.:95)

Jonas var inne på det hvite rommet og satt i løvstolen med lysslyngen (fiberoptiske tråder) i fanget.

Vi går ned trappen og åpner døren inn til det hvite rommet. Der sitter Jonas fortsatt i løvstolen med lysslyngen i fanget. Nils går inn først. Jeg etter. Han har trukket gardinen for stolen og festet de med en klippe i forkant, slik at han er gjemt bak gardinen.

I: Har du stengt deg inne?

Jonas: Jaaa(latter i stemmen)

I: Det ser ut som om du er i din egen verden.

Jonas: Jaaa. Hva gjør du Nils?

Nils: He?

Jonas: Hvor er jeg Nils?

Nils: Jeg har vært oppe en tur jeg.

Jonas: Vet du det Gunn Eva?

I: Hvor du er?

Jonas: Ja?

I: Jeg tror du er i Jonas verden.

Jonas: Ler og trekker gardinen til side.

I følge Buber (2006) er det tre sfærer forholdets verden oppstår. Foruten i livet med menneskene (som jeg var inne på i forrige kapitel), kan også forholdets verden oppstå i møtet med naturen eller de åndelige realiteter. I forhold til åndelige realiteter tenker Buber her først og fremst på kunstverk og i forhold til en filosofisk eller vitenskaplig tankegang. Buber (2006:8) sier:

Der er forholdet hyllet i skyer, men det åpenbarer seg. Det er språkløst, men språkskapende. Vi fornemmer intet Du, og føler allikevel at det ropes på oss. Vi svarer – formende, lenkende, handlende: Vi sier grunnordet med vårt vesen, uten å kunne si Du med vår munn.

Når Jonas er i sin verden kan han som oss andre filosofere over små og store under i hverdagen.

Eller når Olav sitter i løvstolen og betrakter de fiberoptiske trådene, og ikke har blick for noe annet.

Åpner døren til det hvite rommet og går inn. Olav ligger i løvstolen. Har de optiske trådene liggende i fanget. Han drar gardinen som henger foran stolen igjen når jeg kommer inn i rommet. Olav tapper med den ene fingeren på en tråd, legger den i fanget igjen. Ingen sier noe. Olav kikker på meg, former munnen til en o. Smiler. Stikker en finger i munnen og snur seg mot gardinen/ryggen på stolen slik at jeg ikke ser ansiktet. Tar ned armen igjen og snur seg. Følger meg med blikket. Snur seg bort en stund. Føttene ligger i kryss nederst i stolen. "Kroer" seg. Løfter på trådene.

Tankene svever og dagdrømmene fanger. Løgstrup introduserer begrepet "stemthet", som sikter til hvordan den sanselige "stemthet" og berørthet er en "sjelelig næring", eller som Løgstrup selv sier:

Sindet er ikke til uten at være stemt, uten at være sangbund for alt, hva der er til og går for sig i den verden og natur, som mennesket med sine sanser, med sine øjne og øre er indfældet i. Og uden at være stemt(...)ville der ingen oplagthed og energi være til een eneste livsytring (i Birkelund 2002:157).

Med utgangspunkt i Løgstrups tenkning omkring sansing og Olav's opplevelser med de fiberoptiske trådene som skifter lys som han lar seg fascinere av, vil jeg trekke inn Buber som taler om at det er kunstens opprinnelige form som trer frem for et menneske, og gjennom han blir et verk. "Så eksklusivt er det som trer en i møte, således utelukker det alt annet." (Buber 2006:11) Han sier videre at dette innebærer et offer og en risiko. Offeret er de andre mulighetene, risikoen er der fordi vi bare kan si grunnordet med hele vårt vesen. Med andre ord må den som hengir seg til det, ikke holde noe tilbake av seg selv. Slik sett er Csikszentmihalyi's "flow" nært forbundet med grunnordet til Buber og hans tenkning omkring eksistens.

7.3. Jeg sovnet

Behagelig Snoezelen musikk, eller din egen yndlings musikk er satt inn i sorrund anlegget. Du blir ett med musikken. Dempet belysning, brusende vannsøyler eller bare blått i blått med en stjernehimmel i taket. Den Andre har gjentatte ganger sagt: "Jeg sovnet" etter å ha vært inne på det hvite, blå eller svarte rommet. Man kan derfor anta at disse tre rommene skiller seg fra de tre øvrige som kanskje oppfordrer til mer aktivitet eller andre opplevelser.

Nils sier om det hvite rommet:

Nils: *Det er bra her. Det er artig.*
I: Er det noe spesielt som er artig her nede da?
Nils: *Det er..hengekøya.*
Hvorfor er det artig å ligge i den da?
Nils: *Det er avslapning.*

Jeg satt i trappen og noterte i boken, da Nils kom ut fra det hvite rommet. Han ble stående nesten litt sånn rådvill. Jeg spurte om det var noe han lurte på. Han ville at jeg skulle bli med inn på rommet. Nils satte seg i løvstolen og jeg i saccosekken. "Jeg sovnet" sa Nils.

Det hvite rommet har en behagelig atmosfære. Selv om musikken er i bakgrunnen, er stillheten er påtagende i det hvite rommet. Nils har flere ganger nevnt at stillheten og det å få slappe av, er viktig for han. Hjemme i leiligheten kan ha også slappe av, men ikke på samme måte. "Det er alltid et eller annet, vet du", sier Nils, men utdyper ikke dette mer. Inne på det hvite rommet er han alene og ingen kommer og forstyrrer, tenker jeg. Han bestemmer selv om han vil være alene, eller invitere med seg en av de Andre.

En annen ettermiddag var jeg sammen med Olav inne på det hvite rommet. Olav er i utgangspunktet en rastløs person, som går mye omkring. I alle fall er det slik han beskriver seg selv og har blitt beskrevet av hjelper. Inne på det hvite rommet er han imidlertid ikke rastløs:

Ser på lysflekken som danser rundt i rommet, mens han ligger avslappet i stolen. Hviler den ene armen på de fiberoptiske trådene som skifter farge fra hvitt, grønt, rødt. Drar lett i trådene, stikker en opp mot munnen og ansiktet. Fester blikket på trådene i fanget. Kaker en tråd lett mot fingertuppen, drar trådene mellom fingrene. Legger begge hendene i fanget på trådene. Tar opp en tråd og drar i den. Tar armen opp til munnen slik at håndbaken berører munnen. Han ligger helt rolig. Beveger armene og fingrene som vekselvis berører munn/ ansikt og trådene.

Min kropp og min verden er aldri atskilt i følge Merleau – Ponty. Min verden eksisterer bare gjennom min kropp. Verden er den verden vi er i og sanser, den vi lever våre liv i. Dette er det Merleau-Ponty kaller "livsverden"(Birkelund 2002). Vår livsverden er sentrert rundt den levde kropp, det levde rom, den levde tid og de levde menneskelige relasjoner (Van Manen 1990). Livsverdenen er verken meningsfull eller meningsløs samtidig som kroppen er intensjonell og meningsøkende. Opplevelsen av mening er alltid kroppsliggjort (inkarnert) idet vi opplever gjennom og i kroppen (Martinsen 2003).

Olav er tilsynelatende avslappet og har fokuset på de fiberoptiske trådene som han har i fanget. Bevegelsene er rolige og balansert. For meg ser det ut til at Olav er i sin livsverden på Snoezelen senteret, hvor han finner roen i de fiberoptiske trådene som han utforsker med fingrene og munnen. Denne roen gir Olav en mening.

Det hvite og det blå rommet på Snoezelen innbyr til avslapning, ro og harmoni med sin innbydende atmosfære.

Jonas valgte det blå rommet og massasjestolen. Han var målbevist, da han gikk til døra. Stolen kan reguleres med styrke på vibrasjon. Stiller man inn stolen på sterk vibrasjon, er varigheten 10 minutter, moderat 20 minutter og lav 30 minutter. Jonas ville ha den på sterk vibrasjon. Hadde på seg øretelefonene med klassisk Snoezelen musikk. Satt en hel time før han kom ut. "En gang til", sa han hver gang jeg var innom for å høre om han ville gjøre noe annet. Han fortalte at han hadde sovnet i stolen.

Den vibro akustiske stolen på det blå rommet har innebygde høyttalere som avgir vibrasjoner, og man kan velge selv hvor stor styrke eller intensitet man vil ha på vibrasjonene. Når man sitter i stolen rister det i kroppen, og man kjenner at man har en kropp. Vi vet at kroppskontakt og det å faktisk kjenne at vi har en kropp er av betydning for vår utvikling av egen bevissthet.

Jonas sier følgende om det blå rommet:

. Jonas: *Massasjestolen var god*

Pelle: *Det gikk nesten hull i den sånn som du satt der...*

Jonas: *Ja (ler)*

I: *Hva var det som gjorde at det var så godt å være der da?*

Jonas: *Det var motoren...det ristet sånn. Det var godt.*

Merleau – Ponty hevder at kroppen er personlighetens subjekt, og at det er igjennom kroppen at bevisstheten tar form (Samuelsen 2005). Kroppen opplever, erfarer og sanser omverdene, samtidig som den erkjenner seg selv. "Det er med kroppen vi er tilstede i verden og er i kontakt med tingene og livet selv", sier Samuelsen (ibid.40). Å kjenne kroppen, at jeg er meg, en del av verden for øvrig, gir en indre trygghet. Kanskje er det dette Jonas kjenner på når han ligger i den vibro akustiske stolen.

I det øyeblikket man har en opplevelse av egen kropp og eksistens, kan man også si at du er deg. I dette ligger det er en anerkjennelse av at jeg har min verden og Du har din verden. Med dette som utgangspunkt kan vi finne vår felles livsverden, det intersubjektive opplevelses fellesskapet.

8. SNOEZELLEN = aktivitet og opplevelse

Deltakelse i hvilke som helst aktiviteter, er som tidligere nevnt ikke en selvfølge for mennesker med utviklingshemming. Det er som Tøssebro og Lunde (2002:145) sier: *”For de fleste voksne vil et spørsmål om hva de gjør på fritida, føles som meningsløst”*. I forhold til personer med utviklingshemming er det viktig at vi stiller dette spørsmålet, og engasjerer oss som hjelpere i hvordan vi på en bedre måte kan til rette legge fritiden og deltakelse i kulturelle aktiviteter for den Andre.

Den Andre sier at det er tre sentrale områder som gjør at Snoezelen en arena for fritidsaktivitet: det er de mange og ulike mulighetene til opplevelse / aktiviteter, være sammen med venner /noen man liker og ikke minst det å ha mulighet til å være alene.

Felles for disse tre områdene er relasjonen sammen med hverandre eller med det som sanses. Betydningen av å bestemme selv om en skal oppleve noe sammen med andre eller om en vil være alene trekkes også frem. Gode relasjoner, vil sammen med å bestemme selv, legge et grunnlag for opplevelsen av livskvalitet.

Min subjektive tolkning av hva den Andre sier vil derfor kunne oppsummeres som:

Jeg har det bra når jeg opplever, er engasjert, nysgjerrig, er sammen med andre eller alene med opplevelsen. Det er jeg som bestemmer om jeg vil være sammen med noen eller alene.

Det som er mest fremtredende i denne studien er den Andres opplevelse av ekte fritid når man først har kommet til Snoezelen senteret. Det vil si at rollen som hjelpavhengig blir avtagende og delvis ”avkledd”, og friheten til å gjøre hva man vil, med tanke på aktivitet er stor. Den Andre opplever er med andre ord en stor grad av delaktighet²³ på Snoezelen senteret. Snoezelen senteret blir på den måten en frihetsarena i forhold til muligheten for å trekke seg tilbake å være alene eller aktivt oppsøke andre for å dele opplevelsen. Utgangspunktet er at den Andre bestemmer dette selv.

8.1. Snoezelen som arena for fritidsaktivitet?

Kulturaktivitet er ofte forbundet med fritid. Fritid kan defineres som den tiden som er til overs etter at arbeid / skole er gjort (tid) eller det kan være opplevelsen av forpliktelser.

(Säfvenbom 2005, Mangset 1992). Jeg har valgt å se på fritid som fri fra opplevde

²³ Jfr. Molins definisjon på delaktighet , kapitel 4.2.:67

rollerestriksjoner og frihet til å gjøre som man vil. Selvutfoldelsen blir nøkkelordet i en opplevelse av ekte fritid (Jfr. Kelly 1994 i Säfvenbom 2005).

I følge NoU 2001:22 "Fra bruker til borger" er regjeringens mål å skape vilkår for at hele samfunnet i alle deler av landet skal kunne delta i kulturlivet. Dette begrunnes blant annet ut fra at kunst og kulturopplevelser er viktige elementer for livskvaliteten.

Jeg vil ut fra denne studien hevde at Snoezelen kan være en arena for fritidsaktiviteter for personer med lett til moderat utviklingshemming, og dermed inngå som en del av det utvidede kulturbegrepet. Dette ut fra at Snoezelen som arena gir den Andre anledning til å være seg selv, og ikke minst realisere seg selv, i den forstand at man opplever en ekte fritid. Fri fra forpliktelser og fri fra rollen som hjelpavhengig, og ikke minst frihet til å bestemme selv. Snoezelen miljøet er tilrettelagt slik at den Andre selv etter få ganger kan benytte seg fritt av det tekniske utstyret, som er utformet med tanke på at funksjonshemmede kan benytte utstyret selv. På den måten blir den Andre mer eller mindre uavhengig av hjelper. Samtidig gir det en frihet til å bruke egne ressurser og ikke minst oppsøke de aktivitetene som gir noe for den enkelte. Selvutfoldelsen muliggjøres. På den måten opplever den Andre stor grad av delaktighet i fritidsaktiviteten i Snoezelen senteret.

Snoezelen miljøet er tilrettelagt for både aktivitet og avslapning, som den Andre selv har formidlet i de foregående kapitlene. Hva man foretrekker er individuelt. Likedan hvordan man går opplevelsene i møte. På Snoezelen senteret har den Andre gått inn i aktivitetene for å koble seg av eller på hverdagen for øvrig, sammen med hverandre / hjelper, eller alene.

Personer med utviklingshemming vil i større grad ha behov for tilrettelegging av omgivelsene, og mange vil være avhengig av en hjelper. Vernepleierens faglige tilnærming for å endre rammefaktorer og individuelle forutsetninger, er miljøarbeid. Miljøarbeid defineres som en systematisk tilrettelegging av fysiske, psykiske og sosiale faktorer i miljøet for å oppnå personlig vekst og utvikling hos den enkelte bruker (FO 2000).

I og med at personer med utviklingshemming lett kan bli sett på som noen "en må gjøre noe med"²⁴, innebærer det at hjelpenes tilnærming til den Andre kan bli for objektiv eller instrumentell i forhold til systematikk og målrettet miljøarbeid. Som hjelpere kan vi derfor risikere å møte den Andre gjennom et Det og ikke et Du (Buber 2006).

Spørsmålet er om det skal være slik at i samhandling med den Andre skal alt ha et mål eller mening? Eller kan vi i stedet sette opplevelsesfokuset i sentrum?

²⁴ Jfr. kapittel 1.2. hvor jeg trekker frem at utviklingshemming kan betraktes som en mangeltilstand.

Å være kreativ og skapende som hjelpere er både en nødvendighet og en utfordring i så måte (Solum og Johnsen 2004). Fantasien krever rom og romslighet, sier Per Lorentzen (2006). I dette legger han at hjelpere må stille spørsmål og utfordre egen fantasi til å se og forstå hva som kan være hensikten eller intensjonen bak den Andres handling. Rommet for fantasien er mellom helper og den Andre (ibid.:162). Med andre ord gis hjelperen ved hjelp av fantasien, muligheten til å komme inn i den Andres livsverden, og skape en felles forståelse, ut fra et møte med Du.

I Snoezelen senteret blir fantasien og kreativiteten utfordret.

I så måte kan rommene på Snoezelen senteret fremstå som rom for fantasien i følge den Andre, hvor relasjoner kan bygges ut fra den Andres eller hverandres fantasier og forestillinger.

Som hjelpere må utgangspunktet for samhandlingen være ut fra den Andres behov og ut fra et møte i felles livsverden. Som vernepleiere kan vi ha mange mål for den Andre eller sammen med den Andre. Veien frem til disse målene er imidlertid mange, og i noen tilfeller er omveien eller avstikkeren fra systematikken den korteste veien å gå. Et felles mål må imidlertid være å skape rom for dialogen, slik at monologen fra helper ikke blir fremtredende.

”Dialogen er ikke bare et middel, men et mål i seg selv”, sier Bakhtin (2003:197).

Jeg vil hevde at Snoezelen miljøet kan benyttes i flere sammenhenger, men at hjelperen må være seg bevisst på hvilken kontekst samhandlingen bygger på.

Skal Snoezelen benyttes som en fritidsarena, er det ikke først og fremst det faglige blikket man tar med seg inn i samhandlingen med den Andre, men hverdagsblikket (Lorentzen 2006).

Ut i fra perspektivet at mange personer med utviklingshemming har behov for bistand i hverdagen, mener jeg det var sentralt å trekke inn hjelperens personlige kompetanse i forhold til verdier og holdninger den enkelte har i forhold til både relasjoner og aktiviteter / opplevelse. Personer med utviklingshemming har en kognitiv funksjonsnedsettelse, og særlig er det språk og kommunikasjon som berøres. Hjelperens holdninger til opplevelser og kulturaktiviteter kan derfor være med på å hemme eller fremme den Andres tilgang på disse områdene. Sett i det perspektivet vil den personlige kompetansen til helperne være avgjørende for den Andres deltakelse i aktiviteter ut fra den Andres behov og ønsker.

Den Andre har et oppriktig ønske om å bli hørt og ivaretatt når det gjelder deltakelse i aktiviteter. Selvfølgelig vil og har den Andre ønsker om å delta i de ”faste” aktivitetene, men det er også de individuelle behovene og ønskene fra den Andre som jeg tolker ikke blir ivaretatt godt nok. Forutsetningen for å ta i bruk Snoezelen senteret som en fritidsaktivitet, vil fortsatt være begrenset i forhold til den Andres muligheter til å komme seg til og fra.

8.2. Det gode liv

Verdens helse organisasjon definerer livskvalitet som å være personens subjektive opplevelse av sin posisjon i forhold til mål, forventninger og standarder innenfor den kulturelle og verdibaserte sammenhengen en lever i. Livskvalitet inkluderer fysisk og psykisk helsetilstand, grad av uavhengighet, sosiale relasjoner og personlige forhold til omgivelsene (Gjengitt i Oliver , Huxley, Bridges & Mohamad 1996 i Stubrud 2001:42).

Det gode liv eller livskvalitet vektlegger den subjektive opplevelsen.

Den Andre fremhever at det sentrale i aktivitetene på Snoezelen har vært å bestemme selv om jeg skal være alene, hva jeg skal oppleve og om jeg vil at vi skal være sammen. Det handler med andre ord mye om grad av uavhengighet og derigjennom frihet fra rollen som hjelpavhengig.

Selvbestemmelse kan innebære i følge Høium i Bollingmo m.fl.(2005) at man velger og tar del i avgjørelser uten overdreven eller upassende innblanding eller innflytelse fra andre. Selvbestemmelse er ikke nødvendigvis hva den Andre mestrer selv, men hvor langt den Andre får ting til å skje i sitt eget liv. Dette vil innebære at funksjonshemmingen i seg selv, ikke utelukker muligheten til å øve innflytelse på egen livssituasjon, men det vil avhenge av nødvendig støtte og tilrettelegging om dette kan skje (Høium i Bollingmo m.fl. 2005:157).

Mulighetene i å trekke seg tilbake og være alene, har vært viktig sier den Andre. Når man bor tett sammen, er avhengig av hjelpere og/eller fritidskontakter, kan man anta at det å komme til Snoezelen senteret og benytte det som en fritidsaktivitet, kan oppleves som en berikelse i form av å være alene. Alle aktiviteter er under samme tak, om det så er avkobling eller påkobling som jeg har nevnt tidligere. Som mennesker er vi alle unike og annerledes, og hver for oss har vi individuelle behov og ønsker for hvordan vår hverdag og tilværelse skal være.

Videre trekkes relasjonen frem som ulik i forhold til de ulike settingene. Er den Andre sammen med hverandre har de noe felles. Solidariteten og friheten fra rollen som hjelpavhengig øker, samtidig kan opplevelser deles. Er den Andre alene er det en relasjon mellom den Andre og opplevelsen.

Med andre ord sier den andre indirekte at: *Det å ha det bra* er det viktigste for meg, og det har jeg ved å være sammen med andre eller nyte tilværelsen og slappe av, men først og fremst er det jeg som bestemmer dette.

Til sammen danner dette grunnlaget for at den Andre sier at Snoezelen som arena for fritidsaktiviteter, gjør at det kjennes godt å være til. Kulturpizza er i så måte en god beskrivelse. Pizzaen kan ha lite eller mye fyll, og hva som er en god pizza er individuelt. Her er det smak og behag. Imidlertid har alle anledning til å lage sin egen kulturpizza, fylt av de subjektive gode opplevelsene. I etterkant kan smakserfaringene og opplevelsene deles med hverandre.

Vi har alle opplevd et øyeblikk hvor vi har vært herre over våre egen handlinger og vår skjebne, sier Csikszentmihalyi (1991:11). I de tilfeller vi opplever dette, gripes vi av en følelse av begeistring og glede, som gjemmer på i våre hjerter og vil i ettertiden være i vår erindring som uttrykk for hvordan livet burde være, sier Csikszentmihalyi videre(ibid.).

Jeg tror at den Andre har opplevd disse øyeblikkene på Snoezelen senteret.

8.3. Avslutning og videre utfordringer

Denne undersøkelsen forteller meg at Snoezelen som arena for aktivitet og opplevelse er allsidig, og at det faktisk er "noe" der for alle og enhver. Dette "noe" er en del av spenningsmomentet når man kommer inn i Snoezelen verdenen for å finne sitt rom, sin opplevelse.

Kanskje er det som Jonas gir uttrykk for at du kan skape din egen verden, hvor det er du og din opplevelse som har dette "noe" sammen og som utgjør det som en hjelper kaller for en "Herlig hemmelighet".

I forbindelse med denne oppgaven har det vært mange spennende momenter som jeg har snublet over. Ikke alle kan jeg ta med i oppgaven og det har på mange måter vært slik at noe

skulle jeg gjerne ha dvelt ved litt lenger. Men som en kollega sa: Du får se på det slik at du har lagt ut mange frø...

Det er gjort lite forskning på Snoezelen i Norge, men forhåpentligvis vil det komme mer etter hvert. Muligheten er mange i mine øyne. I Fontene (5/2007) kunne jeg lese om etableringen av et nytt Snoezelen senter i Askøy kommune. I artikkelen kommer det frem ønske om et nordisk nettverk som kan samle og kartlegge hva som foreligger av Snoezelen i Norden. Forhåpentligvis innbefatter dette også forskning som er gjort i forbindelse med Snoezelen. Utviklingen av Snoezelen sentere eller rom er i sterk fremgang og vi har behov for å få samlet kompetansen for å utvikle Snoezelen videre.

Jeg har etter hvert blitt mer opptatt av fritidsaktiviteter og ikke minst tilgangen og deltakelsen for den Andre i fritidsaktiviteter. Underveis i dette studiet, slår det meg igjen at deltakelse i aktiviteter og fritidstilbud langt på vei er en ferdig diskusjon i forhold til funksjonshemmede. Snoezelen har i denne undersøkelsen vært et segregert tilbud i den forstand at mine informanter hadde en felles diagnose, utviklingshemming.

Neste trinn bør derfor være å se på muligheter for bruk av Snoezelen ikke bare for personer med utviklingshemming, men også andre som måtte ha interesse av Snoezelen som fritidsaktivitet i forhold til opplevelser. Utfordringen i forhold til dette vil være å se på Snoezelen som et møtepunkt for utvikling av relasjoner ut fra felles interesser. Rapporten fra Habiliteringstjenesten for voksne i Sør – Trøndelag (2000: 86) påpeker viktigheten av reelle valg i forhold til å etablere relasjoner.

Aktørene må ha et ønske om å bli kjent med hverandre – det må være en gjensidighet i dette valget. Forutsetningen for at kontakter kan etableres er at det finnes en felles sosial arena og gjerne at aktørene har noe felles å samles om – et felles fokus (Ibid.).

Venner velges ut fra interesser og hvem man opplever å få en samhandling med. Kanskje kan Snoezelen være en slik møte plass hvor opplevelsene blir det fellesskapende, uten at Snoezelen nødvendig vis blir et tivoli, men en naturlig arena for aktivitet med samhandling og felles opplevelser.

Rollen som hjelpavhengig har også opptatt meg mye i denne studien.

Goffman (1974) hevder at en sosial posisjon eller status innehar et mønster som fastlegger atferden. Det er konsekvent og gjennomarbeidet. Han henviser til Sartres eksempler på

hvordan yrkesutøvere *leker* for å *relatisere* sine stillinger eller posisjoner, som er forventet fra samfunnet og omgivelsene. Sartre avslutter dette eksemplet som følger:

Slik finnes det en mengde foranstaltninger som fanger et menneske i det han er, som om vi levet i evig redsel for at mennesket skulle flykte fra det, at mennesket skulle rive seg løs og plutselig unnsnippe sin stilling (Sartre i Goffman 1974:69).

Slik jeg ser det, kan dette betraktes ut fra to perspektiv. Fra den Andres ståsted kan det se ut til at i Snoezelen miljøet blir deres iboende ressurser mer fremtredende, selvtvoldelsen blir større, men fortsatt innehar de rollen som hjelpavhengig. Forskjellen er at hjelpen blir gitt av den Andre til den Andre. Kan det derfor være slik at den hjelpavhengige innehar en dobbelrolle, hvor hjelperrollen frigis ut fra et naturlig samspill ut fra konteksten?

På den andre siden kan en stille spørsmål ved om vi som hjelpere er redd for at den Andre skal frigis fra sin rolle som hjelpavhengig. Kan det være slik at som hjelpere ”lever vi i evig redsel” for det uforutsigbare, dersom den Andre *ikke* skulle realiserer sin rolle som hjelpavhengig?

Jeg har hatt mine filosofiske tanker omkring hva som eventuelt kan skje i relasjonen mellom hjelper og den Andre, dersom den Andre ble frigitt fra rollen som hjelpavhengig i større grad enn hva som oppleves i dag.

Empowerment som ideologi og myndiggjørende kommunikasjon, eller brukermedvirkning er noe vi tilstreber i møtet med den Andre, og det kan synes å oppheve denne rollen til en viss grad. Men hva skjer i det øyeblikket man når det felles tilstrebende målet, og den Andre står avkledd og fri fra rollen og har en frihet til.....

Dette er spennende tanker som jeg gjerne skulle ha spunnet videre på, men det får bli ved en senere anledning.

9. LITTERATURLISTE

- Bailey, C. (2007). *A guide to qualitative field research*. California: Sage Publications Ltd. 2. utg.
- Bakhtin, M. (2003). *Latter og dialog*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag a.s.
- Berg, A. (2005). *Foreldre og vernepleieres refleksjon over den gode hjelperelasjonen*. pedagogisk institutt, Trondheim: NTNU. Hovedfagsoppgave i spesialpedagogikk
- Berger, P. og T. Luckmann (2000). *Den samfunnsskapte virkelighet*. Bergen: Fagbokforlaget
- Bjørkvold, J.R. (2001). *Det musiske mennesket: barnet og sangen, lek og læring gjennom livetsfaser*. Oslo: Freidig forlag. 6.utg.
- Bollingmo, L., K. Høium og B.E. Johnsen(red) (2004). *Det er mitt liv. Brukermedvirkning og nye hjelperoller i habilitering og rehabilitering*. Oslo: Universitetsforlaget
- Bosaeus, M og A. Mossberg (1997). *Öppna sinnen. Vita lekrummet*. Lycksele: Nya trykkeriet
- Buber, M. (1992). *Jeg og du*. Oslo: Cappelen.
- Buber, M. (2006). *JEG og DU*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag a.s. 2.utg.
- Birkelund, R.(red.)(2002). *Eksistens og livsfilosofi*. København: Munksgaard Danmark A/S
- Bø, A.K. og W. Sæther (2004). *Kunsten som beveger - estetisk dannelse i helse og sosialfagene*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Chenitz, C. og J.M. Swanson(1986). *From practise to grounded theory*, Menlo Park California: Addison-Wesley
- Csikszentmihalyi, M (1991). *Flow. Optimalopplevelsens Psykologi*. København: Munksgaard Danmark A/S
- Creswell, J.W. (1998). *Qualitative inquiry and research design. Choosing among five traditions*. California: Sage Publication inc.
- Dalen, T (1997). *Snøezelen. Et opplæringsmiljø for barn med store og sammensatte lærevansker*. Hovedoppgave til 3. avd, hovedfagseksamen i spesialpedagogikk, universitetet i Oslo.
- Eide, S.B. og B. Skorstad (2005). *Etikk-utfordring til ettertanke i sosialt arbeid*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Fink – Jensen, K. (1998). *Stemthed – en basis for æstetisk læring*. København: Danmarks Lærerhøjskole

- Flendt, H. (red) (1994). *Snoezelen som redskab til et bedre liv?* Silkeborg: Solbo
- Fløistad, G (1993). *Heidegger. En innføring.* Oslo: Pax Forlag A/S
- FO (2000). *Om vernepleieryrket.* Seksjon vernepleie, Oslo
- Folkestad, H. (1997) *Ramme inn og gi handlingsrom.* Det medisinske fakultetet og Det psykologiske fakultet, Universitetet i Bergen. Hovedfagsoppgave i helsefag hovedfag.
- Folkestad, H. (2003). *Institusjonalisert hverdagsliv.* Det samfunnsvitenskaplige fakultet, universitetet i Bergen. Avhandling for dr.polit.graden.
- Gadamer, H.G. (2003). *Forståelsens filosofi: utvalgte hermeneutiske skrifter,* Oslo: Cappelen
- Gjærum B, B. Grøholdt, H. Sommerschild (red.)(2003). *Mestring som muligheter.* Aurskog: Universitetsforlaget AS
- Glasner, B.G. og A.L. Strauss (1999) *The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research.* New York : Aldine de Gruyter
- Goffman, E. (1974) *Vårt rollespill til daglig.* Oslo: Dreyers forlag. Ny utgave: Oslo: Pax Forlag A/S
- Grelland, H.H. (2005). *Følelsenes filosof.* Oslo: Abstrakt
- Halkier, B. (2002). *Fokusgrupper.* Frederiksberg: Samfundslitteratur & Roskilde Universitetsforlag
- Hammersley, M.og P. Atkinson (1996). *Feltmetodikk.* Oslo: Ad Notam Gyldendal. 2. utg.
- Haugenes, M. (2007). Rapport 2007:38 *Gode hjelpere; nesten som en venn. Personer med utviklingshemming om hjelpere.* Steinkjer: Høgskolen i Nord – Trøndelag.
- Hukkelås, B og L. Kolby (2000). Rapport 2000:1 *Vennskap og gjøremål i fritiden.* Trondheim: Habiliteringstjenesten for voksne i Sør - Trøndelag
- Hulsegge, J. og A. Verheul(1987). *Snoezelen- Another World.* Chesterfield:Rompa. Ltd.
- Jacobsen, D.I. (2000). *Hvordan gjennomføre undersøkelse?: Innføring i vitenskaplig metode.* Kristiansand: Høyskoleforlaget
- Jensen, A. og M. Brockhoff (red.) (2005). *Kultur – og aktivitetsfag.* København: Mungsgaard Danmark
- Kewin, J. og R. Hutchington (1994). *Sensation and disability. Sensory Environments for Leisure, Snoezelen, Education and Therapy.* Rompa
- Kittelsaa, A. (1999) *Mellom avhengighet og selvstendighet : om fem unge voksne menneskers livsopplevelse - sammen med og ved siden av andre.* Hovedfagsoppgave i sosialt arbeid. Trondheim: Institutt for sosialt arbeid, NTNU

- Knudtsen, M.S., J. Holmen, O. Håpnes (2005). *Hva vet vi om kulturdeltakelse og helse?* S. 3418-3420 I: *Tidsskrift Norsk lægeforening* nr:24
- Knudtsen, M.S., J. Holmen, O. Håpnes (2005). *Kulturelle virkemidler i behandling og folkehelsearbeid.* S.3434-3436 I: *Tidsskrift Norsk lægeforening* nr:24
- Kvale, S.(1998). *Det kvalitative forskningsintervjuet.*, Oslo: Ad Notam Gyldendal Norsk Forlag
- Larsen, O.M. (2005). *Askøy kommune tok grep.* S.17-20 I: *Fontene* nr. 5
- Levin, I. (2004). *Hva er sosialt arbeid.* Oslo: Universitetsforlaget AS
- Lorentzen, P.(2003). *Fra tilskuer til deltaker.* Oslo: Universitetsforlaget AS
- Lorentzen, P.(2006). *Slik man ser noen.* Oslo: Universitetsforlaget AS
- Løgstrup, K.E. (1999). *Den etiske fordring.* Gjøvik: J. W. Cappelens forlag a.s.
- Malterud, K.(2003). *Kvalitative metoder i medisinsk forskning, en innføring.* Oslo: Universitetsforlaget. 2. utg.
- Mangset, P. (1992). *Kulturliv og forvaltning: En innføring i kulturpolitikk.* Oslo: Universitetsforlaget
- Martinsen, K. (2003). *Fenomenologi og omsorg.* Oslo: Universitetsforlaget AS 2.utg.
- Martinussen, I. S.(2002). *Basal sansestimulering, SNOEZELEN – del av et undervisningsopplegg.* Skriftserie 2000/05 fra Høgskolen i Harstad
- Moffat, N., P. Parker, M. Garside, C. Freeman (1993). *Snoezelen – An Experience for People with Dementia.* Chesterfield: Rompa
- Molin, M. (2004). *Delaktighet innom handikappområdet – en begreppsanalys.* I: Gustavsson, A. (2004). *Delaktighetens språk.* ss.61-82 Lund: Studentlitteratur.
- Monsen, N.K. (1993). *Under godhetens synsvinkel.* Gjøvik: J.W. Cappelens Forlag
- Monsen, N.K. (2000) *Det elskende menneske.*, Bergen: Fagbokforlaget. 4.utg.
- Monsen, J.T. (red.)(1997). *Selvpsykologi. Uviklingen etter Kohut.* Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Morgan, D. og R. Krueger (1998). *The Focus group kit.* California: Sage
- NIBR / prosjektrapport (2000:11). *Helse og kultur : prosessevaluering av en nasjonal satsing på kultur som helsefremmende virkemiddel.* Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning
- Norling, I., S. Schleien og M. Bender (1992). *Fritid og rekreation för utvecklingsstörda.* Göteborg: Göteborgs universitet. Institutt for sosialt arbete

NOU 2001:22 *Fra bruker til borger*

Næss, A. (1998) : *Livsfilosofi – et personlig bidrag om følelser og fornuft*. Oslo: Universitetsforlaget

Næss, S. (1979). *Livskvalitet: om å ha det godt i byen og på landet*. INAS rapport. Oslo: Institutt for anvendt sosialvitenskaplig forskning.

Oftedal, S.(red.)(2005). *Kritisk sosialt arbeid*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS

Postholm, M.B.(2005). *Kvalitativ metode, en innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kausstudier*. Oslo: Universitetsforlaget

Rasmussen, T.H. (1996). *Kroppens filosof. Maurice merleau – Ponty*. København: Semi-forlaget

Repstad, P.(1998). *Mellom nærhet og distanse*, Oslo: Universitetsforlaget. 3.utg.

Rugh, C. (red.) (2005). *Kultur- og aktivitetsfag*. København: Munksgaard Danmark

Røkenes og Hanssen(2002). *Bære eller briste*. Bergen: Fagbokforlaget

Røkenes og Hanssen (2006). *Bære eller briste*. Bergen: Fagbokforlaget. 2.utg.

Råheim, M. (2002). *Kroppsfenomenologi – innsikt relevant for klinisk praksis*. S.2477-2480 I: Tidsskrift Norsk lægeförening nr. 25

Säfvenbom, R.(red)(2005). *Fritid og aktiviteter I moderne oppvekst*. Oslo: Universitetsforlaget

Samuelsen, A.G. (2005). *Kunsten i samspill. Fra ord til handling*. Oslo: Kommuneforlaget

Sandell, O. (2002). *Den varme kunnskapen*. Kristiansand: Høyskoleforlaget

Sandvin, J., M. Söder, W. Lichtwarck og Magnussen (1998). *Normaliseringsarbeid og ambivalens*. Oslo: Universitetsforlaget

Schmidt, L. (1993). *Farven og lyset. Studier i Goethes farvelære*. København: Klematis A/S

Skau, G.M. (2003). *Mellom makt og hjelp*. Oslo: Universitetsforlaget. 3.utg.

Skau, G.M. (2002). *Gode fagfolk vokser*. Oslo: J.W. Cappelens forlag 2.utg.

Solum, G.E. og E. Johnsen (2004). *Snoezelen – en arena for samspill og utvikling av kompetanse*. Steinkjer: Høgskolen i Nord - Trøndelag

Sosial -og helsedirektoratet 06/2004. *Fysisk aktivitet for mennesker med funksjonsnedsetteler*.

Strauss, A.L., og J. Corbin (1998). *Basics of qualitative research : techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications

- Stubrud, H (2001). *Utviklingshemning i et økologisk perspektiv*. Oslo: Universitetsforlaget
- Svebak, E.M. (1996). *Opplæring av kommunikasjonsferdigheter hos små barn med store og sammensatte lærevansker*. Ottestad: Snoezelen - senteret
- Söder, M. (red.) (2005). *Forskning om funksjonshinder: problem, utmaningar, möjligheter*. Lund: Studentlitteratur
- Thagaard, T.(1998). *Systematikk og innlevelse* 1. utg. Bergen: Fagforlaget
- Thagaard, T.(2003). *Systematikk og innlevelse – en innføring i kvalitativ metode*. 2. utg. Bergen: Fagforlaget
- Tøssebro og Lundeby (2002). *Statlig reform og kommunal hverdag: utviklingshemmedes levekår 10 år etter reformen*, Trondheim: NTNU, Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap
- Tøssebro, J. (1996). *En bedre hverdag?* Oslo: Kommuneforlaget
- Tøssebro, J. (1992) *Institusjonsliv i velferdsstaten : levekår under HVPU*. Oslo: Ad notam Gyldendal
- Van Manen, M. (1990). *Researching lived experience*. Albany, N.Y.: State University of New York Press
- Vetlesen A.J. og P. Nortvedt (1994). *Følelser og moral*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Wadel, C. (2006). *Forskning i egne erfaringer*. Flekkefjord: SEEK
- Wibeck, V.(2000). *Fokusgruppe*. Sverige, Lund: Studentlitteratur
- Wolf, J. (1990). *Den farvede verden*. København: Munksgaard
- Ytterhus, B.(1995). *Sosialt hverdagsliv etter HVPU reformen*. Allforsk, senter for samfunnsforskning, SESAM, Trondheim
- Aagre, W og T. Bugge (1993). *Fritidspedagogikk: Fokus på barne- og ungdomskulturen*. Oslo: TANO